

KONSULTACIJE SA MLADIMA I EVALUACIJA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE 2006–2011

Izvještaj

Crna Gora
Uprava za
mlade i sport

Gradanska alijansa
Civic Alliance – Aljansa građevina

Empowered lives.
Resilient nations.

PREPORUKE ZA IZRADU STRATEGIJE ZA MLADE

PROIZIŠLE IZ KONSULTACIJA SA MLADIMA I
EVALUACIJE NACIONALNOG PLANA
AKCIJE ZA MLADE
2006 - 2011

Autorka: Ajša Hadžibegović

Lektura: Jelena Ristović

Izdavač: Građanska alijansa

Podrška realizaciji konsultacija i evaluacije: Uprava za mlade i sport,
Kancelarija Programa Ujedinjenih nacija za razvoj (UNDP) u Crnoj Gori

Stavovi i zaključci u izvještaju nisu nužno stavovi Uprave za mlade i
sport i/ili UNDP.

Mart 2015.

SADRŽAJ	3
CILJ.....	6
METODOLOGIJA	6
KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE ZA OMLADINSKU POLITIKU.....	7
MEHANIZMI ZA RAZVOJ I PRIMJENU OMLADINSKE POLITIKE	7
KONCEPT NOVE STRATEGIJE ZA MLADE.....	11
PREDLOG KORAKA ZA PROCES IZRADE NOVE STRATEGIJE ZA MLADE.....	24
EVALUACIJA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE 2006-2011	25
I ZAKONSKI, STRATEŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR U OBLASTI MLADI	26
OMLADINSKA POLITIKA NA NACIONALNOM NIVOU	26
Nacionalni plan akcije za mlade (NPAM)	26
ZAKONSKI OKVIR	29
STRUKTURE ZA SPROVOĐENJE OMLADINSKE POLITIKE.....	29
Uprava za mlade i sport	30
Savjet za mlade Crne Gore	30
Lokalni planovi akcije za mlade (LPAM).....	31
Lokalna Kancelarija za mlade	32
FINANSIRANJE OMLADINSKE POLITIKE	32
USKLAĐENOST SA EU	33
II EVALUACIJA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE – GLAVNI NALAZI.....	34
UČEŠĆE MLADIH U ŽIVOTU DRUŠTVA	35
NEFORMALNO OBRAZOVANJE MLADIH.....	40
SLOBODNO VRIJEME	42
Informisanost i mobilnost	43
Volonterizam	45
Omladinski klubovi, Kultura i Sport	46
SIROMAŠTVO MLADIH.....	53
Zapošljavanje i preduzetništvo mladih	53
Mladi i porodica	56

Ljudska prava.....	57
ZDRAVI STILOVI ŽIVOTA.....	61
III KONSULTACIJE SA MLADIMA.....	64
UZORAK	64
ANALIZA NALAZA KONSULTACIJA	66
POLOŽAJ MLADIH	66
Kako poboljšati situaciju?	67
Problemi mladih.....	68
AKTIVIZAM MLADIH	71
Aktivizam kroz članstvo u organizacijama i grupama	72
Omladinske organizacije	73
Aktivno za rješavanje problema društva.....	74
UČEŠĆE MLADIH U ŽIVOTU DRUŠTVA	77
NPAM i LPAM	77
Konsultacije i odlučivanje	77
KOMPETENCIJE MLADIH I NEFORMALNO OBRAZOVANJE.....	81
Pohađanje obuka	81
Mogućnosti za neformalno obrazovanje	81
SLOBODNO VRIJEME i INFORMISANJE	84
Interesovanja i dostupnost sadržaja.....	84
Informisanje	86
Mediji kao izvor informacija.....	88
BRIGA O MLADIMA	90
Ko se bavi mladima?.....	90
Ko pomaže mladima da rješe probleme?.....	91
PROSPEKTI ZA BUDUĆNOST	95
Lako do posla	95
Želje za budućnost	96
Prioriteti nove strategije za mlade	99
INTERVJUI.....	102
Položaj mladih.....	102
Profesionalci koji se bave mladima	104
Prethodna strategija za mlade	105
Kompetencije mladih.....	105
Mladi u slobodno vrijeme.....	106
Učešće u donošenju odluka.....	107
Neformalno obrazovanje mladih	108

Informisanje mladih.....	109
Zapošljavanje mladih.....	110
Strategija za mlađe	111
ANEKS 1. Spisak konsultovane literature.....	113
ANEKS 2. Najznačajniji propisi pravne tekovine EU	115
Mehanizmi saradnje sa EU i Savjetom Evrope	115
ANEKS 3. Smjernice za istraživače.....	117
PITANJA ZA FOKUS GRUPE.....	117
Srednjoškolci	117
Studenti.....	117
Nezaposleni mladi	118
PITANJA ZA INTERVJUE.....	119
ANEKS 4. Spisak intervjuisanih	120

NAPOMENA: Pojmovi koji se koriste u izvještaju, a imaju rodno značenje, bez obzira da li se koriste u ženskom ili muškom rodu, obuhvataju na jednak način i ženski i muški rod (ispitanica/ispitanik, sagovornik/sagovornica, mlađi i dr).

CILJ

Realizaciji ovog projekta pristupilo se sa ciljem identifikovanja potreba mladih u Crnoj Gori 2014. godine, sa posebnim osvrtom na uticaj koji je ostvaren realizacijom Nacionalnog plana akcije za mlade (NPAM 2006-2011). Nalazi predstavljaju solidnu osnovu za razvoj omladinske politike i akcionih planova u narednom periodu u skladu sa standardima evropske omladinske politike.

U cilju ostvarivanja kontinuiteta u razvoju i implementaciji omladinske politike, Uprava za sport i mlade, UNDP i NF Građanska alijansa, realizovale su konsultacije sa mladima i evaluaciju NPAM-a.

METODOLOGIJA

U samom Nacionalnom planu akcije za mlade realizacija monitoringa i evaluacija su planirani kroz:

- procjenu uspješnosti ostvarenja postavljenih ciljeva;
- praćenje efikasnosti sprovođenja definisanih aktivnosti;
- omogućavanje učešća mladih, civilnog društva i posebno ugroženih grupa u realizaciji, monitoringu i evaluaciji uspješnosti ove strategije.

Prepreke pri ispunjenju gore navedenih ciljeva, kao što se navodi u Internoj evaluaciji Savjeta za mlade, činili su nedostatak metodologije za praćenje i procjenu uspješnosti sprovođenja NPAM-a ali i zakašnjeli početak sprovođenja Strategije. Prema samoj Strategiji, jedan od glavnih nosilaca procesa monitoringa i evaluacije je trebalo da bude Savjet za mlade. Savjet nije ostvario tu ulogu jer je njegov mandat istekao 2012. godine¹.

Metodologija podrazumjeva realizaciju:

1. evaluaciju NPAM-a kroz analizu izvještaja o realizaciji, te drugih dokumenata koji su značajni za oblasti kojima se NPAM bavi (lista konsultovanih dokumenata se nalazi kao *Aneks¹*);
2. konsultacije sa mladima uzrasta od 16-29 godina o njihovim potrebama i stavovima, kroz 937 upitnika, 9 regionalno ravnomjerno distribuiranih fokus grupa, te konsultacije sa predstavnicima omladinskih organizacija - 12 intervjuja, organizacija za mlade (5) i zaposlenima u državnim i opštinskim strukturama (10).

Finalni izvještaj pored presjeka stanja i predstavljanja nalaza sa konsultacija i evaluacije sadrži i dio sa preporukama za dalji proces razvoja omladinske politike u Crnoj Gori, te tematski fokus nove strategije za mlade.

¹ U Nacrtu zakona o mladima (verzija iz jula 2014. godine) se teži prevazilaženju ovog problema tako što se predviđa da mandat Savjeta traje 4 godine, što omogućava blagovremeno formiranje novog saziva Savjeta kako bi bio aktivan učesnik i evaluacije.

KLJUČNI NALAZI I PREPORUKE ZA OMLADINSKU POLITIKU

Ključni nalazi realizovanih konsultacija o potrebama i stavovima mladih (posljednji kvartal 2014. godine) i evaluacije prethodnog Nacionalnog plana akcije za mlade 2006-2011, predstavljaju solidnu osnovu za razvoj omladinske politike, strategije i akcionih planova u narednom periodu, u skladu sa standardima evropske omladinske politike. Naime, evidentirani su ključni problemi mladih, kao i nedostaci realizacije prethodne strategije, a onda i definisane preporuke za razvoj i primjenu nove omladinske politike. Preporuke su definisane nakon temeljnog razmatranja nalaza Evaluacije i Konsultacija, kao i konsultovanjem nalaza više nedavno realizovanih, a relevantnih istraživanja: Istraživanje višestrukih pokazatelja u Crnoj Gori (2013, Monstat); Analiza strateškog, zakonskog i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, Slađana Petković, UN); Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN); KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, IPSOS); Okvir za ubrzanje progresa u dostizanju Milenijumske razvojne strategije, Akcioni plan za zapošljavanje mladih (2014, Slađana Petković, Lidija Brnović, UN i Vlada Crne Gore); Participativni monitoring za odgovornost, druga faza post 2015 konsultacija (2014, Biljana Gligorić, Lidija Brnović, UN); Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime (2013, Božena Jelušić i saradnici, UNDP).

Osnovna preporuka je, svakako, da bi se što hitnije trebalo sistemski posvetiti mladima na način koji će uključiti i same mlade i druge relevantne aktere i osigurati njihovu efikasnu komunikaciju i saradnju. Slijede preporuke u pogledu načina razvoja i realizacije omladinske politike u Crnoj Gori, kao i preporuke u pogledu sadržaja i fokusa nove strategije za mlade.

MEHANIZMI ZA RAZVOJ I PRIMJENU OMLADINSKE POLITIKE

1. KAPACITETI ZA RAZVOJ I PRIMJENU OMLADINSKE POLITIKE

Sektor mladih nije uspostavljen odmah po usvajanju Nacionalnog plana akcije za mlade (NPAM), a od 2009. godine kada je osnovana Kancelarija za mlade, u okviru projekta koji je sprovodila Međunarodna organizacija za migracije, premještan je iz Ministarstva prosvjete koje je izradilo prvu omladinsku strategiju u Ministarstvo kul-

ture i medija, koje je bilo nadležno za realizaciju. Iz Ministarstva je opet premješten u Sektor za sport i mlade i finalno u Upravu za mlade i sport, koja je, u međuvremenu, opet prešla u nadležnost Ministarstva prosvjete. Kao rezultat, više od pet godina nije završen proces institucionalizacije i sistematizacije radnih mjeseta, neriješen je radni odnos zaposlenih, a resursi i kapaciteti Uprave za razvoj i implementaciju omladinske politike su nedovoljni. Takođe, proces izrade predloga Zakona o mladima trajao je više od dvije godine, usled nedostatka komunikacije između ministarstva i Uprave, dok se predlog za usvajanje istog prolongira bez naznake do kada. Ministarstvo prosvjete je i jedina institucija koja se nije odazvala pozivu da učestvuje u ovom projektu, što sve ukazuje na upitan osjećaj vlasništva Ministarstva prosvjete i potrebu da se ozbiljnije preuzme nadležnost nad i odgovornost za sektor mlađih. Trebalo bi evidentirati da Uprava za mlade ne može postići značajnije rezultate u opisanim okolnostima. Uprava za mlade međutim, ne može odgovoriti na zahtjeve koji proizilaze iz omladinske politike bez razvijene sveobuhvatne ponude servisa za mlade, zasnovane na potrebama, a koje opštine direktno organizuju kroz lokalne kancelarije za mlade ili kroz partnerski odnos sa servisnim nevladinim organizacijama. Otežavajuća okolnost je i to što su profesije i zanimanja koja se na specifičan način bave mlađima deficitarna, odnosno nisu prepoznata i nema kontinuirane obuke za omladinske radnike, info-radnike, asistente u nastavi za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama, romske medijatore u zajednici u oblasti zdravlje i obrazovanje, itd.

Preporuke:

- 1.1 *Najhitnije pristupiti sistematizaciji potrebnih stručnih radnih mjeseta u Upravi za mlade u skladu sa potrebama i raspisati konkurs za zapošljavanje adekvatnog stručnog kadra u potrebnom broju.*
- 1.2 *Najhitnije uspostaviti efikasne kanale komunikacije između nadležnog ministarstva i Uprave, te na međuministarskom nivou oko pitanja mlađih kako bi se sistemično pristupilo dinamičnom razvoju i realizaciji omladinske politike.*
- 1.3 *Iznijeti predlog zakona o mladima, kao zakona koji je od posebnog društvenog značaja, na usvajanje Skupštini što prije u 2015.*
- 1.4 *U što skorijem roku analizirati isplativost otvaranja Ministarstva za mlade imajući u vidu potrebu za hitnim prioritizovanjem pitanja mlađih.*
- 1.5 *U što skorijem roku uspostaviti adekvatne servise za mlade u svim opštinama u skladu sa pravima i identifikovanim potrebama mlađih.*
- 1.6 *U što skorijem roku oformiti međuresorni strateški tim sa predstavnicima Uprave za mlade, Ministarstva prosvjete, Ministarstva zdravlja, Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva ljudskih i manjinskih prava, kao i relevantnih Zavoda i NVO-a u cilju definisanja predloga za održivo prepoznavanje i promovisanje profesije „omladinski radnik/ca“ i drugih podržavajućih zanimanja (asistent u nastavi, medijator u zajednici, itd).*

2. FINANSIRANJE OMLADINSKE POLITIKE

Izdvajanje novčanih sredstava za sprovođenje omladinske politike iz budžeta Uprave za mlade i sport, na godišnjem nivou iznosi 100.000 eura što predstavlja šestinu budžeta predviđenog Nacionalnim planom akcije za mlade za period 2006-2011. Uprava za mlade je u periodu od 2008. do 2011. godine raspisivala konkurse i dodjeljivala sredstva nevladinim organizacijama za realizaciju dijela aktivnosti i mjera za sprovođenje

aktuelne omladinske politike za koje su nevladine organizacije identifikovane kao nosioci. Usvajanjem novog Zakona o NVO (2012) ta mogućnost je izgubljena jer je centralizovanjem finansiranja nevladinih organizacija Uprava spriječena da raspiše zaseban konkurs za finansiranje NVO-a, a sprovođenje omladinske politike je margin-alizovano. S druge strane, mladi su kao međuresorno pitanje targetirani i mjerama u nadležnosti drugih ministarstava, međutim nije jasno u kojoj su mjeri i na koji način izdvojene finansije za mlade kao posebne ciljne grupe. Uprava za mlade nije uključena niti konsultovana pri izradi ključnih razvojnih dokumenata (npr. Nacionalni plan razvoja, IPA programiranje), pa se budžetska sredstva ne mogu planirati u mjeri u kojoj je to potrebno i za identifikovane prioritete oblasti za mlade u ovim razvojnim dokumentima, odnosno ostalim oblastima koje se tiču i mladih.

- 2.1** *Najhitnije pristupiti izradi i usvajanju omladinske politike odnosno Strategije za mlade i pratećih akcionalih planova i sa njima povezanim adekvatnim budžetom za realizaciju istih, odnosno adekvatnim nacionalnim Fondom za mlade.*
- 2.2** *U što skorijem roku, u skladu sa predlogom Zakona o mladima, kao lex specialis, okarakterisati razvoj i realizaciju omladinske politike kao polje od izuzetnog društvenog značaja, te omogućiti nadležnom organu da iznađe modalitet koji će obezbijediti sprovođenje onih mjera iz omladinske politike čiji bi nosioci bili NVO-i.*
- 2.3** *U što skorijem roku postaviti pitanje mladih kao transverzalno pitanje koje će svi resori u vlasti uzimati u obzir i adekvatno zastupati u svojim programima i budžetima planiranjem njima posebno prilagođenih i budžetiranih mjera i aktivnosti.*
- 2.4** *Najhitnije osigurati da Uprava za mlade bude adekvatno konsultovana pri izradi razvojnih planova/dokumenata kako bi se osigurao usaglašeni transverzalni fokus na mladima.*

Preporuke:

3. PARTICIPACIJA MLADIH

Savjet za mlade Crne Gore formirala je Vlada, s ciljem da prati, usmjerava, razvija i evaluira sprovođenje Nacionalnog plana akcije za mlade 2006-2011. Savjet je trebalo da ima jedanaest članova - nezavisne stručnjake i predstavnike Vladinih institucija, nevladinog sektora i mladih, sa nadpolovičnom većinom predstavnika nevladinog sektora, nezavisnih stručnjaka i mladih. Savjet nije funkcionisao u punom sastavu što je umnogome otežavalo njegov rad. Interna evaluacija Savjeta za mlade ukazala je na to da je osnovna savjetodavna uloga Savjeta u značajnoj mjeri bila izmijenjena uslijed odstupanja od primjene NPAM-a i nedostatka institucionalnih kapaciteta za sprovođenje NPAM-a tokom prve tri godine od usvajanja. Rad Savjeta nije bio usmjeren na istraživanja i analize stanja. Kao odgovor na takvu situaciju, u nacrtu Zakona o mladima, predviđen je Savjet ekspertskega profila sa manjim brojem članova i definisanim kanalima komunikacije sa nadležnim institucijama. Potreba za lokalizacijom omladinske politike iskazala se i u činjenici da su i pored relativno nefunkcionalnog modela na nacionalnom nivou osnovani lokalni Savjeti za mlade u jednom broju opština, i to uprkos nepostojanju usaglašenog i standardizovanog modela.

Omladinske organizacije i druge omladinske strukture su u junu 2012. godine formirale krovnu organizaciju – Crnogorski omladinski forum, koji ipak u praksi nije profunkcionisao, dijelom i zbog nedostatka institucionalne podrške. Cilj krovne organizacije jeste da prvenstveno bude reprezentativno tijelo mladih koje će pozitivno uticati na

poboljšanje položaja mladih i omladinskih organizacija, odnosno osigurati njihovo veće učešće u procesima donošenja odluka i razvoju politika od značaja za mlade i njihove organizacije i strukture. Nacrt Zakona o mladima prepoznaje i definiše reprezentativnu krovnu organizaciju, te model institucionalne podrške.

Preporuke:

- 3.1 *Najhitnije pristupiti raspisivanju konkursa za stručne članove Savjeta za mlade u cilju sprovođenja kontinuiranih analiza stanja za potrebe razvoja omladinske politike i praćenja sprovođenja omladinske politike.*
- 3.2 *Strategijom za mlade predvidjeti mehanizam monitoringa i evaluacije realizacije akcionalih planova koji će uključene strukture realizovati i u saradnji sa mladima i na osnovu precizno definisanih indikatora.*
- 3.3 *U skladu sa predlogom Zakona o mladima, u što skorijem roku usvojiti neophodna podzakonska akta za realizaciju podrške reprezentativnoj krovnoj omladinskoj strukturi koja okuplja omladinske organizacije.*
- 3.4 *U što skorijem roku uspostaviti model koji bi osigurao da Ministarstva i vladina tijela pri izradi/reviziji zakona, strategija, akcionalih planova realizuju obavezne konsultacije sa mladima, odnosno socijalnim partnerima iz oblasti mladih (Savjet za mlade, reprezentativna krovna omladinska struktura, itd.)*

4. SARADNJA I KOORDINACIJA

Pravna tekovina Evropske unije u oblasti koja se odnosi na mlade ima karakter međunarodnog prava, odnosno omladinsku politiku i način njenog sprovođenja EU tretira kroz konkretne oblasti: učešće mladih u životu društva i donošenju odluka, informisanje, obrazovanje (formalno i neformalno), omladinski rad, zapošljavanje, socijalna inkluzija, zdravlje, volontiranje, mobilnost, ljudska prava, slobodno vrijeme i kultura. Preporuke u ovoj oblasti se u velikoj mjeri odnose na jačanje međusektorske saradnje, finansiranja, saradnje sa mladima i omladinskim organizacijama, zasnovanosti politike na podacima, tj. istraživanjima i kontinuiranom prikupljanju i analizi podataka o položaju mladih. U pregovorima sa Evropskom unijom oblast mladi je dio poglavlja br. 26 - *Obrazovanje i kultura* koje je otvoreno i privremeno zatvoreno **2013.** godine. Iako je u načelu usklađivanje sa pravnom tekovinom i smjernicama EU u znatnoj mjeri ostvareno, a Crna Gora je i potpisnica Sporazuma o učešću u Erasmus + programu Evropske unije za obrazovanje, obuku, mlade i sport za period 2014-2020., za očekivati je da će implementacija predstavljati poseban izazov za administraciju. Dosadašnje iskustvo Crne Gore u sprovođenju omladinske politike pokazuje da postoje sistemski problemi u efikasnom prikupljanju informacija za potrebe monitoringa i evaluacije, kao i u međuresornoj i međusektorskoj saradnji i koordinaciji aktivnosti u oblasti mladih.

Realizacijom NPAM-a (2006-2011) evidentirani su problemi u modelu koji je primjenjen, a koji je trebalo da osigura da se kroz Savjet za mlade uključivanjem svih relevantnih institucija adekvatno razmjenjuju informacije o aktivnostima različitih uključenih institucija. S druge strane, Uprava za mlade nije adekvatno prepoznata unutar državnog sistema, a onda ni konsultovana pri izradi važnih razvojnih dokumenata (npr. Nacionalni razvojni plan, IPA programiranje), odnosno pri planiranju reformi i strategija koje se u značajnoj mjeri tiču mladih (npr. Reforma obrazovanja, Strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa, Strategija održivog razvoja). Mjere predviđene Nacionalnim planom akcije za mlade (2006-2011) čiji su nosioci bile institucije sistema nijesu adekvatno

praćene zbog nerazvijene komunikacije i koordinacije Uprave za mlade sa drugim resorima. Kreiranje godišnjih Akcionih planova nije uključivalo ostala Ministarstva već se uglavnom zasnivalo na onim mjerama i aktivnostima čiji su nosioci bili NVO-i i opštine.

- 4.1 *Najhitnije postaviti pitanje mladih kao transverzalno pitanje o kojem će biti adekvatno prikupljane segregisane informacije i koji će adekvatno biti zastupljeni u izvještajima svih resora u vladu. Definisati model koji će omogućiti adekvatnu razmjenu informacija i koordinaciju između različitih resora a u interesu mladih.*
- 4.2 *U što skorijem roku analizirati moguća rješenja za formiranje Agencije i optimalno učešće Crne Gore u Erasmus+ programu.*

Preporuke:

5. OMLADINSKA POLITIKA ZASNOVANA NA DOKAZIMA, MONITORING I EVALUACIJA

Jedan od osnovnih principa omladinske politike jeste zasnovanost na dokazima, tj. na podacima i znanju o mladima. Osim stope nezaposlenosti, rezultata PISA testiranja i određenih istraživanja u oblasti zdravlja, ne postoji sveobuhvatan, integrисани pristup prikupljanju i praćenju podataka o mladima. Osim toga, potrebno je pratiti ostvarenje uticaja omladinske politike, kako bi se ona unaprijeđivala i odgovarala na promjene stanja u određenim oblastima, što je bio jedan od izazova u prethodnom periodu.

- 5.1 *Najhitnije postaviti pitanje mladih kao transverzalno pitanje o kojem će biti adekvatno prikupljane segregisane informacije i koji će adekvatno biti zastupljeni u izvještajima svih resora u vladu. Definisati model koji će omogućiti adekvatnu razmjenu informacija i koordinaciju između različitih resora a u interesu mladih.*
- 5.2 *U što skorijem roku uvesti EU omladinske indikatore ili sličan model prikupljanja i praćenja podataka u vezi sa mladima, kroz metodologiju istraživanja i izvještaja državne statističke agencije Monstat.*
- 5.3 *Osigurati da se tokom procesa izrade nove strategije kreiraju mjerljivi indikatori uspjeha i identifikuju izvori podataka radi praćenja uspješnosti realizacije strategije, a na osnovu mogućnosti poređenja sa polaznim podacima koji ukazuju na postojeće stanje.*

Preporuke:

KONCEPT NOVE STRATEGIJE ZA MLADE

Iskustva u razvoju i primjeni omladinske politike razlikuju se od zemlje do zemlje. Pristupi mladima i omladinskoj politici su različiti. Ipak, međunarodna stručna zajednica u oblasti omladinske politike saglasna je u vezi sa osnovnim principima kvalitetne omladinske politike. Lista principa, u skladu sa definicijama principa omladinske politike više međunarodnih organizacija i platformi je sljedeća:

Omladinska politika trebalo bi da bude:

1. **Zasnovana na pravima** – omladinska politika je osmišljena i realizuje se u skladu sa ljudskim pravima koja propisuje država i u skladu sa preuzetim globalnim obavezama Crne Gore u ovoj oblasti.

2. **Inkluzivna** – omladinska politika predviđa mјere koje omogućavaju ravno-pravnost i jednake šanse svim mladim osobama da ostvare svoj puni potencijal u životu, a posebno mјere za uklanjanje barijera za inkluziju posebno osjetljivih grupa i mјere za obezbjeđivanje građanskog učešća svih mladih ljudi.
3. **Participativna** – omladinska politika je osmišljena, razvijena, realizovana, praćena i njen učinak procijenjen uz konkretno učešće mladih ljudi i uz uključivanje svih zainteresovanih strana.
4. **Rodno osjetljiva** – omladinska politika predviđa posebne mјere da promoviše rodnu ravнопravnost i da osigura da mlade djevojke i žene budu u ravno-pravnom položaju.
5. **Holistička** – omladinska politika pristupa razvoju mladih kroz pojačanu međusektorsku i međuministarsku saradnju, kao i saradnju sa različitim zainteresovanim stranama, osiguravajući strateški okvir za razvoj zakonodavstva i mјera koje se tiču mladih.
6. **Zasnovana na znanju i dokazima** – omladinska politika predviđa mјере kojima će osigurati redovnu reviziju u skladu sa nalazima monitoringa i evaluacije, te posebnih istraživanja za utvrđivanje opšte situacije, potreba, mogućnosti i izazova sa kojima se suočavaju mlade žene i muškarci.
7. **Sa obezbijeđenim resursima** – omladinska politika ima adekvatne, transparentne i posvećene resurse za realizaciju strategije, kao i za monitoring i evaluaciju, te predviđa mјere za optimalno korišćenje resursa kroz koordinaciju i podršku međusektorskim partnerstvima i zajedničkom vlasništvu nad strategijom.
8. **Odgovorna ka ciljnoj grupi** – vlasništvo nad omladinskom politikom postoji od strane nadležnih institucija na nacionalnom i na lokalnom nivou, koje osiguravaju aktivno učešće mladih i redovan monitoring i evaluaciju u skladu sa posebnim razvojnim ciljevima i pokazateljima uspjeha.

POSEBNI PRISTUPI MLADIMA I OMLADINSKOJ POLITICI

Jedan od osnovnih principa u kreiranju omladinske politike jeste holistički pristup, tj. pristup razvoju mladih kroz pojačanu međusektorsku i međuministarsku saradnju, kao i saradnju sa različitim zainteresovanim stranama osiguravajući strateški okvir za razvoj zakonodavstva i mјera koje se tiču razvoja mladih. U međunarodnoj praksi se posljednjih godina sve više pokušava promovisati i primijeniti holistički pristup razvoju mladih pa time i omladinskoj politici, iako ne postoji potpuni konsenzus o načinima njegove primjene, već oni uglavnom zavise od kapaciteta i situacije na nacionalnom nivou. U dokumentima koja analiziraju pristupe omladinskoj politici, saradnja među državnim resorima i posebne međuresorske intervencije spominju se kao osnovne poluge obezbjeđenja holističkog pristupa omladinskoj politici. Svakako, razvoj mladih se mora posmatrati cjelovito, uz stvaranje uslova da mladi uspješno pređu u odraslo doba i imaju uslove da žive dostojanstven život i višestruke mogućnosti, uz obezbjeđivanje prilika za izgradnju kapaciteta u smislu vještina, znanja, ponašanja, otpornosti na rizike, te uključivanja u društvenu zajednicu kao ravnopravnih članova.

Takođe, postoje dva pristupa razvoju omladinske politike na osnovu toga kako se mladi i njihov razvoj posmatraju. Pozitivan pristup razvoju mladih podrazumijeva **izgradnju kapaciteta mladih** i posmatranje mladih kao resursa dok postoje i pristupi koji su prvenstveno usmjereni na djelovanje radi **sprječavanja negativnog ponašanja mladih**. U oba spomenuta ključna pristupa, prisutne su i konkretnе podoblasti i modeli omladinske politike. U dijelu sprječavanja negativnih ponašanja prisutni su modeli koji su usmjereni na prevenciju rizika vezanih za zdravlje mladih, te oni koji se fokusiraju na zaštitu mladih od negativnih i nepovoljnih životnih prilika i iskustava. Prelaz ka pozitivnom pristupu razvoju mladih donose modeli koji se baziraju na izgradnji kapaciteta mladih u riziku da se nose sa problemima i izazovima sa kojima se svakodnevno srijeću. Pozitivan pristup izgradnji kapaciteta mladih posebno prepoznaće dva pravca, jedan usmjeren na uopšte izgradnju životnih vještina i razvoj podržavajuće sredine za razvoj mladih, i drugi koji se prvenstveno fokusira na uključivanje i učešće mladih kao korisnika, kao partnera i kao lidera za razvoj zajednice i društva.

Ekspertska grupa Savjeta Evrope² za razvoj omladinske politike u ovoj organizaciji zaključila je da bi razvoj omladinske politike trebalo posmatrati kao proces stvaranja "paketa" prilika i iskustava za mlade, istaknuvši da bi omladinska politika prvenstveno trebalo da bude usmjerena na stvaranje mogućnosti i prilika za mlađe ljude, kako bi postigli svoj puni potencijal, a gledajući mlađe ljude kao resurs a ne problem. Ova grupa eksperata je predložila da bi omladinska politika trebalo da ima sljedeće ciljeve:

- Planirano ulaganje u mlađe ljude, na koherentan i uzajamno jačajući način, gdje god je to moguće, kroz pristup usmjeren na mogućnosti a ne na probleme;
- Uključiti mlađe kako u strateško formulisanje omladinske politike tako i u cijenu njenog uticaja;
- Stvoriti uslove za učenje, mogućnosti i iskustva koji osiguravaju mlađima da razviju znanja, vještine i kompetencije kako bi u potpunosti mogli da učestvuju i na tržištu rada i u civilnom društvu;
- Uspostaviti sisteme prikupljanja podataka, kako bi se pratila efikasnost i uticaj omladinske politike, ali i da bi se otkrili nedostaci u politikama koji se tiču pružanja određenih usluga mlađima;
- Obezbijediti posvećenost kako bi se prevazišli identifikovani nedostaci.

Holistički pristup omladinskoj politici podrazumijeva da nova strategija za mlađe obuhvati sve oblasti i sektore koji su od značaja za potpuni razvoj mladih. Međutim, veliki **nedostatak** ovakvog pristupa predstavljaju limitirani resursi, kao i iskustvo realizacije prethodnog NPAM-a (2006-2011) koje je pokazalo da je ključna prepreka za ovakav pristup nedostatak razvijenih mehanizama za adekvatnu koordinaciju i usaglašavanje među različitim resorima, kao i monitoring definisanih indikatora uspjeha. Taj nedostatak može da ublaži činjenica da su preporuke o mehanizmima za razvoj omladinske politike, koje su definisane u ovom dokumentu, takve da pozivaju na uvođenje mladih kao transverzalnog pitanja i uspostavljanje boljeg protoka informacija po ovom pitanju među različitim resorima. Međutim, ostaje upitno koji će vremenski okvir biti neophodan za uspostavljanje i osiguranje funkcionalnosti takvih mehanizama, imajući u vidu da takva koordinacija politika ne postoji ni na nivou države.

Takva omladinska politika bi se bavila svim oblastima koje su značajne za mlađe, bez posebne prioritizacije. Uvezši u obzir oblasti prethodne strategije za mlađe, kao i

2 Priručnik za omladinsku politiku, Finn Yrjar Denstad, Savjet Evrope, 2009.

međunarodne klasifikacije oblasti od značaja za mlade, lista oblasti može da uključuje sljedeće:

1. Obrazovanje i obuka

- i. Formalno obrazovanje
- ii. Neformalno obrazovanje i omladinski rad
- iii. Socio-emocionalne vještine i vrijednosti

2. Zapošljavanje

- iv. Karijerno savjetovanje
- v. Zapošljivost
- vi. Preduzetništvo
- vii. Nova radna mjesta

3. Aktivizam i učešće mladih u donošenju odluka

- viii. Aktivizam
- ix. Učešće mladih u donošenju odluka i demokratskim procesima
- x. Omladinsko organizovanje
- xi. Volonterizam

4. Zdravlje i bezbjednost mladih

- xii. Mentalno i fizičko zdravlje mladih
- xiii. Seksualno-reproaktivno zdravlje mladih
- xiv. Prevencija rizičnih ponašanja
- xv. Bezbjednost mladih

5. Socijalna zaštita

- xvi. Zaštita djece i mladih
- xvii. Mladi i porodica
- xviii. Stanovanje

6. Kultura, sport i slobodno vrijeme

7. Informisanje mladih

8. Mobilnost mladih

9. Ljudska prava mladih

Imajući u vidu da su oblasti međuzavisne i da postoje određeni sektori koji pokrivaju više međuzavisnih oblasti (npr. obrazovanje i zapošljavanje), postoji mogućnost klasifikacije i po sektorima.

Jako je važno imati na umu da u kontekstu Crne Gore nijesu **sve oblasti razvoja mladih na jednakom nivou uređenosti**. Dok, na primjer, u oblastima formalnog obrazovanja, zdravlja, zapošljavanja, postoje razvijeni sistemi programa i usluga, sa druge strane u oblastima učešća, informisanja ili slobodnog vremena mladih ne postoji razvijen i uspostavljen sistem intervencija, programa i usluga. Ove oblasti, kao i oblasti neformalnog obrazovanja mladih, omladinskog rada su bez adekvatne infrastrukture, institucionalnih i ljudskih kapaciteta, standarda, sistema obezbjeđivanja kvaliteta. To znači da se posebna pažnja i resursi moraju posvetiti upravo onim oblastima gdje nedostaju systemska rješenja. Primjenom principa prioritizacije, strategija bi se fokusirala na manji broj prioritetnih oblasti sa ciljem da značajno unaprijedi

postojeće stanje prvenstveno u tim oblastima, uz planirani domino efekat na druge oblasti. Ovaj pristup je realniji u crnogorskom kontekstu u smislu raspoloživih resursa, ali i prepoznatih potreba. Prioritizovani pristup će omogućiti da strategija za mlade u većoj mjeri osigura ostvarenje ciljeva u prioritetnim oblastima, već i zbog optimalnijeg korišćenja raspoloživih resursa i kapaciteta, kao i zbog konkretnijeg fokusa. Ovakva omladinska politika će u značajnoj mjeri biti usaglašena i sa prioritetima Evropske omladinske politike. Nedostatak ovakvog pristupa je da će jedan dio oblasti koje su svakako značajne ostati na marginama, odnosno neće uopšte biti direktno predmet mjera i aktivnosti koje će se realizovati. Ipak, s obzirom na to da su svakako među prioritetnim oblastima učešće mladih u donošenju odluka, te podrška mladima za realizaciju sopstvenih ideja, za očekivati je da će uočeni nedostatak biti donekle ublažen mogućnošću da mladi targetiraju oblasti koje samom strategijom nisu prioritizovane kroz realizaciju sopstvenih ideja i svojim učešćem u donošenju odluka upravo u tim oblastima.

S tim u vezi, kako je bitno obezbijediti **saglasnost i konsenzus** svih relevantnih državnih instanci (Vlada, Ministarstva, itd) o pristupu koji će se koristiti u izradi nove strategije za mlade, tj. njenom **koncepciju**, kako bi se izbjegli problemi u planiranju i implementaciji. Pristup bi trebalo da bude zasnovan na analizi stanja u oblastima od značaja za razvoj mladih, trenutnih strateških i programskih procesa u državi, kao i kapaciteta institucija, lokalnih samouprava, NVO sektora i drugih aktera koji bi trebalo da budu uključeni u razvoj i primjenu omladinske politike. Osim toga, važno je uzeti u obzir iskustva zemalja u Evropi i svijetu u odabiru i implementaciji koncepta omladinske politike, naučenim lekcijama i dobrim praksama.

Kod primjene bilo kog odabranog pristupa/koncepta, bitno je obezbijediti da se odgovori na one probleme i oblasti koje mladi prepoznaju kao prioritetne. Konsultacije sa mladima, kao i drugi dostupni izvještaji i istraživanja, identificuju stavove i mišljenja mladih o problemima koji ih se tiču. Tako, u *Konsultacijama sa mladima*, mladi navode da bi strategija za mlade trebalo da se bavi sljedećim oblastima:

- a) Stvaranje boljih uslova za zapošljavanje
- b) Poboljšanje učešća mladih u donošenju odluka
- c) Više mogućnosti za učenje kroz putovanje
- d) Više mogućnosti za učenje kroz praksu
- e) Podrška pri osamostaljivanju
- f) Podrška mladima da realizuju svoje ideje
- g) Otvaranje omladinskih klubova

Analizirajući cjelokupne nalaze konsultacija, problemi i potrebe koje mladi imaju pri ostvarivanju svojih aspiracija u različitim oblastima života, mogu se grupisati na više načina. Imajući u vidu sektorsku uređenost određenih oblasti, vođeni prioritizacijom koju su mladi postavili, temeljeći se na iskustvima realizacije prethodne strategije, projektni tim izdvaja sljedeće oblasti za posebno razmatranje pri razvoju strategije za mlade:

- 1) **Aktivizam i učešće u donošenju odluka**
- 2) **Kompetencije za život (znanja, vještine, vrijednosti, osobine)**
- 3) **Zapošljavanje**
- 4) **Samostalnost**

5) Informisanost

6) Kvalitet i dostupnost usluga, programa i servisa za mlade

U nastavku je dat pregled nalaza u gorepomenutim oblastima.

AKTIVIZAM I UČEŠĆE MLADIH U DONOŠENJU ODLUKA

Tako bi se ova omladinska politika prvenstveno fokusirala na **učešće mladih u životu društva**, kao oblast koja obuhvata učešće mladih u donošenju odluka i podršku mladima da realizuju svoje ideje. Činjenice da mladi smatraju da nisu pitani za mišljenje/stav kada se donose važne odluke i odluke koje se tiču mladih na svim nivoima: u mjesnoj zajednici (62,4%), opštini (72,4%) i u državi (70,7%), te da nisu adekvatno informisani o mogućnostima za učešće u donošenju odluka, i da te institucije nisu zainteresovane za stavove mladih – ukazuju na potrebu da Uprava za mlade bude ta koja će i procesom izrade strategije, ali i tematskim fokusom upravo na “učešće” osigurati da mladi budu značajnije uključeni u razvoj sopstvenih zajednica. U skladu sa opredeljenjem Crne Gore za ulazak u Evropsku uniju, nova strategija za mlade može značajno doprinijeti demokratizaciji i razvoju društva osiguranjem da se sloboda izražavanja i kritičkog mišljenja kod mladih njeguje i podstiče, nasuprot sadašnjeg stanja koje su mladi negativno ocijenili. Kada je u pitanju učešće mladih, primjetna su dva problema: 1. neinformisanost i nepovjerenje mladih u postojeće mehanizme, poput struktura za učešće unutar obrazovnih institucija, te javnih rasprava. 2. manjak napora da se postojeći mehanizmi prilagode ili da se razviju novi mehanizmi koji bi na adekvatan način osigurali ispunjavanje prava mladih da učestvuju u procesima donošenja odluka. Građanska participacija u Crnoj Gori inače nije na visokom nivou, što pokazuje i podatak da je “svaki ponuđeni mehanizam za učešće građana bio nepoznat za barem pola ispitanika”³, pa ne čudi nizak nivo učešća mladih. Međutim, principi Savjeta Evrope za razvoj omladinskih politika govore o potrebi da se mladi posmatraju kao specifična grupa kojoj bi trebalo pristupiti na “youth friendly”, odnosno mladima posebno prilagođen i prijemčiv način, posebno u oblasti informisanja i učešća, ali i u svim ostalim. Dodatno, imajući u vidu i podatak da “čak trećina građana Crne Gore smatraju da se mladima manipuliše, a tek 5% građana smatra da su mladi uključeni u procese donošenja odluka i da se njihovo mišljenje zaista uvažava”⁴, nova bi se

Gotovo tri četvrtine anketiranih mladih nisu aktivni članovi nijedne formalne/neformalne grupe.

strategija morala baviti mjerama koje će osim formalističkog pristupa učešću mladih, obezbijediti i suštinsko, i to sa oba aspekta, neinformisanosti i nepovjerenja mladih i manjka senzitivnosti i volje institucija da ih uključe.

Značaj učešća mladih u životu zajednice za razvoj crnogorskog društva je neosporan, a njihova zainteresovanost vidljiva u visokom procentu anketiranih mladih koji su ocijenili da prioritet nove strategije za mlade mora biti podrška mladima da realizuju svoje ideje (68%), te visok procenat mladih koji su učestvovali u različitim akcijama (73%). Nova strategija za mlade mora da prepozna ovaj potencijal i odgovori na želju mladih da pomognu da se riješe društveni problemi. Izuzetno je važno uočiti i da su mladi izuzetno rijetko

3 Participativni monitoring za odgovornost, druga faza post 2015 konsultacija (2014, Biljana Gligorić, Lidija Brnović, UN)

4 Ibid

aktivni kroz postojeće formalne kanale, poput javnih rasprava o predlogu zakona/strategije/akcionog plana (3,7%), dok su relativno aktivni kroz formalne i neformalne grupe i organizacije (28,4%). Evidentna je, i u visokim procentima iskazana, želja mladih da se uključe u rješavanje društvenih problema. Više od 90% njih smatraju da bi mladi trebalo da budu uključeni u donošenje odluka na svim nivoima⁵, a smatraju da najviše mogu da doprinesu u oblastima ljudskih prava, razvoja lokalne zajednice, ekonomije, politike, kulture. Kako tek svaka deseta anketirana mlada osoba tvrdi da zna kako se osniva omladinska organizacija, može se zaključiti da se mladi relativno rijetko interesuju za osnivanje formalnih organizacija, odnosno da slabo vide da će kroz taj okvir ostvariti svoje ciljeve. Zato je posebno važno mladima obezbijediti adekvatne informacije na njima prijemčiv način, podstaći osnivanje omladinskih neformalnih i formalnih grupa i organizacija, ali i osigurati da se njihov aktivizam podržava u kakvom god obliku da dolazi.

Evropska komisija i zemlje članice Evropske unije učešće mladih ostvaruju i kroz održavanje strukturiranog dijaloga sa mladima na teme koje se prepoznaju kao bitne za mlađe na nivou EU, te realizacijom Erasmus+ programa koji je naslijedio program Mladi u akciji (2007-2013). U skladu sa preuzetim obavezama Crne Gore u ovom polju i potreboj realizaciji priprema za članstvo u EU, potrebno je osigurati da nova strategija za mlađe predviđa mјere za realizaciju strukturiranog dijaloga sa mladima po ugledu na EU model, te da pravovremeno planira korake za otvaranje Agencije za decentralizovano upravljanje Erasmus+ programom.

Tek 3,7% anketiranih mladih je učestvovalo u javnoj raspravi o prijedlogu zakona/strategije/akcionog plana

KOMPETENCIJE ZA ŽIVOT

Kako bi uspješno savladali izazove odrastanja i ostvarivali svoja prava i mogućnosti u svim oblastima života (posao, porodica, međuljudski odnosi, građansko djelovanje itd.), mladima je potreban skup znanja, mekih vještina, životnih vještina, vrijednosti, karakternih osobina. Pod terminom kompetencija, Evropski okvir kompetencija podrazumijeva znanje, vještine i stavove, odnosno ponašanje, pa se za ovu oblast koristi termin kompetencije za život.

Kompetencije potrebne za život se stiču u različitim okruženjima – u formalnom, neformalnom i informalnom obrazovanju. U konsultacijama sa mladima, kao i drugim istraživanjima u koja su bili uključeni mladi, prepoznati su značajni nedostaci ovih sistema obrazovanja. Obrazovanje je kompleksna i značajna oblast i uključuje formalno i neformalno obrazovanje. Kako "po mišljenju 62,4% ispitanika, kvalitet života u Crnoj Gori zavisi od kvaliteta obrazovanja"⁶ to je neophodno posvetiti adekvatnu pažnju cjeloživotnom-formalnom, ali i neformalnom obrazovanju.

Formalno obrazovanje obuhvata čitav obrazovni sistem, počev od predškolskog obrazovanja, preko osnovnog, srednjeg, visokog. Tu je i stručno obrazovanje kao posebna podoblast kojoj se posvećuje značajna pažnja u smislu spremanja mladih

5 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

6 Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN)

za tržište rada. Obrazovanje se tiče sveukupnog društvenog razvoja, a što se tiče pojedinca, jedna je od osnovnih determinanti uspjeha u profesionalnom, ali i u životu

*Jedino iskustvo nadogradnje
znanja i vještina mimo
školskih kluba za mlade koji su
učestvovali u fokus grupama
kao nezaposleni stečeno je na
obukama koje je organizovao
Zavod za zapošljavanje.*

uopšte. Vlada i nadležne institucije se u velikoj mjeri bave ovim kompleksnim sistemom kroz niz reformi, strategija, zakona i inicijativa u smjeru poboljšanja kvaliteta obrazovanja i dostizanja svjetskih standarda u ovoj oblasti. Ipak, aktuelan je javni diskurs i aktivnosti u oblastima jačanja uloge obrazovnog sistema u osposobljavanju mladih za tržište rada, poboljšanje kvaliteta obrazovanja i postizanja ishoda učenja, obezbjeđivanje praktičnog radnog iskustva u toku studija, sticanje socio-emocionalnih vještina i vještina za razvoj karijere u okviru obrazovnog sistema.

Što se tiče formalnog obrazovanja, mladi su eksplicitno prioritizovali oblast učenja kroz putovanje i učenja kroz praksu, te da se "nedovoljno prakse najčešće spominje kao nedostatak formalnog obrazovanja u Crnoj Gori a spominje ga svaki treći stanovnik"⁷. Ovi podaci ukazuju na to da bi, kroz meduresorni pristup, nova strategija morala da definiše model koji bi osigurao **razvoj vještina kroz praksu i mobilnost mladih tokom školovanja**.

Neformalno obrazovanje je važan prostor u kom mladi stiču kompetencije, znanja i socio-emocionalne vještine neophodne za uspjeh u životu. Razvoj kompetencija kod mladih kroz omladinski rad i neformalno obrazovanje je jedna od važnih oblasti komplementarnih formalnom obrazovnom sistemu i drugim sektorima. Ovo je posebno važno s aspekta osiguranja da svi mladi imaju ravnopravne uslove i jednakе šanse da rade na razvoju svojih punih potencijala. Pod terminom kompetencija, Evropski okvir kompetencija podrazumijeva znanje, vještine i stavove, odnosno ponašanje. U tom smislu je važno da nova strategija za mlade osigura da se sagleda i adekvatno upodobi sveukupna ponuda programa omladinskog rada i neformalnog obrazovanja, koji se u kontinuitetu sprovode i koji su dostupni mladima različitih profila, kako bi se osiguralo da postoji ujednačen pristup razvoju sva tri pomenuta aspekta važna za razvoj mladih.

*54% mladih ne zna za
mogućnosti da nauče neka nova
znanja, vještine van škole i/ili
smatra da ih nema.*

Mladi su posebno ukazali na problem dostupnosti programa neformalnog obrazovanja naglasivši da su slabo informisani o mogućnostima, da se postojeći prostori ne koriste u te svrhe, ali i da se takve obuke često plaćaju. Gotovo elitistički obuhvat mladih postojećim programima, koji se i organizuju relativno *ad hoc*, ukazuje na potrebu da se efikasnije uredi pristup neformalnom obrazovanju za one mlade koji su posebno

marginalizovani i osjetljivi. Zato je neophodno novom strategijom utvrditi prioritete za razvoj kompetencija mladih, te prioritetnim otvaranjem omladinskih klubova ponuditi adekvatne programe iz oblasti omladinskog rada i neformalnog obrazovanja, na način koji će omogućiti ravnopravno učešće svih zainteresovanih mladih – od informacije o programu, do geografski ravnomjerne pokrivenosti omladinskim klubovima, te obezbjeđivanju besplatnih prioritetnih programa omladinskog rada i neformalnog obrazovanja za sve potencijalne učesnike. Posebno je potrebno razmotriti mogućnost korišćenja interneta u svrhe razvoja kompetencija, jer ga mladi identifikuju kao izvor

besplatnih kurseva, ali i kao mjesto gdje provode najviše slobodnog vremena. Nova strategija treba da uzme u obzir i podatak da za posebno osjetljivu grupu nezaposlenih mladih jedino mjesto gdje se sreću sa neformalnim obrazovanjem i mogućnostima za sticanje i unapređenje kompetencija je Zavod za zapošljavanje. Zato je neophodno i široko uspostaviti saradnju sa različitim organizatorima omladinskog rada i neformalnog obrazovanja.

Izuzetno negativno poimanje sopstvenih kapaciteta, ali i uloge u društvu, ogleda se i u činjenici da mladi smatraju da korištenjem sopstvenih vještina mogu relativno malo doprinijeti rješavanju društvenih problema. Zato, je posebno važno da i u domenu omladinskog rada i neformalnog obrazovanja sa mladima rade osobe koje imaju razvijene kompetencije da u radu sa mladima omoguće adekvatan razvoj kompetencija mladih, ali i razvoj razumjevanja i uočavanje primjenjivosti vještina u "drugim" okolnostima i za različite svrhe, te koji će posvetiti pažnju razvoju ličnosti, samopouzdanja i odgovornosti kod mladih kako bi se njihovi kapaciteti na najbolji način razvijali i primjenili. Zato se nova strategija za mlade treba posvetiti i **jačanju kompetencija, kao i verifikaciji kompetencija trenera, fasilitatora, omladinskih radnika i drugih realizatora programa omladinskog rada i neformalnog obrazovanja** u skladu sa prioritetima definisanim strategijom, odnosno u skladu sa identifikovanim potrebama mladih.

Osim vještina i znanja, jako je bitno obezbijediti uslove i za razvoj pozitivnih vrijednosti kod mladih. "Vrijednosti koje preovladavaju u crnogorskom društvu poput solidarnosti, porodičnih vrijednosti, tolerancije, poštovanja drugih i nediskriminacije smatraju se veoma važnim za kvalitet života (83,4%)."⁸ Ipak, čini se da se i pored stava roditelja da je kod djece najpoželjnije razvijati sljedeće vrijednosti: da djeca budu odgovorna (13,2%), samostalna (12,0%), vrijedna (11,8%), uporna (8,7%), snalažljiva (8,2), časna i poštena (8%)⁹, nema sistemskog pristupa razvoju vrijednosti kod djece i mladih. Čak naprotiv, čini se da se sistemski upravo promoviše suprotno, jer mladi ukazuju na to da je za njih problem to što društvo baštini i toleriše nepotizam i korupciju. Takođe, problem nasilja, kriminala i diskriminacije kao primarne probleme sa kojima se mladi suočavaju, identificuje svaka peta anketirana mlada osoba. Jedna od vrijednosti je solidarnost sa onima koji su u neravnopravnijem položaju, diskriminisani odnosno u većoj potrebi i odgovornosti za preduzimanje akcija u cilju ostvarenja željenih promjena. Mladi su sami identifikovali nejednakost i neravnopravnost mladih, i to prvenstveno u mogućnostima koje imaju posebno po regionima (sjever, jug, centar) i na relaciji urbana i seoska sredina. Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka pokazuje da se većina građana (84,1%) uopšte ne bavi **volunteerskim radom**¹⁰, dok mladi tvrde da su aktivni i to prvenstveno u humanitarnim i volonterskim akcijama. Ovakva razlika jasno ukazuje na to da za Crnu Goru koja svoju budućnost vidi u EU postoji nedvosmislena potreba da se prioritizuje razvoj i implementacija omladinske politike, te da se mladi prepoznaju, ne samo kao starosna kategorija, već kao grupa stanovništva koja se srijeće sa posebnim izazovima, a istovremeno ima veliki potencijal

Probleme diskriminacije, nasilja, kriminala kao primarne probleme sa kojima se mladi suočaju prepoznaće svaka peta anketirana mlada osoba.

8 Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijumskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN)

9 Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime (2013, Božena Jelušić i saradnici, UNDP)

10 Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka – 2013, rezime (2013, Božena Jelušić i saradnici, UNDP)

da utiče pozitivno na razvoj društva. Imajući u vidu da mladi već prepoznaju model omladinskih servisa koji je prvenstveno dizajniran i vođen od strane mladih ljudi pa samim tim i njihovih organizacija, a podržan od strane adekvatnih državnih/opštinskih struktura i stručnjaka iz oblasti omladinskog rada - jasno je da bi takav model nova strategija za mlade trebala da prioritizuje i promoviše. Istovremeno, po mišljenju mladih, takvi omladinski klubovi bi bili multinamjenski centri gdje bi se mladi informisali, dobijali stručan savjet, samoorganizovali i aktivizmom i učešćem doprinosili razvoju zajednice, te provodili svoje slobodno vrijeme. Posebno je važno da nova strategija za mlade predvidi da takvi multinamjenski omladinski centri budu zasnovani na vrijednostima i principima koje će i kod mladih baštiniti, a koje su u skladu sa osnovnim ljudskim i građanskim pravima, demokratskim opredjeljenjem zemlje i vrijednostima koje Evropska unija, Savjet Evrope i Ujedinjene nacije promovišu.

ZAPOŠLJAVANJE

Zapošljavanje mladih se najviše spominje i u različitim kontekstima, kao potreba i problem mladih ali i kao jedan od prioriteta Vlade. Naime, mladi uglavnom smatraju da se neće lako zaposliti kada završe obrazovni proces i to zbog situacije na tržištu rada, postojanja nepotizma i korupcije pri zapošljavanju, kao i diskriminacije koja se prvenstveno identificira kada su u pitanju pripadnici romske nacionalnosti. Svaka druga mlada osoba u periodu od narednih deset godina sebi želi zaposlenje, pa je evidentna njihova briga oko finansijske nezavisnosti i sigurnosti. Takođe, 77% mladih smatra da u obrazovni sistem treba uvesti programe za sticanje vještina upravljanja karijerom, dok preko 80% mladih smatra da bi u obrazovni sistem trebalo uvesti

Svaka četvrta anketirana mlada osoba identificira nezaposlenost i siromaštvo kao osnovni problem mladih.

programe za razvoj mekih/životnih vještina, te za sticanje praktičnog iskustva.¹¹ Ovo ukazuje na potrebu da se novom strategijom za mlade posebne mjere moraju predvidjeti za razvoj zapošljivosti mladih (kompetencije, praksa, planiranje karijere) i mjere za efikasnije zapošljavanje mladih i to kroz zajedničko programiranje i implementaciju više relevantnih institucija / sektora / resora.

Mladi su, nakon siromašnih, identifikovani na drugom mjestu kao grupa koja najviše osjeća posljedice ekonomskih problema i nezaposlenosti, i to ih 12,6% ispitanika vidi kao najugroženije i 16,1% kao druge po redu po ugroženosti.¹² Nezaposleni mladi ljudi predstavljaju najneiskorišteniji resurs i sa aspekta potencijala koje imaju da do prinisu i unaprijede procese rada i sa aspekta problematičnog ponašanja i urušavanja psihičkog zdravlja koji se mogu javiti kao posljedica nezaposlenosti u doba kad je osoba najproduktivnija. Podatak da "najveća poteškoća mladih koji traže novi posao jeste nedostatak iskustva, što smatra oko 40% populacije, te da je to i najveća prepreka zapošljavanju mladih, uz nepovjerenje poslodavaca u njihovu stručnost i radnu sposobnost"¹³ potvrđuje da je neophodno pitanju zapošljavanja mladih pristupiti

11 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

12 Izvještaj o nacionalnim konsultacijama u Crnoj Gori o postmilenijskim razvojnim ciljevima (2013, Olivera Komar, Pavle Gegaj, UN)

13 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

međuresornom koordinisanom i dugoročnom akcijom. Takođe, identifikovan je niz prepreka za zapošljavanje mladih u dijelu 1. politika zapošljavanja i zapošljivosti mladih, sa posebnim osvrtom na posebno osjetljive grupe; 2. budžeta i finansiranja; 3. ponude pružalaca usluga povezanih sa zapošljavanjem mladih; 4. potražnje od strane mladih; 5. međusektorskih pitanja.¹⁴ Imajući na umu i da Evropska unija posebnim propisanim mjerama garantuje mladima da neće duže od četiri mjeseca biti van formalnog obrazovanja, neformalnog obazovanja ili bez posla, absolutno je jasno da prioritet nove omladinske strategije mora biti međuministarsko (Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete) opredjeljenje za koordinisani pristup i definisanje rješenja u ovoj oblasti, koje bi bilo makar na tragu onoga što EU propisuje svojim članicama.

Što se tiče **preduzetništva** kod mladih, posebno bi trebalo uzeti u obzir i podatak da mladi, barem deklarativno, tvrde da bi prije radili za sebe nego za poslodavca – preko 60% njih, te da 28% razmišlja o pokretanju biznisa, ali samo 4% preuzima korake u tom smjeru.¹⁵ Kao nejveće prepreke za bavljenje biznisom, mladi navode nedostatak znanja i finansijskih sredstava. Ovi nalazi, kao i druge analize koje se bave preduzetništvom, govore o neophodnosti kreiranja posebnih uslova za mlade koji žele da se bave biznisom. U tom smislu, bilo koje rješenje koje bi međuresorni tim predložio moralno bi bilo konsultovano sa mladima a poželjno bi bilo da bude i pilotirano. Posebno je važno da ono nudi dovoljno fleksibilan okvir koji će omogućiti da mladi imaju dovoljno prostora da ga prilagode svojim specifičnim potrebama.

SAMOSTALNOST

Intervjuisani predstavnici NVO-a i institucija identifikuju kao poseban problem nedovoljne kapacitete mladih za **samostalnost** i preuzimanje rizika za "izlazak iz zone komfora" koji idu uz samostalan i odvojen život od roditelja. Ipak, nisu samo kapaciteti mladih problem, već je evidentan i manjak podrške mladima pri osamostaljivanju, što identificuje i istovremeno prioritizuje kao oblast kojom se nova strategija treba baviti 69% anketiranih mladih. Jasno je da mladima treba podrška pri osamostaljivanju, a nova strategija za mlade bi morala definisati barem dva seta mjera: 1. Direktna podrška u vidu mjera koje će obezbijediti neophodne resurse za osamostaljivanje i 2. Posredna podrška u vidu mjera koje će jačati kapacitete mladih za procjenu i preuzimanje rizika, za preduzimljivost, za prevazilaženje neuspjeha.

Više omladinskih organizacija ističe kao problem nemogućnost mladih za fizičku i finansijsku samostalnost od porodica, te nedovoljne kapacitete samih mladih za samostalnost i preuzimanje rizika „izlaska iz zone komfora koji idu uz samostalan i odvojen život od roditelja.“

14 Okvir za ubrzanje progresa u dostizanju Milenijumskih razvojnih ciljeva, Akcioni plan za zapošljavanje mladih (2014, Slađana Petković, Lidija Brnović, UN i Vlada Crne Gore)

15 KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, IPSOS)

INFORMISANJE MLADIH

Imajući u vidu da je pristup informacijama jedno od ljudskih prava, ali i preduslov za ostvarenje svih prava, ličnog i društvenog razvoja, životnog uspjeha, ovo pitanje je od ključnog značaja. **Informisanje mladih se tiče svih oblasti, pa je potrebno** da svaka oblast kojom se nova strategija za mlade bavi podrazumijeva i predviđa adekvatne

Odgovori ukazuju na potrebu mladih da nađu informacije na jednom mjestu.

mjere za informisanje mladih u skladu sa standardima dobre prakse i na način koji će osigurati da mladi informaciju mogu da razumiju, da im je prijemčiva i lako dostupna. Osim toga, moguće je definisati informisanje kao posebnu oblast koja bi se bavila ovim pitanjem.

Istraživanja pokazuju da mladi nijesu informisani o mogućnostima, programima, mehanizmima za učešće u donošenju odluka, institucijama za mlade. Čak 69% mladih nije bilo u mogućnosti da navede bilo koju instituciju koja se bavi mladima¹⁶, dok polovina mladih nijesu mogli da navedu nijednu instituciju koja se bavi podrškom mladih pri zapošljavanju.¹⁷

Sve međunarodne preporuke i iskustva ukazuju na to da je mladima potrebno na poseban i njima prilagođen način ponuditi informaciju. I sami mladi su predložili mjere u ovoj oblasti: uvođenje besplatnog interneta za sve mlade, kreiranje posebnih informativnih sadržaja za ovu grupu ljudi u skladu sa njihovim interesovanjima, koji bi bili dostupni mladim ljudima i u čijem kreiranju bi učestvovali i oni sami, osiguranje da se "sve" informacije mogu naći na jednom i lako dostupnom mjestu.

KVALITET I DOSTUPNOST USLUGA, PROGRAMA I SERVISA ZA MLADE

Čak %69 mladih ne znaju da navedu niti jednu instituciju ili organizaciju u Crnoj Gori koja se sistematski bavi mladim ljudima, a najčešće spominjane su nevladine organizacije (sa tek 10%).¹⁸ Mladi ocjenjuju da se njima bave prvenstveno nevladine organizacije, a identificuju državu, državne i opštinske institucije, te pojedince na visokim funkcijama kao one koji posjeduju neophodnu koncentraciju resursa: moć, novac, znanje, ljudi – da njihov položaj učine boljim. Dodatno, alarmantan je podatak

Za preko dvije trećine mladih omladinskih servisa i programa i »nema« što zbog faktičkog stanja, što zbog činjenice da za njih ne znaju.

da tek svaka peta mlada osoba zna kome bi se obratila za pomoć pri rješavanju izuzetno precizno identifikovanih problema. Istovremeno jedan broj anketiranih mladih bi se za pomoć pri rješavanju problema obratio i licima koja se u javnosti posredno i neposredno dovode u vezu sa kriminalom i kršenjem zakona.

Činjenica je da formalne i neformalne grupe i oblici organizovanja mladih imaju ograničen obuhvat (nešto više od jedne petine). Istovremeno, 46% mladih identificuje organizacije i institucije koje se bave mladima, dok je gotovo dvostruko toliko, odnosno njih 87,5% ocjenjivalo da li

¹⁶ KAP istraživanje – istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (2013, UN sistem u Crnoj Gori)

¹⁷ Ibid

¹⁸ Ibid.

one realizuju aktivnosti kojima odgovaraju na potrebe mladih; da li su otvorene za predloge/ideje mladih; da li pitaju mlađe šta žele/šta im je potrebno; te da li uključuju mlađe u planiranje aktivnosti i u realizaciju aktivnosti. **Organizacije/institucije su najbolje ocijenjene po kriterijumu otvorenosti za predloge i ideje mladih, mada je ocjenjivanje relativno ujednačeno na osnovu svih pet kriterijuma, međutim pozitivni odgovori »da« i »djelimično« kreću se između 46,6% – 54,7%, što može ukazivati na postojanje prostora za značajno unaprijeđenje rada organizacija i institucija koje se bave mladima.** Mlađi posebno ističu da ove organizacije/institucije mogu zapošljavati više mladih u svojim redovima, pa nova strategija za mlađe može predvidjeti i mjeru koja bi omogućila i podsticala organizacije koje se bave mladima da zapošljavaju znatno više mladih ljudi.

Takođe, mlađi smatraju da će se dobar dio identifikovanih problema riješiti većim ulaganjem u infrastrukturu i opremanje objekata, te realizaciju kvalitetnih obrazovnih, sportsko-rekreativnih, kulturnih, "omladinskih" i "aktivističkih" programa. Sve to ukazuje na potrebu mlađih za većom sigurnošću kada je riječ o egzistenciji, te za kvalitetnijom ponudom formalnog i neformalnog obrazovanja, sportsko-rekreativnih i kulturnih sadržaja, kao i za mogućnostima da učestvuju u aktivnostima koje će kroz omladinske strukture (npr. Omladinski klub) odgovoriti na potrebe zajednice i uticati na rješavanje problema.

Novom strategijom za mlađe trebalo bi u skladu sa iskazanim potrebama mlađih iznaci sistemska rješenja koja će uz umrežavanje relevantnih institucija omogućiti da država efikasno komunicira sa mlađima i pruža im potrebnu podršku, odnosno da ih usmjerava ka društveno korisnim angažmanima, kojima bi između ostalog poboljšali i sopstveni položaj. Izuzetno je važno da nova strategija predvidi i mjerne za osiguranje kvaliteta i raznovrsnosti programa iz domena omladinskog rada, kao i programa volontiranja, te posebno za uključivanje mlađih u dizajn istih.

Takođe je neophodno da se pitanje podrške razvoju mlađih prioritizuje i da se utvrde modeli koji će osigurati da svaka mlađa osoba ima pristup kvalitetnim razvojnim programima i to na lokalnom nivou (i nivou mjesnih zajednica). Stavljanje u funkciju postojećih objekata i otvaranje novih sa prefiksom "mladi" je neophodno realizovati u cilju realizacije sveobuhvatne ponude servisa za mlađe, njihove dostupnosti i prilagođenosti mlađim ljudima. Kako je pitanje mlađih međusektorsko tako bi se i servisi posebno dizajnirani i prilagođeni njima trebalo razviti u okviru tih sektora (npr. zapošljavanje, zdravlje, kultura itd), pa nova omladinska politika zato mora predvidjeti mehanizme razmjene informacija i usaglašavanja prioriteta sa drugim resorima, te sa opština kako bi se na iskazane potrebe mlađih odgovorilo zajedničkim naporima. Ipak, za novu omladinsku politiku posebno je važno da pokrene neophodne servise i programe za mlađe u lokalnim omladinskim klubovima, domovima omladine, domovima kulture, volonterskim klubovima, kancelarijama za mlađe, omladinskim organizacijama, drugim nevladinim organizacijama i drugim mjestima u skladu sa definisanim standardima za takvu vrstu rada sa mlađima.

PREDLOG KORAKA ZA PROCES IZRADE NOVE STRATEGIJE ZA MLADE

S obzirom na to da su u ovom poglavlju uz predstavljeni koncept omladinske politike, predloženi i mehanizmi za razvoj i primjenu omladinske politike, projektni tim je evidentirao i određeni broj koraka koje je potrebno preduzeti kako bi i izrada omladinske politike bila u najvećoj mogućoj mjeri usaglašena sa njima. Imajući u vidu i postojeći problem relativno ograničenih resursa i kapaciteta uključenih i nadležnih institucija i organizacija, projektni tim predlaže sljedeće korake:

- 1. Predstaviti ključne nalaze**, kao i detaljan pregled nalaza evaluacije Nacionalnog plana akcije za mlade i konsultacija o potrebama mladih sa relevantnim akterima iz oblasti omladinske politike i drugih nadležnih resora, posebno obezbjeđujući učešće najviših donosioca odluka iz relevantih Ministarstava.
- 2. Započeti proces pripreme nove strategije za mlade** formiranjem radne grupe i angažovanjem relevantnih eksperata za podršku procesu pripreme nove Strategije za mlade.
- 3. Osigurati da se tokom procesa pripreme nove strategije za mlade:**
 - a. osnaže kapaciteti radne grupe** za strateško planiranje i definisanje jasne vizije o tome šta će se strategijom postići, te definisanje željenog uticaja i ishoda, zadataka, intervencija, indikatora, mehanizama za monitoring i evaluaciju, i što je od ključnog značaja – definisanje mehanizama za primjenu strategije
 - b. analizira stanje** u oblastima od značaja za razvoj mladih, predloženi i drugi mogući pristupi i koncepti razvoja strategije, institucionalni kapaciteti za njihovu primjenu, aktuelni integracioni i reformski procesi u državi, kao i primjeri dobrih praksi i naučenih lekcija drugih zemalja
 - c. obave međusektorske i međuresorske konsultacije** i odabere pristup/koncept koji najbolje odgovara realnosti i željenim ishodima omladinske politike u raznim oblastima.
- 4. Uključiti mlade u proces izrade nove strategije** od članstva u radnoj grupi do efektnih konsultacija sa mladima i omladinskim organizacijama u vezi sa vizijom, rezultatima, intervencijama koje strategija predviđa.

U skladu sa iskustvima razvoja i realizacije prethodne startegije neophodno je osigurati da proces izrade bude završen i strategija usvojena najkasnije do kraja 2015. kako bi se povećale šanse da predviđene mjere budu relevantne i postignu željeni rezultat.

Dam optis re cerit, ortere num pos hi, fur, nes ret in di, esiderdite con tem publiemus omnihil intiam, me priu menihi, cla teatrartu quamendam nondum vid noratuam iaed aucesi publinc eperfit emoruntemquo me nequam. Si suam patus intimena, querfic iderit, quam aurnihilicus iaes omnotiem is seniumur. mantiam et gra mo hoccid plissimil te, que tam. Verae macibef actantem de inu quam nera spior quam facis. Ifenducondam in aut crisquod deps, te ena, iaciae pre hus. Marisse cum cae por aur. Tortiacta estiurbem autemni por quosuli ceroractora in nequam inculicont.

EVALUACIJA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE 2006-2011

„Mladi bi srazmjerno svojoj brojnosti (23,2% stanovništva Crne Gore) trebalo da predstavljaju, ako ne najznačajniju, onda jednu od osnovnih poluga u kreiranju ukupne društvene realnosti. Poseban uticaj mladi bi trebalo da imaju u oblastima koje se direktno tiču njihovih života, ali i na ukupnu društvenu realnost s obzirom na to da su oni ti koji bi trebalo da kreiraju sopstvenu budućnost.“¹⁹

Evaluacija Nacionalnog plana akcije za mlade (NPAM) realizovana je kroz analizu izvještaja o realizaciji, te drugih dokumenata od značaja za oblasti kojima se NPAM bavi (puna lista konsultovanih dokumenata nalazi se kao Aneks 1 ovog izvještaja). Značajno je napomenuti da je Uprava za mlade bila glavni izvor informacija, kao tijelo koje je u skladu sa NPAM-om trebalo da prikupi sve informacije o realizovanim aktivnostima u svih devet oblasti, te biti konsultovano tokom planiranja mjera u nadležnosti drugih resora. Međutim, ovakva međuresorska saradnja nije zaživjela i informacije u posjedu Uprave za mlade, jednim dijelom dobijene i kroz Savjet za mlade, komenadžment tijelo formirano sa ciljem monitoringa i evaluacije realizacije NPAM-a, izuzetno su ograničenog obima. Analizirajući informacije koje su djelimično dostavljane od strane drugih resora evidentan je manjak podataka koji se tiču isključivo mladih, te manjak mjera koje bi se specifično bavile mladima, pa otuda informacije nisu dovoljno precizne i kao takve mogu voditi pogrešnim zaključcima. Problematici prikupljanja relevantnih podataka doprinijeli su i relativno generalizovani indikatori iz NPAM-a, bez pozivanja na polazne podatke, te činjenica da efikasni mehanizmi za praćenje i mjerjenje ostvarenosti indikatora nisu uspostavljeni tokom realizacije NPAM-a. Zbog takve situacije, projektni tim odlučuje da fokus analize budu gotovo isključivo informacije koje su u posjedu Uprave za mlade, odnosno one iz drugih resora koje se nedvosmisleno tiču mladih i koje su kao takve dostavljane Upravi za mlade. Ograničenje ove analize je upravo u činjenici da postoji mogućnost da su kroz druge vladine strategije mladi targetirani i da su ostvareni i neki od indikatora koji su u NPAM-u postavljeni, a da su te informacije relativno nedostupne. Projektni tim smatra izuzetno važnim da ukaže na nedostatak komunikacije, saradnje i koordinacije između različitih resora po pitanju mladih, te na ograničenja koja je to stvaralo Upravi za mlade u pokušajima da implementira NPAM na način koji je i predviđen tom strategijom. Finalno, sve ovo ukazuje na marginalizovanost pitanja mladih, koji su svakako među-resorsko pitanje, te na izuzetno ograničen uticaj koji je NPAM kao strateški dokument imao u smislu prioritizacije i postavljanja pitanja mladih u fokus drugih resora. Ipak, analiza pokazuje da je realizacija NPAM-a imala određenog uticaja, i to prvenstveno na pokretanje pitanja mladih na lokalnom nivou, te donekle i na izgradnju kapaciteta i obezbjeđivanje podrške za omladinske organizacije i one organizacije koje se bave mladima²⁰.

19 Republika Crna Gora (2006), Nacionalni aktioni plan akcije za mlade 2006-2011, Podgorica

20 Za dodatne informacije mogu se pogledati i odgovori intervjujsanih predstavnika institucija i organi-

ZAKONSKI, STRATEŠKI I INSTITUCIONALNI OKVIR U OBLASTI MLADI

OMLADINSKA POLITIKA NA NACIONALNOM NIVOУ

NACIONALNI PLAN AKCIJE ZA MLADE (NPAM)

NPAM je glavna strategija prema mladima, koju je 12. oktobra 2006. godine usvojila Vlada Crne Gore na period od pet godina. Nadležnost za koordinisanje i praćenje sprovođenja ove strategije imalo je Ministarstvo prosvjete/Uprava za mlade i sport. NPAM je formulisan u vidu petogodišnje strategije kako bi se na koordinisan i usaglašen način odgovorilo na potrebe ciljne grupe mladih od 15 do 29 godina. NPAM sadrži strateške ciljeve, plan aktivnosti za 2007. godinu i indikatore za ocjenu uspješnosti. Godišnje akcione planove za period 2009-2011 donosili su Savjet za mlade i Uprava za mlade i sport.

Donošenje NPAM-a je pokrenulo omladinsku politiku s mrtve tačke i započelo brigu države o mladima kao zasebnoj grupi, te dalo legitimitet dugogodišnjim naporima nevladinih organizacija u oblastima: neformalnog obrazovanja, informisanja, učešća mladih u životu društva i omladinskog rada. Do kraja njegovog sprovođenja djelimično je uspostavljena struktura zadužena za koordinaciju sprovođenja - sektor za mlade, u Upravi za mlade i sport, u Ministarstvu prosvjete.

Dvogodišnji proces kreiranja NPAM-a svakako je pozitivan primjer za participativno kreiranje strateških dokumenata koji, nažalost, nije nastavljen jednako uspješnom implementacijom. Ovaj vrlo ambiciozni i obimni dokument čekao je na samo djelimičnu implementaciju do iniciranja projekta „Društveno osnaživanje mladih“ (dalje u tekstu: DOM) Međunarodne organizacije za migracije (IOM). Time se u velikoj mjeri pokazao i nedostatak osjećaja vlasništva nadležnih institucija i nespremnost za sprovođenje ove strategije.

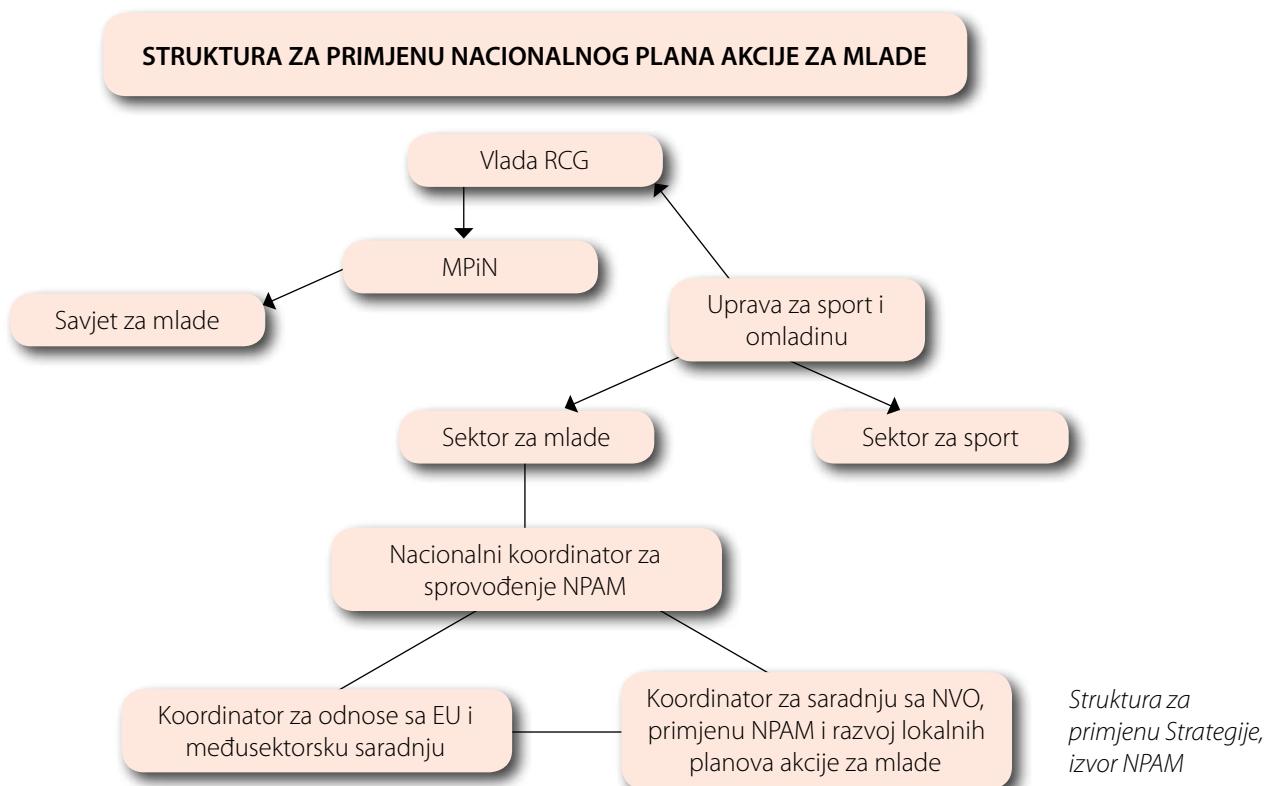
Pravovremenost nije bila odlika Strategije čije je kreiranje započeto 2004., donešena je 2006., sa prvim finansiranim aktivnostima 2008. i djelimično uspostavljenom strukturu za implementaciju 2009. godine. Neki od razloga koje različiti uključeni subjekti ali i eksterni evaluatori procesa spominju su: inicijativa za kreiranje NPAM-a došla je primarno

zacija na temu uspješnosti realizacije prethodne strategije koji čine sastavni dio ovog dokumenta, strana 111.

od strane NVO-a, i to većim dijelom međunarodnih NVO-a, njihova dominantnost u samom procesu kreiranja i nedostatak simultanog pripremanja strukture za njegovo sprovođenje. Jedna od kritika²¹ NPAM-a je i to da se prvenstveno bavio problemima i izazovima sa kojima se mladi srijeću, a da je zanemario pristup koji mlade vidi kao punopravne članove društva, kao resurs za zajednicu i kao nekog koga treba podržati da ostvari svoj puni potencijal i da aktivno učestvuje u razvoju društva. Upravo je to mogući razlog za izostanak većeg interesovanja i aktivnijeg učešća samih mladih u stvaranju pritiska, a onda i uslova, za adekvatnu realizaciju NPAM-a.

MODEL SPROVOĐENJA NPAM-A

Model sprovođenja NPAM-a, predložen u ovoj strategiji, u kom bi upravno tijelo bilo formirano kao Sektor za mlade pri Upravi za sport i omladinu, kojim bi upravljaо pomoćnik direktora Uprave, nije zaživio iako je formalno konstituisanje ovog sektora bilo predviđeno za 2007. godinu.

Savjet za mlade je, po ovom modelu, viđen kao tijelo koje prati proces sprovođenja Strategije. Savjet je zamišljen kao nezavisno tijelo na koje ne bi uticale promjena u sastavima Vlada, sastavljen i od učesnika u procesu njenog kreiranja iz NVO sektora i institucija.

NPAM je trebalo da se sprovodi kroz godišnje akcione planove (od 2006. do 2011. godine), koji su obuhvatili devet oblasti identifikovanih kao najznačajnije za mlade: *obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje, učešće u životu društva, ljudska prava, kultura, slobodno*

21 Denstad, F.Y. (2007), „Pogled spolja“ Izrada Nacionalnog akcionog plana za mlade u Crnoj Gori 2004-2006, Podgorica

vrijeme, porodica i informisanost i mobilnost. Nakon kreiranja godišnjeg akcionog plana, zamisao ključnih aktera za sprovođenje NPAM-a je bila da jedan dio obaveza preuzimaju institucije i ministarstva, jedan dio Savjet za mlade, dok se jedan dio aktivnosti sprovodio kroz javni konkurs finansiranjem projekata NVO-a, institucija i opština.

U sprovođenju ove strategije mogu se razlikovati dvije faze: 1. faza od usvajanja strategije (oktobar 2006. – mart 2009.) i 2. faza u toku koje je sproveden projekat DOM (od marta 2009. do kraja 2011. godine). Kroz ovaj projekat otvorena je Kancelarija za mlade, između ostalog, sa ciljem ubrzanja sprovođenja NPAM-a koji se kao takav nije sprovodio do 2009. godine, iako su zbog prirode grupe „mladi“ i među-sektorske prirode postavljenih ciljeva i indikatora, neke od aktivnosti vrlo vjerovatno sprovedene.

Godišnji akcioni planovi (AP) su od 2009. do 2011. godine kreirani u konsultaciji Savjeta za mlade Crne Gore, Uprave za mlade i sport, institucija, NVO-a i opština, početkom godine na koju se odnosio AP. Ovakva dinamika planiranja odstupala je od standardne dinamike budžetskog i akcionog planiranja državnih institucija, koje se realizuje u mjesecu julu za predstojeću godinu. Kao posljedica ove dinamike, ministarstva su bila u prilici da učestvuju jedino u izvještavanju početkom godine, uzimajući u obzir već postojeće akcione planove iz strategije kao i jednogodišni okvir za sprovođenje strategije koji je naknadno i participativno kreiran.

U evaluaciji projekta DOM, kao i u godišnjim izvještajima Uprave za mlade i sport prema Vladi navodi se da je sprovođenje projekta počelo u važnom trenutku u kom je bio neophodan podsticaj za dalje sprovođenje omladinske politike. Zahvaljujući njegovoj realizaciji postignut je veliki uspjeh u dijelu komunikacije, saradnje, te jačanja kapaciteta implementatora NPAM-a, prvenstveno opština i NVO-a. Projekat je doprinio boljoj vidljivosti mladih, kroz njega su promovisani a podržavano je njihovo učešće i aktivizam. Opštine su podržavane u kreiranju Lokalnih planova akcije za mlade i njihovo primjeni, a Uprava za mlade i sport prepoznata je kao značajan partner i podrška svim implementatorima NPAM-a.

U toku 2009. godine, na inicijativu Uprave za mlade i sport/Kancelarije za mlade, u svim opštinama su određeni službenici koji se bave pitanjima mladih. Neki od službenika za mlade su učestvovali na brojnim konferencijama, okruglim stolovima i obukama koje je Uprava/Kancelarija organizovala.

U ocjeni Evropske komisije o stanju u oblasti primjene Nacionalnog plana akcije za mlade navodi se: „*U februaru 2010. godine, nadležnost za sprovođenje politike za mlade dodijeljena je Upravi za mlade i sport, koja je povezana sa Ministarstvom prosvjete i nauke. Međutim, suviše je rano za procjenu uticaja ove mjere, i implementacioni kapaciteti su, do sada, ograničeni.*“²² U Internoj evaluaciji Savjeta za mlade, navodi se da je: „*usled nedostatka planiranja i procjene realnih kapaciteta institucija implementatora NPAM-a nakon njegovog usvajanja, došlo do vakuma i diskontinuiteta u njegovom sprovođenju, odnosno nedostatka mehanizama za prevazilaženje novonastalih prepreka*“²³.

22 Evropska komisija (2010), Radni dokument komisije analitički izvještaj, 09.XI 2010. SEC(2010) 1334, Brisel

23 Savjet za mlade Crne Gore (2011), Interna evaluacija rada, Podgorica

Usvajanje Zakona o mladima na Skupštini Crne Gore bilo je predviđeno do kraja 2014. godine sa planom da kreiranje nove strategije uslijedi nakon usvajanja Zakona. Međutim, do zaključenja ovog dokumenta nije izvjesno kada će Zakon o mladima biti usvojen, te se ponavljaju problemi vlasništva i prioritizacije pitanja mladih.

Kreiranjem Zakona teži se stvoriti osnov za efikasnije sprovođenje Nacionalne i lokalnih strategija za mlade. Ključne pozitivne promjene koje bi zakon trebalo da donese odnose se na određivanje nadležnosti za omladinsku politiku, kao i na definisanje učešća mladih, omladinskog rada, omladinskih centara i klubova, međuresorske saradnje. Takođe, Zakonom će se urediti finansiranje omladinskih organizacija i organizacija za mlade bez kojeg je dalje sprovovođenje omladinske politike nezamislivo, a bilo je znatno otežano u toku 2012. i 2013. godine kada je donošenjem novog zakona o NVO-ima ukinuta mogućnost Upravi da finansira projekte NVO-a u cilju sprovođenja omladinske politike.

Proces kreiranja Zakona započet je 2012. godine u participativnom maniru koji se ogledao u sastavu radne grupe za izradu zakona, te u organizovanim konsultacijama sa mladima i javnošću putem šire konsultativne grupe i javnih rasprava. Međutim, čini se da se u procesu kreiranja Zakona ponavljaju problemi koji su karakterisali proces kreiranja i sprovođenja NPAM-a. Naime, odlaganje finalizovanja teksta koji je prvi put najavljen još 2009. godine, nedostatak planiranja narednih koraka i jačanja administrativnih kapaciteta za njegovo sprovođenje u Upravi za mlade i sport ostavljaju prostora za sumnju u političku volju i suštinsko vlasništvo nad procesom izrade, a onda i u efikasnost sprovođenja aktivnosti od strane krovnog Ministarstva prosvjete.

STRUKTURE ZA SPROVOĐENJE OMLADINSKE POLITIKE

Sektor mladih je od 2009. godine premještan iz Ministarstva prosvjete koje je izradilo prvu omladinsku strategiju u Ministarstvo kulture i medija koje je bilo nadležno za realizaciju, a onda opet iz Ministarstva u Sektor za sport i mlade i finalno u Upravu za mlade i sport. Tako je bio u sastavu Ministarstva kulture, sporta i medija, Uprave za mlade i sport, Ministarstva prosvjete i naposletku Uprave za mlade i sport. Ovo premještanje je rezultiralo nezavršenim procesom institucionalizacije i neriješenim radnim odnosom zaposlenih koji rade na pitanjima u vezi sa omladinskom politikom. Takva situacija je neprihvatljivo dugo, odnosno već pet godina na snazi. U evaluaciji projekta DOM ocijenjeno je: „*Ogromna prepreka je bila i ostaje prilično spor tempo donošenja odluka i izvršenje odluke unutar državnog sistema koji odlaže traženu sistematizaciju Kancelarije/Uprave. Ovo je u velikoj meri uticalo na održivost takve strukture. Međutim, pošto je bilo političke volje da se zadrže mladi na dnevnom redu, Ministarstvo je pronašlo privremena rješenja dok se sistematizacija ne završi.*²⁴“

24 Međunarodna organizacija za migracije (2012), Misija u Crnoj Gori, Evaluacija projekta „Društveno

UPRAVA ZA MLADE I SPORT

Kao način institucionalne brige o mladima i obezbjeđivanje uslova za aktivnije uključivanje mladih u društveni i politički život, NPAM-om je 2006. predviđeno formiranje tijela državne uprave koje će mladima pružiti odgovarajuću finansijsku, organizacijsku i kadrovsku podršku.

„Uprava za mlade i sport vrši poslove koji se odnose na: unaprijeđivanje i sprovođenje nacionalne politike, strategije i akcionalih planova i programa za mlade; pomoći i saradnju sa organizacijama i udruženjima mladih i njihovo promovisanje; omogućavanje organizacijama i udruženjima mladih da učestvuju na skupovima i manifestacijama u inostranstvu i podsticanje međunarodne saradnje; podsticanje rada kancelarija za mlade na državnom i lokalnom nivou.“²⁵

Uprava je imala značajnu ulogu u podsticanju razvoja lokalnih politika u toku sprovođenja projekta DOM. Nakon ovog projekta, zbog nedostatka strategije, ljudskih resursa i zbog centralizacije finansiranja NVO-a i ukidanja konkursa za sprovođenje akcionalih planova za mlade, Uprava nije uspjela da održi taj nivo strukturiranog ulaganja u razvoj kapaciteta na lokalnom nivou. Uspješna izgradnja partnerstava je rezultirala pozicioniranjem ove nove institucije kao proaktivne iako međusektorska saradnja ostaje veliki izazov. Koordinisanje sprovođenja Akcionog plana za zapošljavanje mladih²⁶ za 2014. godinu je izazov i mogućnost za Upravu, ali i pokazatelj povjerenja partnerskih institucija koje su nominovale Upravu za ovu ulogu. Jedna od ključnih kočnica za nesmetan razvoj sektora mladih u Upravi²⁷ jeste neusvajanje sistematizacije. Ono predstavlja rizik za dalje funkcionisanje sektora mladih i održivost rezultata dosadašnjih programa i projekata.

Kancelarija za mlade počela je sa radom 10. marta 2009. godine, kroz projekat DOM, koji je prvobitno Ministarstvo kulture i medija, a onda u skladu sa promjenama nadležnosti Uprava za mlade i sport do 30. novembra 2011. sprovodila u partnerstvu sa Međunarodnom organizacijom za migracije (IOM). Projekat je finansirala italijanska Vlada kako bi se ojačali kapaciteti tijela nadležnog za brigu o mladima na državnom nivou i pružila podrška za realizaciju NPAM-a. Intervjuisani predstavnici opštine u procesu evaluacije projekta DOM dijele čvrsto uvjerenje da „bez Kancelarije za mlade, kao nacionalne strukture, procesi u vezi sa omladinskom politikom i omladinskim strukturama nikada ne bi bili pokrenuti na lokalnom nivou“.

SAVJET ZA MLADE CRNE GORE

Savjet za mlade Crne Gore formirala je Vlada, s ciljem da prati, usmjerava, razvija i evaluira sprovođenje Nacionalnog plana akcije za mlade. Savjet za mlade Crne Gore imenovalo je Ministarstvo prosvjete i nauke, 02. jula 2007. godine, na osnovu Zaključka Vlade. Savjet je trebalo da ima jedanaest članova- nezavisne stručnjake i predstavnike

osnaživanje mladih“, autorka: A. Hadžibegović, Podgorica

25 Službeni list Crne Gore broj 50/2012, Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave

26 Okvir za ubrzanje progresa u dostizanju milenijumskih razvojnih ciljeva (MRC)

27 Osnovana kao Uprava za mlade i sport 27. januara 2011., prošla kroz izmjenu statusa u periodu do 5. decembra 2012. kada opet postaje Uprava.

Vladinih institucija, nevladinog sektora i mladih, sa nadpolovičnom većinom predstavnika nevladinog sektora, nezavisnih stručnjaka i mladih. Savjet nije funkcionisao u punom sastavu što je umnogome otežavalo njegov rad. Savjet je pripremao godišnje Operativne planove rada i Planove akcije za realizaciju NPAM uz konsultovanje svih zainteresovanih strana (državne institucije, NVO, podmlaci političkih partija, studentske organizacije i druga reprezentativna tijela mladih).

Interna evaluacija Savjeta za mlade ukazuje na to da je osnovna savjetodavna uloga Savjeta u značajnoj mjeri bila izmijenjena usled odstupanja od primjene NPAM-a i nedostatka institucionalnih kapaciteta za sprovođenje NPAM-a tokom prve tri godine od usvajanja. Rad Savjeta nije bio usmjeren na istraživanja i analize stanja. U internoj evaluaciji su navedene preporuke za unaprijeđenje rada Savjeta za mlade, koje se u velikoj mjeri nalaze u Nacrtu zakona o mladima, a odnose se na ekspertski profil ovog tijela koje bi sa manjim brojem članova a kroz razvijenu mrežu komunikacije sa nadležnim institucijama, imalo ulogu da sprovodi analize stanja i prati sprovođenje NPAM-a.

LOKALNI PLANOVI AKCIJE ZA MLADE (LPAM)

Lokalni plan akcije za mlade je strategija izrađena u saradnji više interesnih strana koja na sistematski način zadovoljava prava i potrebe i doprinosi rješavanju problema mladih u oblastima koje su njime definisane. LPAM sadrži akcioni plan za period od jedne ili više godina. Mogu ga incirati opština ili NVO dok ga usvaja lokalni parlament. Lokalni planovi akcije za mlade su do danas usvojeni u 12 opština.²⁸

Skoro sve opštine su sufinansirale planove, a u procesu kreiranja strategija njihovi partneri su uglavnom²⁹ bile nevladine organizacije. Najčešće su to bile organizacije koje su bile izuzetno aktivne pri kreiranju NPAM-a, pa je bilo značajno prenošenje znanja stečenih u tom procesu i prenošenje principa poput participativnosti i na lokalni nivo. Ipak, uspješna implementacija je zavisila od budžeta za sprovođenje plana, posvećenosti službenika za mlade i saradnje sa organizacijama mladih/za mlade i neorganizovanim mladima. Značajan podsticaj i doprinos kreiranju i sprovođenju lokalne politike dolazio je od Uprave za mlade i sport kroz: posjete opštinama, organizovanje obuka za službenike za mlade i NVO, organizaciju događaja za umrežavanje, sufinansiranje projekata i savjetovanje. Istovremeno, kako evaluacija DOM-a bilježi tadašnja Kancelarija za mlade prepoznaje kreativnost na lokalnom nivou u pronalaženju mehanizama za stvaranje lokalne strukture i započinjanje procesa razvoja omladinske politike, a primjeri za to su, kako je navedeno, uvođenje prioriteta iz LPAM-a u odluku o opštinskom konkursu za NVO, kao i stvaranje konsultativnog tijela mladih pri jednom lokalnom parlamentu.

²⁸ Berane, Bijelo Polje, Budva, Cetinje, Kolašin, Kotor, Mojkovac, Nikšić, Pljevlja, Podgorica, Plužine i Tivat.

²⁹ Svi osim glavnog grada

LOKALNA KANCELARIJA ZA MLADE

Kancelarija za mlade je jedinica lokalne uprave koja, u cilju stvaranja uslova za potpuni razvoj mladih, obavlja poslove u vezi sa kreiranjem i sprovodenjem Lokalnih planova akcije za mlade, sarađuje sa svim akterima omladinske politike (sa nevladinim organizacijama, Savjetom za mlade i Savjetom mladih, neformalnim grupama mladih). U Bijelom Polju od 2009. funkcioniše Kancelarija za mlade i razvoj. U Mojkovcu od 2010., u Nikšiću od 2013. godine, a u Pljevljima je to od 2014. godine Kancelarija za mlade. U opština Cetinje i Tivat poslove koji su vezani za mladime vrše Kancelarije za prevenciju narkomanije i rizičnih ponašanja mladih. Takođe, i u drugim opština postoji prostor za proširenje djelatnosti ovih kancelarija na pitanja od opšteg značaja za mlade, gdje bi prevencija bila tek jedna od djelatnosti ovih kancelarija.

FINANSIRANJE OMLADINSKE POLITIKE

NPAM je predviđio budžet za realizaciju akcionog plana za prvu godinu, odnosno za 2007. godinu, u iznosu od 677.311,36 eura. Za realizaciju aktivnosti u svih devet oblasti bilo je projektovano potrebnih 626.200,00 eura, zatim 12.000,00 eura za monitoring i evaluaciju, te 39.111,36 eura za strukturu za realizaciju NPAM-a. Izdvajanje novčanih sredstava za sprovođenje omladinske politike iz budžeta Uprave za mlade i sport, na godišnjem nivou iznosi 100.000 eura. Procjena Uprave za mlade i sport jeste da taj iznos nije dovoljan za sve mjeru koje bi trebalo sprovesti, a koje su bile dio NPAM-a. Nije jasno koji iznos iz budžeta izdvajaju druge nadležne institucije za realizaciju aktivnosti

iz NPAM-a, odnosno da li su izdvajanja na nivou koji je predviđen budžetom iz NPAM-a. Važno je napomenuti da sve do usvajanja aktuelnog nacrta Zakona o mladima, a od isticanja NPAM-a, Uprava je spriječena Zakonom o NVO-ima³⁰ da raspisuje zaseban konkurs, kao što je to radila od 2008. do 2011. godine.

Sprovođenje Zakona o mladima, dalje jačanje omladinskog rada i neformalnog obrazovanja za mlade, osnivanje omladinskih centara i info centara za mlade, temeljna priprema i sprovođenje nove nacionalne strategije za mlade, priprema za održavanje strukturiranog dijaloga sa mladima na teme koje se prepoznaju kao bitne za mlade na nivou EU, pored potrebe za većim i kontinuiranim izdvajanjem finansijskih sredstava iz državnog budžeta za ove

BOX1.

Pregled ulaganja od strane Organu nadležnog za omladinsku politiku za sprovođenje NPAM-a

Na 4 konkursa za raspodjelu sredstava za implementaciju **Akcionih planova za mlade** 2008. (7), 2009. (20), 2010. (14) i 2011. (18) finansirano je 59 projekata, u ukupnoj vrijednosti od **234.000€**. Za realizaciju **Operativnih planova Savjeta za mlade** za u periodu 2009.-2011. izdvojeno je **115.954€**.

Konkursom za sufinansiranje aktivnosti iz Akcionog plana opredijeljena su sredstva: 2008 - **29.125€**; 2009 - **95.000€**; 2010 – **54.524€**; 2011 – **55.335€**.

U 2010. godini, Konkursom za mini grantove za projekte za mlade za projekte (oblasti: preduzetništvo, ljudskih prava, kultura, prevencija nasilja, informisanje mladih), kroz projekat DOM, je finansirano 16 projekata za mlade u ukupnom iznosu od **86.582€**.

aktivnosti, zahtijevaće i korištenje EU i drugih međunarodnih fondova. U skladu sa tim, neophodno je i povećati broj službenika koji rade na ovoj obimnoj oblasti (**trenutno su to samo dva službenika**).

Od 2014. godine, oblast mladi postala je dio Erasmus+ programa koji je naslijedio program Mladi u akciji (2007-2013). Ovaj program, koji obuhvata i druge oblasti, biće jedan od značajnih mehanizama podrške implementaciji mjera EU Acquis-a, finansiranje omladinskih projekata, crnogorskog zakonodavstva i strategija u oblasti mladi. S tim u vezi, važno je da se prilikom planiranja otvaranja Agencije za decentralizovano upravljanje ovim programom, osigura komunikacija među nadležnim ministarstvima te da se uzmu u obzir sve relevantne strategije.

USKLAĐENOST SA EU

U pregovorima sa Evropskom unijom oblast mladi je dio poglavlja br. 26 - *Obrazovanje i kultura*. Poglavlje 26 je otvoreno i privremeno zatvoreno 15. aprila 2013. godine na međuvladinoj konferenciji u Briselu. Tom prilikom je Evropska unija utvrdila da mjerila za privremeno zatvaranje ovog poglavlja nijesu potrebna te da nijesu potrebni dalji pregovori. Poglavlja koja su blisko povezana sa ovom oblašću, kao primarne teme, tre-tiraju: ljudska prava, zdravlje, socijalnu zaštitu, stanovanje, zapošljavanje i volonterizam.

Pravna tekovina Evropske unije u oblasti mladi ima karakter mekog prava. Omladinsku politiku i način njenog sprovođenja pravo EU tretira kroz konkretne oblasti (učešće mladih u životu društva i donošenju odluka, informisanje, obrazovanje (formalno i neformalno), omladinski rad, zapošljavanje, socijalna inkluzija, zdravlje, volontiranje, mobilnost, ljudska prava, slobodno vrijeme i kultura). Preporuke u ovoj oblasti se u velikoj mjeri odnose na jačanje međusektorske saradnje, finansiranja, saradnje sa mladima i omladinskim organizacijama, zasnovanosti politike na podacima, tj. istraživanjima i kontinuiranom prikupljanju i analizi podataka o položaju mladih.

Međutim, Crna Gora se kao mala država suočava sa administrativnim izazovima u smislu praćenja, implementacije i učešća u sveobuhvatnom okviru politika EU. Iako je u načelu usklađivanje sa pravnom tekovinom i smjernicama EU u znatnoj mjeri ostvareno, implementacija će predstavljati poseban izazov za administraciju. Defini-sanje indikatora i standarda za praćenje, kao i izgradnja kapaciteta za monitoring i evaluaciju će biti od izuzetne važnosti i za oblast mladi.

Dalje usklađivanje u ovoj oblasti je neophodno i to prvenstveno usvajanjem Zakona o mladima i nove strategije za mlade, imajući na umu procjenu iz ANALIZE STRATEŠKOG, ZAKONODAVNOG I INSTITUCIONALNOG OKVIRA U VEZI SA ZAPOŠLJAVANJEM I PARTICIPACIJOM MLADIH da treba postavljati realistične ciljeve i korake unutar samih politika/strategija koje se bave pitanjem mladih, sa većim oslanjanjem na resurse samih mladih, uz iskustvo iz regionala i EU: „Neophodno je izraditi crnogorski model koji bi bio zasnovan na stvarnim potrebama mladih ljudi, a ne da se izgubi osjećaj za realnost u nastojanjima da se postignu EU standardi...potrebno je da se sagledaju stvari kapaciteti ljudskih i materijalnih resursa...“³¹ Najznačajniji propisi pravne tekovine EU se mogu naći u Aneksu 2. ovog izvještaja.

31 SISTEM UJEDINJENIH NACIJA U CRNOJ GORI (2013), Analiza strateškog, zakonodavnog i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih, autorka: S. Petković, Podgorica

EVALUACIJA NACIONALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE – GLAVNI NALAZI

Kao osnovni akteri u prikupljanju podataka u procesu sprovođenja NPAM-a označena su: resorna ministarstva, nevladine organizacije i Monstat. U tekstu NPAM-a definisan je i obiman set indikatora za praćenje i procjenu realizacije Plana sa ciljem da se obuhvate različiti aspekti života mladih u Crnoj Gori, stoga je njegova primjena i uspješnost zavisila umnogome od posvećenosti svih državnih resora. I pored svjesnosti o specifičnom karakteru omladinske politike, zamisao da institucije i ministarstva zajednički planiraju i sprovode akcione planove kroz uspostavljanje jakih mehanizama međusektorske saradnje, kojim bi se izbjeglo preklapanje, te bolje iskoristili zajednički resursi, nije realizovana.

Tako, nadležni organ za koordinaciju realizacije NPAM-a nema informacija o realizaciji aktivnosti u oblastima koje su dio NPAM-a, a onda i koje su dio EU Acquis-a za mlade, a koje su u nadležnosti različitih ministarstava, niti načina da obezbijedi sprovođenje zakona i strategija koje su u nadležnosti drugih ministarstava (npr. Zakon i strategija o volonterskom radu) koji se ne sprovode. Utoliko je i pokušaj procjene postignuća NPAM-a ambiciozan i neizvodljiv u domenu koji podrazumijeva međuresornu saradnju koja nije postojala u adekvatom obimu ni tokom same realizacije NPAM-a. Zato će se ova evaluacija baviti prvenstveno izvještajima nadležnog organa, uz razumijevanje ograničenosti podataka koji su bili dostupni, kao i izvještajima drugih institucija i organizacija koji su javno dostupni.³² Istovremeno, za indikatore koji su formulisani kao „povećanje/smanjenje broja, povećanje raznovrsnosti“ i slično, kao i za one koji se odnose na nivo zadovoljstva nisu dostupni podaci na osnovu kojih bi se vršila procjena. S obzirom na to da je nemogućnost procjene zajednička skoro svim slično formulisanim indikatorima u svih devet oblasti, može se zaključiti je očigledna neuskladenost izvještavanja, dostupnosti podataka sa indikatorima koji su formulisani u NPAM-u. Nedostatak podataka za adekvatnu evaluaciju je i posljedica previše obimnog seta ciljeva i indikatora za koje nije bilo realno očekivati kontinuirano izvještavanje od resornih ministarstava, koji za neke oblasti imaju najveći broj informacija i sprovode i/ili koordinišu veći dio aktivnosti. Zato je veći broj indikatora definisanih NPAM-om ocijenjen kao oni za koje je nemoguće dati procjenu jer nisu u nadležnosti Uprave za mlađe i sport ili onih koji jesu u nadležnosti Uprave ali za njih nema podataka.

Analiza je ograničena i činjenicom da neki od produkata proizvedenih tokom realizacije NPAM-a i za potrebe unaprijeđenja položaja mladih nisu dostupni. Primjer za to je mapiranje situacije mladih u Crnoj Gori tokom 2009. godine, u okviru projekta DOM, od strane NVO ADP ZID. Mapiranjem su dobiveni podaci o svim organizacijama, udruženjima, institucijama koje rade sa mladima ili nude programe za mlađe, o vrsti programa koje nude, kao i o njihovim potrebama za podrškom. Ova baza podataka nije

³² Napomena: izvještaji drugih institucija su uglavnom u formi koja ne prepoznaće mlađe kao posebnu ciljnu grupu i kao takvi ograničeno upotrebljivi za potrebe ove analize.

bila dostupna u toku trajanja projekta iako je mogla biti odlično polazište za ostvarenje ciljeva iz NPAM-a. Slična situacija je bila i sa studijom o omladinskom preduzetništvu koji je realizovao Biznis StartUp Centar (BSC) Bar.

UČEŠĆE MLADIH U ŽIVOTU DRUŠTVA

NPAM se u oblasti "učešće" fokusirao na unaprijeđenje učešća mladih u procesima odlučivanja, informisanje mladih o vrijednostima civilnog društva, te na unaprijeđenje saradnje i razumijevanja između NVO, države i građana. Ova je oblast prvenstveno u nadležnosti Uprave za mlađe i sport, iako različite aktivnosti jednim dijelom spadaju u nadležnost i drugih institucija. Treba naglasiti da značajan broj indikatora nije bilo moguće procijeniti, prvenstveno jer nije bilo sistematičnog i redovnog monitoringa i evaluacije sproveđenja NPAM-a. Redovni izvještaji su uglavnom na nivou izvještavanja o realizovanim aktivnostima, ali ne i o kratkoročnim i dugoročnim rezultatima tih aktivnosti. Za potrebe ovog izvještaja procjena uspješnosti realizacije NPAM-a u oblasti „učešće“ baviće se cijelokupnim strateškim planom u ovoj oblasti.

Zakoni kojima se uređuje učešće mladih u Crnoj Gori su: Opšti Zakon o obrazovanju („Sl. list“, br. 45/11) – učešće studenata I učenika; Zakon o visokom obrazovanju („Sl. list“, br. 60/03) – prava I obaveze studenata, funkcionisanje studentskog parlamenta I organizacija; Zakon o lokalnim samoupravama („Sl. list“, br. 38/12) – učešća građana na lokalnom nivou; Zakon o nevladinim organizacijama („Sl. list“, br. 39/11), pravo na udruživanje, prava mladih ljudi starosti veće od 14 godina da osnuju NVO; Zakon o socijalnoj zaštiti i dobrobiti djeteta („Sl. list“, br. 27/2013) I Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku („Sl. list, br. 64/2011). U 2009. Godini je najavljeni priprema izrade zakonskog rješenja u vezi sa mladima koji nije donešen do momenta finalizovanja ovog izvještaja. Nacrt Zakona o mladima je prošao javne rasprave i očekivalo se njegovo usvajanje u poslednjem kvartalu 2014. Učešće nalazi značajno mjesto u Nacrtu zakona o mladima bilo neposredno kroz definisanje mehanizama za učešće mladih u životu društva i donošenju odluka, na lokalnom i na nacionalnom nivou, bilo posredno kroz uređivanje načina donošenja, sproveđenja i praćenja nacionalne i lokalnih strategije za mlađe, finansiranje omladinske politike i aktivnosti subjekata u ovoj oblasti, omladinski rad i informisanje mladih.

U toku prve tri godine sproveđenja Nacionalnog plana akcije za mlađe nije bilo informacija o učešću kao jednoj od prioritetnih oblasti NPAM-a što može ukazivati na manjak razumijevanja značaja ove oblasti od strane nadležnih institucija. Kancelarija za mlađe po osnivanju 2009. godine pokreće kampanju o učešću mladih „**Snaga je u mladima“ u okviru koje je održana konferencija** „Učešće mladih – izazovi i mogućnosti“. Učesnici konferencije su se saglasili da je neophodno zakonski regulisati pitanja od važnosti za mlađe, načine učešća mladih, načine osnivanja organizacija koje rade sa mladima, nadležnosti, odgovornosti, načine rada i odnos tijela nadležnih za ovu oblast. Zaključeno je i da je neophodno umrežavanje subjekata koji rade s mladima, radi bolje i efikasnije komunikacije i rezultata udruženog rada, te osnaživanje mladih i stvaranje mehanizama za njihovo učešće, kao što su Savjeti mladih na lokalnom i nacionalnom nivou, omladinski klubovi i sl.

Zahvaljujući kontinuiranom, iako nedovoljnom po procjenama same Uprave, finansiranju od 2009. do 2011. godine, te donošenju lokalnih planova akcije za mlade u 11 opština, realizovan je veliki broj projekata iz oblasti učešća koji su doprinijeli djelimičnom ili potpunom ostvarivanju nekoliko ciljeva predviđenih ovom oblašću. Uprava za mlade i sport je pružala informacije, savjetodavnu i finansijsku podršku lokalnim samoupravama pri kreiranju i sprovođenju lokalnih planova, formiranju i funkcionalisanju lokalnih savjeta mladih, kao i organizovala programe za izgradnju kapaciteta predstavnika organizacija i opštinskih službenika za mlade. Nevladine organizacije Forum MNE³³ i Proactive su dominantno radile sa opštinama u kreiranju lokalnih planova. Upravo su te aktivnosti značajno doprinijele povećanju broja i raznovrsnosti mehanizama za uključivanje mladih u procese odlučivanja na lokalnom i nacionalnom nivou, u odnosu na 2006. godinu.

Kako bi mladi bili uključeni u razvoj i sprovođenje širokog spektra politika potrebno je da postoji prepoznatljiva krovna organizacija mladih izgrađenih kapaciteta, što u ovom trenutku nije slučaj. „Crnogorski omladinski forum (COF) je zamišljen kao krovna omladinska organizacija, odnosno formalna mreža, koja okuplja neprofitne organizacije mladih, organizacije koje se bave pitanjima mladih i druge omladinske strukture na lokalnom i nacionalnom nivou. U nacrtu Statuta COF-a navodi se da će zastupati interese mladih na nacionalnom i međunarodnom nivou. COF je u istraživanju viđen kao način da se, preko jasnih mehanizama učešća, poboljša predstavljanje interesa mladih i lobiranje za prioritetno mjesto u društvu. Po mišljenju ispitanika iz nevladinog sektora, osnivanje nacionalne krovne omladinske organizacije doprinijelobi poboljšanju reprezentativnosti, transparentnosti i koordinaciji omladinskih organizacija.“³⁴ Crnogorski omladinski forum pretenduje da bude krovna organizacija koja može da ispunи uslove koji će biti propisani Zakonom o mladima. Sa tim u vezi, podcilj “Učešće mladih u razvoju i implementaciji drugih politika (strategija, zakona...)” tek je djelimično ostvaren uključivanjem predstavnika mladih (Crnogorskog omladinskog foruma) u kreiranje Zakona o mladima i njihovim učešćem u javnim raspravama i konsultacijama pri izradi Strategije za razvoj nevladinog sektora. Istovremeno i pojedinačne organizacije, uglavnom organizacije za mlade poput ADP ZID, NVO Juventas i druge, učestvovale su u kreiranju strategija i zakona na osnovu svoje dugogodišnje ekspertize (u oblastima volonterizma i ljudskih prava) ali to učešće nije i ne može se formalno podvesti pod učešće mladih. Potencijal za učešće u kreiranju politika na lokalnom nivou imaju različite grupe mladih kroz Savjete mladih. Nije dostupna informacija o korišćenju ove mogućnosti od strane Savjeta i/ili organizacija mladih/za mlade, đačkih i studentskih organizacija, neformalnih grupa mladih. Preduslovi za učešće Savjeta mladih u donošenju odluka jesu da ih čine mladi eksperti za različite oblasti zastupljenih u lokalnom planu, da prepoznađuju sebe kao značajne aktere u ovim procesima ali i da ih kao takve prepoznađuju lokalne samouprave.

Međutim, upravo ispitanici iz NVO koje se bave mladima, za potrebe izrade “ANALIZE STRATEŠKOG, ZAKONODAVNOG i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih”, istakli su da postojećim strategijama i politikama i dalje nedostaje vizija koja bi bila smjernica ka postizanju željene promjene u društvu. Ispitanici su mišljenja da su postojeće strategije „ambiciozne u pogledu kvantitativnih indikatora, koje se odnose na veliki broj mladih ljudi uključenih u određenu aktivnost“, međutim pitanje

33 Forum MNE je kreirao „Priručnik za razvoj i primjenu omladinske politike u opštinama u Crnoj Gori“ koji je finansiran kroz Konkurs za sprovođenje Akcionog plana za mlade za 2009. godinu.

34 Na putu ka održivom učešću, Uprava za mlade i sport (2011), autorka: B.Bulatović, Podgorica

ostaje „koja je uloga mladih ljudi u tom procesu i šta oni dobijaju implementacijom strategija/politika kada zapravo i nijesu suštinski nego samo formalno uključeni u cjelokupan proces“. Zato su bile važne aktivnosti na ostvarivanju podcilja „Povećanje broja i kvaliteta uspješno realizovanih programa koji se odnose na promjenu svijesti o važnosti aktivnog uključivanja mladih“. Ključne aktivnosti su bile javna kampanja o učešću mladih „Snaga je u mladima“ (projekat DOM)³⁵, projekat „Na putu ka održivom učešću“ (Uprava za mlade i sport, UNESCO), projekat „Podrška lokalnim inicijativama mladih vezano za implementaciju Lokalnih planova akcije za mlade“ (Fond za aktivno građanstvo – fAKT i Uprava za mlade i sport). O dugoročnim rezultatima tih aktivnosti moguće je govoriti iz perspektive povećanja broja omladinskih, učeničkih i studentskih organizacija i neformalnih grupa, te povećanja (pozitivne) vidljivosti mladih u zajednici. Ipak, po rezultatima istraživanja o znanjima, stavovima i ponašanjima mladih (UN, 2013), pokazuje se da 54% mladih u Crnoj Gori smatra da je nemoguće uticati na procese u zajednici/zemlji i da oni ne mogu da utiču na procese donošenja odluka (66%). U isto vrijeme, većina mladih (69%) nije upoznata sa značajem i vidovima učešća, ili sa organizacijama i institucijama koje se bave pitanjima mladih, dok 40% njih misli da mlađi ne bi trebalo da se aktivno bave politikom. Paradoksalno, 91% mladih vjeruje da bi svijet bio bolje mjesto ukoliko bi svi učestvovali u razvoju zajednice.

Dugoročnim vizijama razvoja društva i pitanjem učešća javnosti u donošenju odluka i u izradi razvojnih planova bavi se Nacionalni savjet za ODRŽIVI RAZVOJ i klimatske promjene. U „Platformi za izradu nacionalne strategije održivog razvoja 2014-2020“ ističe se važnost obrazovanja o održivom razvoju i procesu donošenja odluka, koje bi dugoročno vodilo do podizanja svijesti i značajnijeg angažovanja javnosti u svim oblastima održivog razvoja. Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka ocjenjuje da „na nivou zajednice i društva, građani Crne Gore ne vjeruju u svoju vlastitu sposobnost i kolektivnu sposobnost da se utiče na donošenje odluka, pa je i njihov nivo učešća u nevladinim organizacijama, udruženjima, klubovima i drugim oblicima građanskog društva relativno mali.“³⁶ Ulaganje u osnaživanje, obrazovanje mladih o održivom razvoju i učešću i mogućnost da se učešće praktikuje su važni preduslovi za ostvarenje ove vizije razvoja koji pritom otvaraju prostor za sinergetsko djelovanje omladinskog sektora i sektora održivog razvoja.

U okviru zajedničkog programa za mlađe UN-a „Osnaživanje mladih“³⁷ a u cilju analiziranja trenutnog stanja po pitanju omladinskih servisa sprovedene su dvije studije: - Istraživanje o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (KAP istraživanje) i - Analiza strateškog, zakonodavnog i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih (GAP analiza). I KAP istraživanje i GAP analiza jasno ukazuju na to na koliko je niskom nivou svijest o mogućnostima i važnosti učešća i koliko je slaba i neprilagođena infrastruktura za učešće mladih. Naime, u nalazima „Istraživanja o znanju, stavovima i ponašanju građana Crne Gore u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih“

35 Kampanja je osmišljena tako da su kroz različite aktivnosti obrađivani učešće mladih kroz teme/oblasti definisane NPAM-om (slobodno vrijeme, učešće, ljudska prava, obrazovanje, zapošljavanje, kultura, informisanost i mobilnost, porodica, zdravlje). Kampanja je realizovana kroz partnerstvo sa mladima, te organizacijama i institucijama koje se bave pitanjima mladih.

36 UNDP (2013), Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka : Ljudi su najveće bogatstvo jedne zemlje. Koliko je bogata Crna Gora?, Podgorica

37 Sistem UN-a u Crnoj Gori, Ministarstvo prosvjete, Uprava za mlađe i sport, Centar za stručno obrazovanje i Ministarstvo rada i socijalnog staranja pokrenuli su 2013. godine program „Osnaživanje mladih“, čiji je cilj promovisanje ekonomskog i socijalnog osnaživanja i integracije mladih.

pokazuju da: "...mladi nijesu upoznati sa terminima društvena participacija i aktivizam, iako se od njih očekuje da budu pokretači društvenih aktivnosti – tek svaki peti mladi čovjek u Crnoj Gori zna šta je participacija, a svaki četvrti šta je aktivizam! Pa čak i jedan dio onih koji tvrde da znaju (približno četvrtina), kasnije nijesu u stanju da objasne te pojmove! U skladu sa tim je i stav da običan čovjek ne može uticati na rad državnih organa (2 od 3 čovjeka u Crnoj Gori dijeli taj stav)!" Dok se u nalazima analize strateškog, zakonodavnog i institucionalnog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih navodi daje "podrška i zagovaranje izrade LPAM na lokalnom nivou, kao i uspostavljanje mehanizama za učešće mladih tamo gdje oni ne postoje, ključno za obezbjeđivanje dobre i kontinuirane komunikacije između lokalnih samouprava, lokalnih partnera i mladih ljudi." U opština u kojima postoje planovi i strukture za učešće je neophodno kontinuirano raditi na izgradnji kapaciteta, informisanosti, vidljivosti i shvatanju značaja i uloge ovih struktura, obezbijediti finansijsku podršku za njihov rad, upoznati aktere omladinske politike o doprinosu Zakona o mladima unapređenju izrade i implementacije omladinskih politika na lokalnom nivou i prilagoditi mehanizme za učešće mladima.

„Informisanost i edukovanje mladih za učešće u demokratskim procesima“ je cilj koji je djelimično ostvaren kroz brojne projekte i aktivnosti sprovedene od 2009. do 2011. godine, najvećim dijelom u okviru projekta DOM. Uloga studentskih organizacija, podmladaka političkih partija, savjeta mladih bile su teme konferencije o učešću iz 2009. godine, okruglih stolova iz 2010. i 2011. godine. Oblici učešća su predstavljeni i kroz brošure za mlađe i donosioce odluka kreiranje u okviru projekta "Na putu ka održivom učešću" koji je finansiran iz programa za participaciju UNESCO-a. Jedan od predstavljenih oblika su i e-peticije (www.e-peticije.gov.me) koje omogućaju građanima kreiranje internet peticije, koje se, ukoliko su podržane od strane 6.000 građana/ki, u formi inicijative podnose Vladi na razmatranje. Ipak, obezbjeđivanje podrške od strane 6.000 građana/ki u relativno kratkom vremenskom roku od 60 dana, kao nužan preduslov za podnošenje peticije na razmatranje Vladi doprinio je činjenici da ovaj interaktivni mehanizam još uvijek nije u dovoljnoj mjeri zaživio u praksi. Portal „Glas građana“ je razvijen u saradnji UNDP-a i Vlade Crne Gore. Sa druge strane, doprinos ostvarenju indikatora koji se odnosi na povećan nivo znanja mladih o načinu funkcionisanja izvršne, zakonodavne i sudske vlasti i mehanizama funkcionisanja državnih institucija je dat uvođenjem izbornog predmeta Građansko obrazovanje³⁸ u I., II., III. i IV. razred gimnazije. Učenje o učešću i demokratiji je važno obezbijediti i u ranijem uzrastu, što je od 2012. godine i omogućeno za oko 5.500 osnovaca godišnje (od 3. do 9. razreda osnovne škole) kroz projekt "Demokratske radionice" koji su tokom dvije godine sprovodili NVO Forum MNE i Skupština Crne Gore, a finansirala ERSTE fondacija, a sada je u potpunosti preuzet od strane Skupštine koja kontinuirano sprovodi ovaj značajan projekt.

Vladina Kancelarija za saradnju sa NVO-ima i Savjet za razvoj nevladinih organizacija rade na ostvarivanju višeg nivoa saradnje i razumijevanja između NVO-a, države i građana. Kroz Strategiju saradnje Vlade Crne Gore i nevladinih organizacija, doprinosi se ostvarenju ovog cilja kroz: unaprijeđenje normativnog-zakonskog okvira za uspostavljanje i funkcionisanje NVO, unaprijeđenje institucionalnog okvira za saradnju sa NVO-ima i učešće nevladinih organizacija u kreiranju i implementaciji javnih politika. Učešće omladinskih NVO nije zasebno tretirano ovom Strategijom niti mladi čine zasebnu oblast ili predstavljaju prioritet na konkursima kao što je konkurs za raspodjelu dijela

38 Zavod za školstvo Crne Gore, Predmetni program Građansko obrazovanje, izborni predmet I., II., III. i IV. razred gimnazije, (2009), Podgorica

prihoda od igara na sreću, kroz koji se najčešće finansiraju projekti NVO-a. Indikator koji se odnosi na izrađenu i usvojenu strategiju komunikacije različitih faktora društva vezan za rad od interesa mladih i za mlade podrazumijeva definisanje efikasne i jasne komunikacije između ministarstava, privrede, medija, NVO-a za rad od interesa mladih i za mlade. Komunikacija između navedenih subjekata je djelimično ostvarena prvenstveno zahvaljujući radu Uprave za mlade i sport, ali i dalje ostaje veliki prostor za njeno unaprijeđenje.

Jedan od ciljeva iz ove oblasti odnosi se na poboljšanje rada neformalnih/formalnih organizacija/institucija/ grupa i ostalih koji se bave mladima ne precizirajući čija je to uloga i na koji način se ovako obiman cilj može ostvariti. Stoga je nemoguće procijeniti njegovu ostvarenost.

Cilj	Indikatori	Ostvarenost ³⁹
A. Povećati broj i unaprijediti načine učešća mladih u procesima odlučivanja A.1. Učešće mladih u razvoju i implementaciji drugih politika (strategija, zakona...) A.2. Uticati na promjenu svijesti o važnosti aktivnog uključivanja mladih A.3. Uticati na otvaranje političkog prostora za uključivanje mladih	1. Povećanje broja i raznovrsnosti mehanizama za uključivanje mladih u procese odlučivanja; 2. Veći nivo zadovoljstva mladih mogućnostima zaključivanje; 3. Veći procenat učešća mladih u procesu odlučivanja na lokalnom nivou i državnom nivou; 4. Pozitivna procjena značaja i stepena uključenosti mladih od strane građana i predstavnika Vlade i NVO-a; 5. Povećanje broja i kvaliteta uspješno realizovanih programa koji se odnose na promjenu svijesti o važnosti aktivnog uključivanja mladih; 6. Veći nivo zadovoljstva mladih mogućnostima uključivanja mladih u politiku.	Djelimično ostvareno Nema podataka Djelimično ostvareno Nema podataka Djelimično ostvareno Nema podataka
B. Povećati informisanost i razumijevanje mladih o vrijednostima civilnog društva B.1. Informisanost i edukovanje mladih za učešće u demokratskim procesima	1. Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji za cilj imaju povećanje informisanosti mladih o vrijednostima civilnog sektora; 2. Veći nivo zadovoljstva mladih primljenim informacijama i obukama; 3. Povećan nivo znanja mladih o načinu funkcionisanja izvršne, zakonodavne i sudske vlasti i mehanizama funkcionisanja državnih institucija.	Nema podataka Nema podataka Djelimično ostvareno
C. Ostvariti viši nivo saradnje i razumijevanja između NVO-a, države i građana C.1. Poboljšati rad neformalnih/formalnih organizacija/institucija/grupa i ostalih koji se bave mladima C.2. Definisati efikasnu i jasnu komunikaciju sa ministarstvima, privredom, medijima, NVO-ima za rad od interesa mladih i za mlade	1. Povećanje broja realizovanih projekata koji uključuju NVO, državu i građane; 2. Veći nivo zadovoljstva mladih saradnjom NVO-a, države i građana; 3. Povećanje broja, raznovrsnosti i kvaliteta realizovanih programa od strane neformalnih / formalnih organizacija/institucija/grupa i ostalih koji se bave mladima; 4. Izrađena i usvojena strategija komunikacije različitih faktora društva vezana za rad od interesa mladih i za mlade.	Ostvareno Nema podataka Ostvareno Nije ostvareno

39 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaze. "Nema podataka" se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljani na taj način.

NEFORMALNO OBRAZOVANJE MLADIH

NPAM se u oblasti "obrazovanje" fokusirao na razvoj neformalnog obrazovanja i vaninanstavnih aktivnosti, uključivanje i obezbjeđivanje jednakih uslova u obrazovanju marginalizovanim i manjinskim grupama, poboljšanje učeničkog i studentskog standarda, obezbjeđivanje učešća mladih u procesu usklađivanja obrazovnog sistema sa EU standardima, te obezbjeđivanje uslova za profesionalno usavršavanje mladih. Oblast "obrazovanje" je prvenstveno u nadležnosti Ministarstva prosvjete koje je realizacijom reforme obrazovanja i redovnim aktivnostima pripadajućih službi svakako doprinijelo realizaciji ciljeva postavljenih NPAM-om. Takođe, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava je djelimično nadležno u dijelu koji se tiče marginalizovanih i manjinskih grupa. Ipak, proučavajući izvještaje nadležnog organa za koordinaciju NPAM-a stiče se slika nedosljednog i nepotpunog izvještavanja po definisanim ciljevima i indikatorima iz ove oblasti NPAM-a. Zato će se dalja procjena uspješnosti realizacije NPAM-a u oblasti „obrazovanje“ baviti isključivo ciljevima u oblasti „obrazovanje“, za čije ostvarivanje je neophodno sinergetsko djelovanje omladinskog sektora (vladinog i nevladinog) i sektora obrazovanja, a odnose se, po procjeni projektnog tima, prevenstveno na unaprijeđenje i podršku programima neformalnog obrazovanja i studentski aktivizam.

Neformalno obrazovanje u Crnoj Gori je prepoznato kroz rad Centra za stručno obrazovanje koji uspostavlja standarde zanimanja i kroz uspostavljanje Ispitnog centra, koji za utvrđena zanimanja izdaje sertifikate licima koja pokažu tražena znanja i vještine, bez obzira na nivo formalnog obrazovanja. Iz perspektive sektora „mladi“ možemo da se vodimo definicijom neformalnog obrazovanja koje se sprovodi kroz omladinski rad i da prepoznamo potrebu da se kontinuirano i sistemski radi na osiguranju kvaliteta programa omladinskog rada i profesionalizacije omladinskog rada.⁴⁰ Na taj način bi se u Crnoj Gori (ali i u Evropi) umjesto očuvanja kvaliteta neformalnog obrazovanja trebalo govoriti o definisanju i unaprijedenju njegovog kvaliteta, uspostavljanju standarda i njegovom priznavanju, od strane sektora formalnog obrazovanja, na tržištu rada i kod šire javnosti. U ovom dijelu, preduzeti su određeni koraci realizacijom projekata nevladinih organizacija. Naime, NVO Centar za obuku i obrazovanje realizovao je projekt „Uloga neformalnog obrazovanja i cjeloživotnog učenja u razvoju ključnih kompetencija“.⁴¹ Projektom je realizovana konferencija, na teme primjene i promocije neformalnog obrazovanja, cjeloživotnog učenja i sticanja ključnih kompetencija, a odštampana je i publikacija koja sadrži aktivnosti organizacija u polju neformalnog obrazovanja, cjeloživotnog učenja i ključnih kompetencija. NVO Forum MNE je u saradnji sa Centrom za stručno obrazovanje razvio standard zanimanja za „omladinske aktiviste/aktivistkinje“ čime se po prvi put prepoznaju i kompetencije iz domena omladinskog rada koje spadaju u takozvane „meke“ kompetencije. Ipak, za dugoročne efekte u ovoj oblasti neophodna je kontinuirana posvećenost i saradnja nekoliko institucija: Ministarstva prosvjete, Uprave za mlade i sport, Centra za stručno obrazovanje, Ispitnog centra, Zavoda za zapošljavanje, fakulteta i NVO-a koje su specijalizovane za ovu oblast.

Cilj koji se odnosi na „obezbijeđivanje učešća mladih u procesu usklađivanja obrazovnog sistema sa EU standardima“ je formalno ostvaren učešćem predstavnika

40 U Republici Srbiji Nacionalna asocijacija praktičara omladinskog rada (NAPOR) radinaosiguranjukvalitetaprogramaomladinskogradaiprofesionalizacijeomladinskograda (<http://napor.net/>).

41 Projekat je finansiran preko Konkursa za realizaciju Akcionog plana za mlade za 2011. godinu.

studentskog parlamenta Univerziteta Crne Gore u pregovaračkoj grupi za poglavje 26 – Obrazovanje i kultura. Takođe, kroz projekat DOM radilo se na ostvarivanju većeg nivoa učešća studenata u važnim političkim procesima, ne samo formalno već i suštinski, kroz aktivnosti poput okruglih stolova o učešću mladih, finansiranje projekata studentskih organizacija i sprovođenje aktivnosti u saradnji sa studentima. Broj studentskih organizacija u Crnoj Gori 2006. i 2014. mogao bi biti jedan od značajnih pokazatelja kakav je trend učešća studenata i studentskog aktivizma, međutim taj razvoj ne prati i taj podatak nema Uprava za mlade i sport. Projekat NVO Mladi Vama "Sada znam" (2010) koji je imao za cilj informisanje budućih studenata o uslovima života i studiranja u Podgorici, pravima studenata i načinima učešća u donošenju odluka na fakultetu. Osnivanje funkcionalnih studentskih servisa čija će uloga biti informisanje i savjetovanje mladih o izboru studija kao i o izboru zaposlenja nakon studija i snalaženju na tržištu rada bila je jedna od preporuka X CEI foruma „Obrazovanje i zapošljavanje mladih - izazovi i mogućnosti“. Sistemski odgovor na potrebe mladih da se informišu o mogućnostima obrazovanja u Crnoj Gori i van nje, o zahtjevima pojedinih zanimanja i usklađenosti svojih karakteristika sa tim zahtjevima, o redovnom školskom sistemu, o uslovima stipendiranja, o studentskom smještaju, o mogućnostima zapošljavanja daju Centri za informisanje i profesionalno savjetovanje koji postoje u Podgorici, Baru, Herceg Novom, Nikšiću, Bijelom Polju, Beranama, Mojkovcu i Pljevljima kao i Centar zarazvoj karijere pri Univerzitetu Crne Gore.

Izazovi koji ostaju aktuelni i nakon isticanja NPAM-a bili su tema međunarodnog foruma mladih na temu „Obrazovanje i zapošljavanje mladih-izazovi i mogućnosti“, održanog u okviru crnogorskog predsjedavanja centralnoevropskog inicijativom.⁴² Forum je rezultirao zaključcima i preporukama, a u dijelu koji se prije svega tiče nadležnosti Uprave za mlade i sport upravo je prepoznata potreba da se obezbijedi priznavanje kvalifikacija, kao i znanja i diploma stečenih u toku programa mobilnosti; podiže svijest poslodavaca o važnosti neformalnog obrazovanja; obezbijedi sistem efikasne distribucije informacija o programima mobilnosti mladih.

Cilj	Indikatori:	Ostvarenost ⁴³
A. Obrazovanje za sve: Uključivanje i obezbjeđivanje jednakih uslova u obrazovanju (Za mlade pripadnike marginalizovanih i manjinskih grupa i za mlade OSI/OSH)	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja mladih OSI/OSH koji su uključeni u redovan obrazovni program; Povećanje broja obrazovnih ustanova koje primjenjuju programe prilagođene mladim OSI/OSH; Povećanje broja pripadnika marginalizovanih i manjinskih grupa koji su uključeni u obrazovni program; Povećanje broja programa u obrazovnim ustanovama, koji pružaju podršku marginalizovanim i manjinskim grupama (programi za prevenciju narkomanije, HIV/AIDS, ...) 	Djelimično ostvaren Djelimično ostvaren Djelimično ostvaren Nema podataka

42 Učesnici Foruma bili su predstavnici ministarstava i omladinskih organizacija koji djeluju u područjima zapošljavanja i/ili obrazovanja, u deset zemalja članica centralnoevropske inicijative. Na Forumu su učestvovali i predstavnici crnogorskih institucija i organizacija relevantnih u oblastima obrazovanja i zapošljavanja.

43 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaze. "Nema podataka" se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljeni na taj način.

B. Unaprijeđenje i razvoj vannastavnih aktivnosti zasnovanih na potrebama mladih B.1. Organizovanje radionica na odgovarajuće teme B.2. Otvaranje savjetovališta za mlade	1. Povećanje broja radionica na određene teme (narkomanija, HIV/AIDS, građansko obrazovanje, zdravi stilovi života...); 2. Veći stepen zadovoljstva učesnika kvalitetom i organizacijom radionica; 3. Povećanje broja različitih savjetovališta za mlade u okviru škole; 4. Veći stepen zadovoljstva korisnika pruženim uslugama u savjetovalištima.	Djelimično ostvaren Nema podataka Nije ostvareno Nema podataka
C. Podržati i razviti programe neformalnog obrazovanja C.1. Kreirati i razviti programe obuke C.2. Obezbijediti uslove za realizaciju programa C.3. Očuvanje kvaliteta neformalnog obrazovanja	1. Povećanje broja i raznovrsnosti programa neformalnog obrazovanja; 2. Povećanje broja nostrifikovanih diploma iz neformalnog obrazovanja; 3. Veći stepen zadovoljstva provajdera obuke i mladih korisnika programima neformalnog obrazovanja.	Nema podataka Nema podataka Nema podataka
D. Poboljšanje učeničkog i studentskog standarda D.1. Pristup savremenim tehnologijama D.2. Dostupnost studentskih kredita D.3. Uslovi života u domovima	1. Povećanje broja računarskih učionica / internet kabineta koji su u funkciji nastave; 2. Povećanje broja obučenih nastavnika za rad na računarima; 3. Veći nivo zadovoljstva učenika/studenata korišćenjem kabineta koji su savremeno opremljeni; 4. Veći procenat studenata koji koristi kredite; 5. Povećanje broja renoviranih/dograđenih studentskih domova; 6. Veći nivo zadovoljstva učenika/studenata uslovima i životnim standardom u domovima.	Ostvaren Ostvaren Nema podataka Nema podataka Nema podataka Nema podataka
E. Obezbijediti učešće mladih u procesu usklađivanja obrazovnog sistema sa EU standardima	1. Povećanje broja i raznovrsnosti asocijacija mladih koje uzimaju aktivno učešće u procesima koji vode evropskim integracijama; 2. Broj zakona i podzakonskih akata usvojenih na predlog omladinskih asocijacija.	Djelimično ostvaren Nema podataka
F. Obezbeđivanje uslova za profesionalno usavršavanje F.1. Obezbijediti stipendije za profesionalno usavršavanje F.2. Otvoriti fondove za talentovane studente F.3. Stimulisati organizovanje studijskih putovanja i razmjena studenata	1. Izrađena strategija za poboljšanje uslova i ponude profesionalnog usavršavanja u Crnoj Gori; 2. Povećanje broja i raznovrsnosti stipendija za profesionalno usavršavanje dostupnih mladima; 3. Povećanje broja i raznovrsnosti fondova za talentovane mlade; 4. Povećanje broja i raznovrsnosti organizovanih studijskih putovanja i razmjena studenata.	Nije ostvaren Nema podataka Nema podataka Djelimično ostvaren

SLOBODNO VRIJEME

Slobodno vrijeme mladih može se posmatrati uže i šire. Imajući u vidu definisane ciljeve i indikatore NPAM-a, u ovom dijelu ćemo se baviti evaluacijom strategije u dijelu kreiranja mogućnosti za strukturirano provođenje slobodnog vremena, odnosno unaprijeđenja informisanosti i mobilnosti, kreiranja podržavajuće atmosfere za volonterizam, te povećanja mogućnosti za bavljenje raznovrsnim aktivnostima iz domena kulture i sporta.

INFORMISANOST I MOBILNOST

NPAM se u oblasti „informisanost i mobilnost“ fokusirao na unaprijeđenje informisanosti i programa mobilnosti mladih. Ova je oblast prvenstveno u nadležnosti Uprave za mlade i sport, iako su različite aktivnosti jednim dijelom u nadležnosti drugih institucija. Zato je posebno zabrinjavajuće što i u ovoj oblasti za veći dio indikatora, na osnovu izvještaja, procjenu nije moguće uraditi jer jednostavno nema relevantnih podataka. Činjenica da podataka nema u izvještajima i drugim konsultovanim dokumentima (vidjeti Aneks 1.), u jednom broju slučajeva ne mora da znači da aktivnosti nisu realizovane, niti da indikatori nisu makar u nekoj mjeri ostvareni, već opet ukazuje na problem nekonzistentnosti i manjka sistemskog pristupa u prikupljanju podataka o mladima i omladinskim programima. Dalja procjena uspješnosti realizacije NPAM-a u oblasti „informisanost i mobilnost“ baviće se cjelokupnim strateškim planom u ovoj oblasti.

Uspostavljanje Kancelarije za mlade 2009. godine, pri sektoru za sport i omladinu, u okviru projekta DOM, značajno je doprinijelo unaprijeđenju informisanja svih aktera omladinske politike ali nije uticalo na uspostavljanje strukturiranog sistema distribucije informacija koje se tiču mladih, što je bio jedan od ciljeva u ovoj oblasti. U tu svrhu su održane posjete svim opštinama u Crnoj Gori, organizovane obuke za opštinske službenike za mlade i predstavnike NVO koje rade sa mladima, realizovana kampanja o učešću mladih pod sloganom "Snaga je u mladima", pokrenut veb sajt za mlade i sve subjekte koji rade sa mladima – www.infomladi.me. Izostalo je povećanje broja Info centara za mlade koji bi pružali usluge sveobuhvatnog informisanja i savjetovanja, ali je otpočelo otvaranje omladinskih klubova i centara koji će se baviti i informisanjem mladih. Kontinuirana obuka o obezbjeđivanju kvalitetnog informisanja za one koji će voditi programe u klubovima i za njihove koordinatorje je neophodna za osiguranje kvaliteta usluga koje će pružati mladima.

Republika Crna Gora je članica Parcijalnog sporazuma o omladinskoj kartici i mobilnosti mladih, Savjeta Evrope,⁴⁴ čija je svrha promocija i olakšavanje mobilnosti mladih u Evropi. U skladu sa ovim sporazumom, Uprava za mlade i sport pruža finansijsku i savjetodavnu podršku organizacijama koje se bave promocijom i distribucijom Evropske omladinske kartice (ranije kartica Euro <26). Potencijal ove kartice je višestruk (učešće, zapošljavanje, volontiranje, kultura, omladinski turizam...), ali još uvijek u crnogorskom kontekstu neostvaren u potpunosti.⁴⁵ Omladinski hosteli i kampovi predstavljaju zaostavštinu iz perioda socijalističke Jugoslavije, koja je u tranzicionom periodu devedesetih izgubila značaj, oblik i svrhu a danas predstavlja veliki potencijal za razvoj. NPAM-om je 2006. godine prepoznata važnost izrade i usvajanja plana korišćenja omladinskih hostela i kampova u svrhu unaprijeđenja omladinskog turizma i finansiranje obnove objekata od prioritetnog značaja, kao i povećanje broja obnovljenih omladinskih hostela i kampova i procenta onih otvorenih tokom cijele godine. Realizacija aktivnosti u cilju ostvarenja ovog indikatora nije uslijedila.

Nema jasnih podataka o tome da li su i u kojoj mjeri kroz raspodjele sredstava od strane Vlade RCG, Skupštine RCG ili lokalnih samouprava finansijski podržani projekti koji za cilj imaju informisanje i mobilnost mladih. Kroz realizaciju DOM projekta putem

44 Sporazum je potpisani 06.06.2006. godine - Sukcesija RCG u Evropskoj konvenciji o kulturi (CEST 018).

45 Na distribuciji i promociji kartice od 2012. godine radi NVO Centar za afirmaciju mladih.

konkursa su finansirana u projektu tri projekta godišnje (period 2009-2011) koji su se odnosili na informisanje, te organizovanje međuopštinskih omladinskih posjeta sa ciljem upoznavanja kulturnih i turističkih vrijednosti i promovisanja mobilnosti unutar Crne Gore kroz projekt NVO „Da zaživi selo“, „Mostovi prijateljstva“ i nekoliko projekata razmjene mladih Crne Gore sa mladima Italije kroz projekt DOM. Takvo sporadično sprovođenje projekata bez održivog i strukturiranog okvira/plana za razvoj informisanja mladih nije doprinijelo ostvarenju indikatora. Preporuke sa konferencije „Značaj strukturiranog informisanja mladih“, koju su organizovali NVO Forum MNE⁴⁶, Uprava za mlade i sport kroz projekt DOM (aprila 2010.) u odnosu na kreiranje novog NPAM-a, ističu važnost pripreme preporuka, naprednih indikatora uspjeha, jasnih i realističnih koraka za implementaciju aktivnosti. Preporuke sa konferencije su se odnosile i na osiguranje kvaliteta, kreiranje standarda, umrežavanje svih subjekata u procesu, plan za razvoj info tačaka i info centara za mlade, te uključivanje mladih u proces kreiranja i implementaciju planova u vezi sa informisanjem mladih. Dio preporuka ticao se i planiranja naprednjeg informativnog servisa za studentsku populaciju i jačanje informativnog servisa namijenjenog srednjoškolcima zbog njihove profesionalne i obrazovne orijentacije. Kao doprinos informisanju studenata, 2012. godine, Univerzitet Crne Gore, u saradnji sa Zavodom za zapošljavanje, uz podršku NVO Forum MNE, je pri Rektoratu Univerziteta Crne Gore otvorio Univerzitetski centar za razvoj karijere. Univerzitetski centar je za nepune dvije godine rada postao prepoznatljivo mjesto na kojem studenti mogu da pronađu informacije o mogućnostima zapošljavanja, nastavka školovanja i raznih vidova profesionalnog usavršavanja.

Jedini indikator u ovoj oblasti za koji je procijenjeno da je u potpunosti ostvaren, odnosi se na povećanje broja redovnih rubrika/emisija u medijima koje se bave aktuelnim problemima mladih, sprovođenjem NPAM-a, promovisanjem omladinske politike. Naime, Kancelarija za mlade realizovala je dva projekta sa televizijom Atlas, od kojih je jedan finansiran kroz konkurs Sektora za medije pri Ministarstvu kulture sporta i medija, dok je drugi finansiran kroz projekt DOM. Međutim, potpuno je suprotna situacija kada je u pitanju kreiranje i prikazivanje medijskih sadržaja o mladima od strane Javnog servisa. Uključivanje Javnog servisa bilo bi od velikog značaja, jer bi predstavljao način da ovi sadržaji postanu dio redovne programske šeme koja neće zavisiti od donatora, ali i redovnu priliku za studente novinarstva i vizuelnih umjetnosti za sticanje prvih iskustava (što je bio slučaj i u realizovanim projektima sa TV Atlas). Ne čekajući na obezbjeđivanje potrebne prakse, studenti novinarskog smjera Fakulteta političkih nauka 2010. godine osnovali su Prvi studentski portal u Crnoj Gori, „Tragom“ (<http://tragom.me>) a 2014. i studentski radio „Krs“ (<http://radiokrs.com>). Na ovaj način, mladi su sami unaprijedili medijske sadržaje i rade na povećanju informisanosti svojih vršnjaka.

Važno je napomenuti da su mladi bili posebna ciljna grupa Komunikacione strategije za informisanje građana Crne Gore o procesu pridruživanja Evropskoj uniji. Takođe, u izveštajima Uprave za mlade i sport se mogu pronaći informacije o aktivnostima informatičkog opismenjavanja koje sprovodi Ministarstvo za informaciono društvo, iako tih indikatora nije bilo u NPAM-u. Ovo pokazuje da je Uprava šire posmatrala mlade i promjenjivi kontekst ne držeći se strogo NPAM-a, za koji se svakako može reći da je već bio zastario i kada je nakon dvije godine usvojen, makar u domenu informisanja i razvoja novih informacionih tehnologija.

46 NVO Forum MNE je članica Evropske agencije za informisanje i savjetovanje mladih (ERYICA) što predstavlja dobru polaznu osnovu za prenošenje znanja, modela dobre prakse i saradnju sa ostalim organizacijama članicama koje imaju mnogo veće iskustvo u ovoj oblasti.

Doprinos mobilnosti ostvaruje se kroz projekat „Putujemo u Evropu“ koji se sprovodi od 2007. godine uz podršku stranih donatora.⁴⁷ Ciljnu grupu čini 25 najboljih studenata završnih godina koji putuju u zemlje EU. Cilj projekta jeste približavanje Evropske unije i njenih vrijednosti studentima u Crnoj Gori.

Na osnovu raspoloživih podataka, Crna Gora je postepeno napredovala u korišćenju najvećeg evropskog programa mobilnosti „Mladi u akciji“. Naime, u periodu 2008-2010 odobreno je 12 projekata iz Crne Gore i to polovina od tog broja 2010. godine. Ipak, tek 26% projekata kandidovanih iz Crne Gore je dobilo finansijsku podršku, odnosno ovi projekti čine 6% od svih odobrenih projekata za zemlje regionala (Albanija, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Kosovo, Makedonija, Srbija). NVO „ADP Zid“ je kontakt tačka za program „Mladi u akciji“ sa mandatom da informiše mlade i omladinske organizacije, promoviše program i pruža podršku organizacijama koje žele da kandiduju projekte. Novi program Erasmus+ je zadržao komponente po nazivu Evropski volonterski servis i omladinska razmjena, što su i bile dvije najveće komponente za razvoj mobilnosti i volonterizma.

VOLONTERIZAM

Zakon o volonterskom radu („Sl. list CG“ br.26/10 i 14/12) imao je za cilj da stvori povoljno okruženje za razvoj volontiranja. Zakonom se definiše niz instituta i pitanja od značaja za volontiranje: definicija volontera, njegova prava i obaveze, definicija organizatora volonterskog rada, njegova prava i obaveze, definicija korisnika volonterske usluge, obavezni elementi ugovora o volontiranju, međunarodno volontiranje, razvoj i praćenje volonterizma, itd. Međutim, suprotno svojoj namjeni, umjesto da doprinese razvoju kulture volontiranja u Crnoj Gori, što je bila namjera inicijatora, Zakon u velikoj mjeri predstavlja prepreku za njegov dalji razvoj. Osim toga, Zakon (slijedeći lošu praksu drugih zemalja u regionu) tretira volontiranje kao poseban oblik radno-pravnog odnosa, prije nego dobrovoljnju, privatnu inicijativu građana. Saglasno tome, Zakon prenormira ulogu države u regulisanju volontiranja i nameće neopravданo visoke transakcione troškove organizatoru volontiranja. Osim toga, Zakon zabranjuje volontiranja djece uzrasta ispod 15 godina, čak i u slučajevima kada tu akciju organizuje školska ustanova ili je u funkciji obrazovanja djece. Time se spriječava razvoj kulture volontiranja upravo u onom uzrastu koji je prirodna ciljna grupa za razvoj kulture volontiranja. Treba imati u vidu da su ove odredbe Zakona u suprotnosti sa praksom Zavoda za školstvo, koji ima razvijene fakultativni i obavezan izborni sadržaj za osnovno i srednje obrazovanje koji se zove: „Volonterski i humanitarni rad“, koji predviđa praktično volontiranje. Pored toga, izmjenama Zakona iz 2012. godine uređuje se pitanje tzv. priznatog stažiranja za određene djelatnosti, iako se radi o pitanju za koje je primjerenije da se uredi Zakonom o radu. Konačno, Zakon zabranjuje takozvano korporativno volontiranje, čak i kada je organizован van radnih i službenih prostorija privrednog društva, iako upravo ovaj oblik volontiranja, uporedno posmatrano, sve više dobija na značaju. Rezultati monitoringa primjene Zakona o volonterskom radu koji je sprovedla NVO Asocijacija za demokratski prosperitet ZID, u periodu od januara do juna 2012.godine, potvrđuju navedene probleme u primjeni zakona.

⁴⁷ Za sprovođenje projekta je do 2010. godine bio zadužen NVO Evropski pokret, a od 2010. godine NVO Green Home.

Volonterski centri/servisi⁴⁸ su važan mehanizam za informisanje i osnaživanje mladih. NVO Asocijacija za demokratski prosperitet ZID učestvovala je u razvoju strategije i zakonskog osnova za volonterizam, kako bi se omogućila veća mobilnost mladih i razvoj volonterskih servisa za mobilnost, ali i praktično doprinosila razvoju volonterizma i informisanja mladih kroz razvoj nacionalnog servisa za volontersku obuku, informisanje i rad mladih. Ova i još nekoliko organizacija iz Crne Gore pripremale su i slale mlade iz Crne Gore da volontiraju u zemljama EU, međutim nema preciznog i sveobuhvatnog podatka o broju mladih koji su učestvovali u programu Evropski volonterski servis (EVS), niti o znanjima i vještinama koje su usvojili i iskustvima koje su stekli, te primjeni istih po povratku u Crnu Goru.

OMLADINSKI KLUBOVI, KULTURA I SPORT

U oblasti koja je u NPAM-u nosila naziv „Slobodno vrijeme“ a bavila se unaprijeđenjem vannastavnih aktivnosti mladih, otvaranjem omladinskih klubova, te povećanjem raznovrsnosti i dostupnosti kulturnih i sportskih aktivnosti mladima, procjena je istraživačkog tima daje Uprava za mlade prvenstveno nadležna upravo za cilj koji se tiče omladinskog rada u klubovima, te po onome kako su indikatori definisano tek djelimično i u ciljevima koji se tiču kulture i sporta.

Za cilj koji se odnosi na „povećanje broja subjekata uključenih u kreiranje programa za strukturirano provođenje slobodnog vremena mladih na državnom i lokalnom nivou“, može se reći da je djelimično ostvaren, ali isključivo na nivou planiranja i to kroz participativno kreiranje nekih lokalnih planova akcije za mlade. Sprovođenje planiranih programa je realizovano samo onda kad su opštine izdvajale sredstva za to, što je bilo rijetko.

Očigledan je diskontinuitet u ostvarivanju podrške otvaranju omladinskih klubova (lokalne zajednice, omladinske organizacije, NVO-i...). Prema informaciji o sprovedenu AP iz 2008. godine, direktni omladinski rad u zajednicama sprovodio se kroz omladinske klubove u Baru, Podgorici i Kotoru kao i na osnovu programa preko volontera u Nikšiću, Tivtu, Ulcinju, Herceg Novom i Rožaju, za koje je bio zadužen civilni sektor.⁴⁹ Ubrzo nakon toga, zatvorena su sva tri pomenuta kluba zbog diskontinuiteta u finansiranju od strane inostranih donatora, a nepostojanja mehanizama i ili političke volje da država i ili opštine preuzmu minimalnu finansijsku obavezu za osiguranje kontinuiteta rada ovih omladinskih klubova. U informaciji o sprovedenju AP za mlade iz 2009. godine, navodi se jedan od razloga zatvaranja klubova: „Međutim, usled neprepoznavanja važnosti istih od strane opština, omladinski klub u Podgorici je zatvoren - prostor za omladinski klub koji je bio Opštinsko vlasništvo je oduzet. Opština Ulcinj takođe nije podržala nastavak rada omladinskog kluba u toj Opštini.“⁵⁰ Ni projekti

48 Volonterski centar OKC Juventas i Volonterski klub Gimnazije Slobodan Škerović kroz kontinuirano sprovođenje aktivnosti okupljaju veliki broj mladih i značajno doprinose informisanju i učešću mladih u donošenju odluka.

49 "To se posebno odnosi na obrazovno-razvojne radionice i treninge za mlade, događaje i akcije u zajednicama, festivali za mlade, ljetne kampove, programe informisanja mladih, razvijanje volonterizma, podrška kreiranju i sprovođenju lokalnih strategija za mlade i sl."

50 U 2014. godini otpočinje pozitivan trend osnivanja omladinskih centara i klubova koji su, pored info centara za mlade, jedan od osnovnih infrastrukturnih uslova za sprovođenje programa omladinskog rada, neformalnog obrazovanja mladih, informisanja mladih, socijalne inkluzije, volonterizma,

poput omladinske ljetne akcije kroz koji je grupa mladih iz tri grada, u kojima su usvojeni Lokalni planovi akcije za mlađe (Kotor, Budva, Berane) u svojim gradovima lobirala za implementaciju ovih planova i otvaranje omladinskih klubova, nisu donijeli željeni dugoročni rezultati.⁵¹

Doprinos funkcionisanju omladinskih klubova i unaprijeđenju standarda za omladinski rad u zajednici dat je kroz realizaciju programa za obrazovanje omladinskih radnika i omladinskih aktivista koji su sproveđeni od strane NVO Forum MNE u partnerstvu sa Filozofskim fakultetom u Nikšiću, Centrom za stručno obrazovanje, Zavodom za školstvo i Ministarstvom prosvjete. U julu 2010. godine, izrađen je elaborat za Master studije „Omladinski rad u zajednici“⁵² ipak, trenutno na Filozofском fakultetu u Nikšiću, postoje samo izborni predmeti u vezi sa omladinskim radom, na postdiplomskom specijalističkom studiju: PROSVJETNO-PEDAGOŠKI. Izborni predmeti su prvo bili uvedeni na više odsjeka (Sociologija, Učiteljski, Filozofija) kao dio Tempus projekta koji je Forum MNE sprovodio sa partnerima u regionu, u cilju promocije omladinskog rada i obrazovanja omladinskih radnika. Završna faza Tempus programa podrazumijevala je otvaranje programa magistarskih studija „Omladinski rad u zajednici“, koje je izostalo. Otvaranje ovog programa je odlagano nekoliko puta i neizvjesno je i za 2015. godinu.

Zanimanje omladinskog aktiviste je priznato kao zvanično zanimanje sa programom obuke koji je u posljednjoj fazi verifikacije i usvajanja od strane nadležnog Savjeta. Po tom programu u Crnoj Gori ima oko 90 obučenih omladinskih aktivista.

Indikatori „povećanje broja, raznovrsnost i dostupnost sportsko-rekreativnih programa na nivou škole i u lokalnoj zajednici“, te „povećanje broja i raznovrsnosti programa koji promovišu kulturu mladih“ su djelimično ostvareni i to u različitoj mjeri zavisno od godine. Ocjena iz izvještaja za 2008. godinu je da za uspješno ostvarivanje ovih indikatora nijesu neophodna veća finansijska sredstva, već povoljniji uslovi i veća dostupnost sportskih i kulturnih objekata. Nadležnost za realizovanje ciljeva u oblasti kulture uglavnom imaju Ministarstvo kulture i ostale institucije kulture na državnom i opštinskom nivou, dok je nadležnost iz oblasti sporta Uprave za mlađe i sport. Ostvarenje cilja koji se odnosi na obezbjeđivanje prostora za rad amatera/amaterskih grupa/kulturnih udruženja i grupa na lokalnom i regionalnom nivou je naročito važno za kvalitetno provođenje slobodnog vremena mladih ali i za sproveđenje omladinske politike. Omladinski kulturni centar Herceg Novi primjer je aktivizma mladih koji su, najvećim dijelom od sopstvenih sredstava, opremili napušteni prostor koji nije služio svojoj prvobitnoj namjeni, osmislili program kulturnog centra koji uspješno sprovođe više od godinu dana. Ipak, evidentno je nepostojanje strategija na državnom i lokalnom nivou za obezbjeđivanje adekvatnih uslova za finansiranje i obezbjeđivanje boljih tehničko-organizacionih uslova za rad kulturnih ustanova/ grupa/asocijacija/ organizacija koje razvijaju programe i sadržaje za mlađe a od strane lokalnih samouprava i neiskorištenost postojećih prostornih kapaciteta.

Neke od realizovanih aktivnosti pod okriljem NPAM-a koje su doprinijele vidljivosti kulture mladih i njihovom aktivnjem uključivanju u kreiranje kreativnih sadržaja, a samim tim i njihovom većem učešću i u drugim segmentima života društva, su i:

participacije. Omladinski klubovi su otvoreni u Tivtu, Pljevljima i Rožaru, Omladinski kulturni centar u Herceg Novom i Društveni centar na Cetinju (u potpunosti vođeni i kreirani od strane mladih).

51 Projekat je sprovodila NVO Forum MNE a finansiran je kroz Konkurs za sproveđenje AP za mlađe 2010.

52 Objavljen na <http://www.ff.ucg.ac.me/index07.html> 10.marta 2011.

- Dvodnevni festival KUM FEST (Kulturno uključivanje mladih), koji je od 2009. do 2011. godine inicirala i sprovodila neformalna grupa srednjoškolaca Creative United sa partnerima, bio je prilika da se okupe mladi iz cijele Crne Gore, da predstave svoje radove u oblasti muzike, glume, grafta, slikanja, fotografije, poezije, proze.
- Kroz konkurs za realizaciju Akcionog plana 2009, NVO EXPEDITIO Kotor sprovela je projekat „Kulturne potrebe mladih u Boki Kotorskoj“ u cilju jačanja svijesti o potrebi uključivanja mladih u procesu stvaranja „Kulturne strategije Boke Kotorske“ kod mladih, medija i institucija koje se bave mladima i kulturom. Projektom su identifikovane barijere koje mladi imaju pri zadovoljavanju svojih kulturnih potreba, mladima je omogućeno da daju konkretan doprinos u stvaranju „Kulturne strategije Boke Kotorske“, a rezultati istraživanja su se mogli koristiti za izradu LPAM-a u opština Kotor i Tivat.
- Kroz isti konkurs i projekt DOM, u 2010. i 2011. godini sufinansirani su festivali: „Bruškin fest“ (Kotor), NVO Kompas, „Mlada alternativa“ NVO ROP (Podgorica), Multimedijal fest, NVO Da zaživi selo (Pljevlja), „BIHOR ART“, NVO Art centar (Berane), „Sačuvajmo kulturno-istorijsko nasljeđe za bolju budućnost mladi“, NVO Pravi put (Rožaje).
- Kroz Konkurs za realizaciju Akcionog plana 2011. u cilju unaprijeđenja prava mladih osoba sa invaliditetom u oblasti kulture realizovan je Projekat NVO PERFORMA ARS INTERNATIONAL „Bez granica - inkluzija, kultura i umjetnost“. Projekat je omogućio mladima sa invaliditetom da kroz inkluzivne radionice sa profesionalnim umjetnicima prolaze kreativni proces, kao i senzibilizaciju javnosti u odnosu na osobe sa invaliditetom ali i podsticanje i ohrabrvanje talentovanih osoba sa invaliditetom da se posvete umjetnosti kroz gostovanja profesionalnih umjetnika koji u svojim redovima imaju i osobe sa invaliditetom.

INFORMISANOST I MOBILNOST / Cilj	Indikatori	Ostvarenost ⁵³
A. Unaprijeđena informisanost mladih A.1. Podrška programima koji za cilj imaju informisanje A.2. Podizanje nivoa informisanja mladih kroz kreativne sadržaje A.3. Stvaranje struktuiranog sistema distribucije informacija koje se tiču mladih A.4. Prilagoditi izvore informisanja mladim OSI/OSH A.5. Povećati informisanost mladih ljudi u specijalnim ustanovama i onima koji su na izdržavanju kazne	1. Povećanje broja, gledanosti/slušanosti i kvaliteta realizovanih (tipskih) omladinskih emisija/rubrika u medijima (posebno onih sa statusom Javnog servisa); 2. Povećanje broja redovnih rubrika/emisija u medijima koji se bave aktualnim problemima mladih, sproveđenjem NPAM-a, promovisanjem omladinske politike; 3. Povećanje broja časopisa za mlade i studente; 4. Povećanje broja Info centara za mlade; 5. Veći nivo zadovoljstva mladih sadržajima za mlade u omladinskim radio i TV emisijama i u štampanim medijima; 6. Veći nivo učešća mladih u kreiranju programa za mlade; 7. Povećanje broja projekata finansijski podržanih od strane Vlade RCG, Skupštine RCG ili lokalnih samouprava koji za cilj imaju informisanje mladih;	Nema podataka Ostvareno Nema podataka Nije ostvareno Nema podataka Nema podataka Nema podataka

53 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaze. "Nema podataka" se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljani na taj način.

	<p>8. Povećanje broja i raznovrsnosti: postavljenih Web sajtova i foruma kao i mailing lista namijenjenih mladima; kulturnih dešavanja namijenjenih kreativnom informisanju mladih (izložbe, koncerti, muzički, filmski ili ulični festivali, različite manifestacije); kreativnih i obrazovno informativnih radionica i seminara;</p> <p>9. Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom sadržaja za kreativno informisanje mladih i njihove dostupnosti za mlade Rome; OSI/OSH; mlade u specijalnim ustanovama i onima koji su na izdržavanju kazne.</p>	Djelimično ostvareno Nema podataka
B. Unaprijeđeni programi mobilnosti B.1. Podrška programima koji za cilj imaju kulturnu, obrazovnu i turističku mobilnost B.2. Povećati šanse za turistička putovanja za mlade B.3. Intenzivirati programe međunarodnih razmjena mladih	<p>1. Povećanje broja ukupno realizovanih programa mobilnosti;</p> <p>2. Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom programa mobilnosti;</p> <p>3. Izrada preporuke za usaglašavanje viznih režima za EU sa stvarnim potrebama mladih u oblasti mobilnosti;</p> <p>4. Izrada i usvajanje plana o geografski ravnomjerno raspoređenosti kulturnih sadržaja za mlade i većim brojem sadržaja za ruralne sredine;</p> <p>5. Povećanje broja rampi napravljenih na sportskim i objektima kulture za korisnike kolica;</p> <p>6. Veći nivo zadovoljstva mladih OSI/OSH dostupnošću sportskih i objekata kulture</p> <p>7. Povećanje broja programa finansiranih od strane Vlade ili lokalne samouprave koji podstiču kulturnu, obrazovnu i turističku mobilnost mladih;</p> <p>8. Izrada i usvajanje Odluke Vlade RCG o uvođenju povlastica u javnom prevozu za mlade;</p> <p>9. Izrada i usvajanje Odluke Vlade RCG o povećanju iznosa iz Budžeta za aktivnosti ZAMTES-a;</p> <p>10. Izrada i usvajanje plana korišćenja omladinskih hostela i kampova u svrhu unaprijeđenja omladinskog turizma i finansiranje obnove objekata od prioritetnog značaja;</p> <p>11. Povećanje broja obnovljenih omladinskih hostela i kampova i procenat onih otvorenih tokom cijele godine;</p> <p>12. Povećanje broja publikacija i prezentacija koji promovišu mogućnost turističkih putovanja za mlade;</p> <p>13. Povećanje dostupnosti turističkih objekata i vozila javnog prevoza za mlade OSI/OSH;</p> <p>14. Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom turističkih sadržaja za mlade u Crnoj Gori i njihove dostupnosti tokom cijele godine;</p> <p>15. Izrada i usvajanje strateškog plana o načinima intezivanja razmjena u cilju povećanja mobilnosti mladih đaka, studenata i mladih van formalnog sistema obrazovanja;</p> <p>16. Osnivanje fonda Vlade RCG za stipendiranje međunarodnih razmjena mladih;</p> <p>17. Povećanje broja realizovanih programa međunarodnih razmjena;</p> <p>18. Veći nivo zadovoljstva mladih kvalitetom planiranja i realizacije međunarodnih razmjena.</p>	Djelimično ostvaren Nema podataka Ostvareno Nema podataka Nema podataka Nije ostvareno Nije ostvareno Nema podataka Nema podataka

SLOBODNO VRIJEME / Cilj	Indikatori	Ostvarenost ⁵⁴
A. Unaprijeđenje aktivnosti u školama (u okviru časova i van časova) A.1. Sistematsko i plansko uključivanje svih relevantnih subjekata u proces kreiranja fleksibilnih programa (vannastavnih i vanškolskih) zasnovanih na metodama neformalnog obrazovanja i potrebama mladih A.2. Uključivanje mladih u proces planiranja vannastavnih aktivnosti A.3. Unaprijeđenje školskih vannastavnih aktivnosti	1. Povećanje broja učenika uključenih u kreiranje vannastavnih aktivnosti; 2. Povećanje broja i raznovrsnosti vannastavnih aktivnosti iz različitih oblasti u školama; 3. Povećanje broja učenika uključenih u vannastavne aktivnosti; 4. Veći nivo zadovoljstva učesnika vannastavnim aktivnostima.	Nema podataka Nema podataka Nema podataka Nema podataka
B. Podrška otvaranju omladinskih klubova (lokalne zajednice, omladinske organizacije, NVO...) B. 1. Razvoj i podrška sistema neformalnog obrazovanja B. 2. Kreiranje sadržaja u skladu sa interesima mladih	1. Povećanje broja mladih uključenih u programe omladinskih klubova; 2. Veći nivo zadovoljstva mladih programima omladinskih klubova; 3. Povećanje broja subjekata uključenih u razvijanje programa koji promovišu kulturu mladih; 4. Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji promovišu kulturu mladih; 5. Povećanje broja mladih uključenih u programe koji promovišu kulturu mladih; 6. Veći nivo zadovoljstva mladih programima koji promovišu kulturu mladih.	Nema podataka Nema podataka Djelimično ostvareno Djelimično ostvareno Djelimično ostvareno Nema podataka
C. Podsticati i razvijati programe koji se bave njegovanjem i razvijanjem kulture mladih C.1. Razvoj kulture volontiranja C.2. Afirmisanje društveno korisnog rada (stari i bolesni) C.3. Afirmacija urbane kulture (muzika, performans...)	1. Povećanja broja subjekata uključenih u kreiranje programa za strukturirano provođenje slobodnog vremena mladih na državnom i lokalnom nivou; 2. Povećanje broja i raznovrsnosti programa za mlađe u oblastima: volonterizma; društveno korisnog rada; urbane culture. 3. Povećanje broja mladih uključenih u programe omladinskih klubova; 4. Veći nivo zadovoljstva mladih programima omladinskih klubova.	Djelimično ostvareno Djelimično ostvareno Djelimično ostvareno Nema podataka
D. Povećati dostupnost profesionalnih sportskih objekata i rekvizita mladima D.1. Unaprijediti uslove i programe za sportske i rekreativne aktivnosti za mlade u gradskim i prigradskim naseljima D.2. Unaprijediti uslove i programe za sportske i rekreativne aktivnosti za mlade OSI/OSH	1. Povećanje broja sportskih objekata dostupnih za rekreativno bavljenje sportom široj populaciji mladih; 2. Povećanje broja, raznovrsnost i dostupnost sportsko-rekreativnih programa na nivou škole i u lokalnoj zajednici; 3. Povećanje broja mladih uključenih u sportsko-rekreativne programe na nivou škole i u lokalnoj zajednici.	Djelimično ostvareno Djelimično ostvareno Djelimično ostvareno

54 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaže. "Nema podataka" se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljani na taj način.

KULTURA / Cilj	Indikatori	Ostvarenost ⁵⁵
<p>A. Stvoriti društveni ambijent koji će uticati na unaprijeđenje odnosa mladih prema kulturnom i prirodnog nasleđu i kulturnim identitetima</p> <p>A.1. Afirmisanje kulturnog i prirodnog nasleđa kroz obrazovno-informativne programe u medijima</p> <p>A.2. Obezbeđivanje usavršavanja kadrova, iz oblasti ekologije, koji će na kvalitetan način edukovati mlađe o značaju očuvanja ekoloških resursa i dobara</p> <p>A.3. Omogućiti institucijama i NVO-ima mehanizme kojima će edukovati i razvijati svijest mladih o ekologiji u školama</p> <p>A.4. Omogućiti očuvanje prirodne baštine</p> <p>A.5. Obezbeđivanje kontinuiranog ekološkog informisanja u svim medijima</p> <p>A.6. Podsticati aktivnosti koje će unaprijediti odnos i postupanje sa otpadom (skladištenje, recikliranje i sl.)</p> <p>A.7. Obezbeđivanje usavršavanje kadrova koji će na kvalitetan način edukovati mlađe o značaju kulturnog identiteta, kulturnih različitosti i potrebi njihovog očuvanja</p> <p>A.8. Obezbijediti fondove i razviti programe koji će omogućiti stvaranje kadra potrebnog za zaštitu kulturnih i prirodnih resursa (arheolozi, konzervatori, restauratori)</p> <p>A.9. Afirmisati i podržavati edukativne programe koji će omogućiti muzejima, kulturno-umjetničkim društvima i ostalim asocijacijama i institucijama da razviju programe u školama</p> <p>A.10. Obezbeđivanje kvalitetnih uslova za rad amatera i amaterskih ansambala i njihovo povezivanje sa sličnim ansamblima u svijetu u cilju njihovog stručnog usavršavanja i prezentacije kulturnog nasleđa</p> <p>A.11. Obezbeđivanje kvalitetnih uslova za njegovanje kulturne baštine manjinskih naroda</p> <p>A.12. Podržati njegovanje starih zanata</p>	<ol style="list-style-type: none"> Veći nivo uključenosti mladih u kreiranje aktivnosti na zaštitu i očuvanje prirodnog i kulturnog nasleđa; Povećanje broja i različitosti mehanizama koji utiču na unaprijeđivanje odnosa mladih prema prirodnom i kulturnom nasleđu; Povećanje broja i raznovrsnosti obrazovno-informativnih programi u medijima koji afirmišu: <ul style="list-style-type: none"> - kulturno i prirodno nasleđe; - podizanje ekološke svijesti; - rad amaterskih kulturnih društava; - kulturne baštine manjinskih naroda; - njegovanje starih zanata. Povećanje broja mladih koji prati postojeće obrazovno-informativne programe u medijima; Veći nivo zadovoljstva mladih organizovanim programima; Povećanje broja i raznovrsnosti mehanizama institucija i NVO-a za: <ul style="list-style-type: none"> - Obrazovanje i razvijanje svijesti mladih o ekologiji u školama; - Afirmaciju kulturnog i prirodnog nasleđa; - Podizanje ekološke svijesti; - Promovisanje rada amaterskih kulturnih društava; - Promovisanje kulturne baštine manjinskih naroda; - Njegovanje starih zanata; - Usavršavanje kadrova u oblasti obrazovanja mladih na ove teme. Broj aktivnosti koji će povećati uključivanje mladih u programe edukacije institucija i NVO-a u školama; Veći nivo profesionalne sposobljenosti postojećih kadrova koji utiču na obrazovanje mladih u ovoj oblasti. 	Nema podataka

55 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaze. "Nema podataka" se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljeni na taj način.

<p>B. Podržati programe u institucionalnim i vaninstitucionalnim sferama koji će približiti i povećati učešće mladih u svim segmentima kulturne i umjetničke produkcije uključujući alternativne forme</p> <p>B.1. Omogućiti mladima aktivnije kreiranje, uključivanje i konzumiranje kulturnih sadržaja i proizvoda.</p> <p>B.2. Unaprijediti dostupnost kulture izvan centara kulturnih dešavanja.</p> <p>B.3. Obavezati lokalne samouprave na finansiranje i obezbjeđivanje boljih tehničko-organizacionih uslova za rad kulturnih ustanova/grupa/asocijacija/organizacija koje razvijaju programe i sadržaje za mlade.</p> <p>B.4. Stvaranje adekvatnih uslova za razvoj džez muzike, baleta i savremenog plesa kako kroz formalni sistem obrazovanja tako i kroz alternativne forme</p> <p>B.5. Stvaranje adekvatnih uslova za razvoj različitih klasičnih i alternativnih muzičkih formi</p> <p>B.6. Približavanje filma, pozorišta i medejske kulture mladima u obrazovnom sistemu</p> <p>B.7. Obezbijediti saradnju stručnih kadrova iz oblasti kinematografije, produkcije i fotografije sa obrazovnim ustanovama, NVO, pojedincima u cilju njihovog animiranja za amatersko i stručno bavljenje filmom</p> <p>B.8. Vršiti neformalnu edukaciju o alternativnoj kulturi i kulturi uopšte</p> <p>B.9. Obezbijediti podsticaj alternativnih i eksperimentalnih vidova izražavanja (performans, strip, karikatura...)</p> <p>B.10. Obezbjedivanje prostora za rad amatera/amaterskih grupa/kulturnih udruženja i grupa na lokalnom i regionalnom nivou</p> <p>B.11. Obezbjedivanje stalne stavke u budžetu opština za finansiranje programskih aktivnosti amatera i amaterskih grupa</p> <p>B.12. Razvijati politiku kulture za mlade u cilju što većeg učešća mladih u kulturnoj ponudi</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Veći nivo zadovoljstva mladih ponudom sadržaja u okviru različitih oblasti kulturno-umjetničke produkcije; 2. Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji će povećati učešće mladih u oblastima umjetničke produkcije; 3. Povećanje broja mladih koji učestvuju u kreiranju i konzumiranju postojećih kulturnih sadržaja i proizvoda; 4. Povećanje broja i raznovrsnosti institucija i NVO-a koje uključuju mlade u kreiranje programa i sadržaja; 5. Veći nivo zadovoljstva mladih programskom ponudom institucija i NVO-a koje podstiču mlade u kreiranju i uključivanju u svoje programe; 6. Izrađena i usvojena strategija na državnom i lokalnom nivou za obezbjeđivanje adekvatnih uslova za: <ul style="list-style-type: none"> - Rad kulturnih ustanova/grupa/asocijacija/organizacija koje razvijaju programe i sadržaje za mlade; - Razvoj džez muzike, baleta i savremenog plesa; - Razvoj različitih klasičnih i alternativnih muzičkih formi; - Razvoj alternativnih i eksperimentalnih vidova izražavanja; - Rad amatera / amaterskih grupa / kulturnih udruženja. 7. Povećanje broja programa saradnje stručnih kadrova sa obrazovnim ustanovama, NVO i pojedincima; 8. Izrada i usvajanje politike kulture za mlade. 	<p>Nema podataka</p> <p>Nema podataka</p> <p>Nema podataka</p> <p>Djelimično ostvareno</p> <p>Nema podataka</p> <p>Nema podataka</p>
<p>C. Stvoriti ambijent za unapređenje i razvoj kulturne industrije</p> <p>C.1. Omogućiti mladima atraktivniji i lakši pristup bibliotekama i arhivima (naročito raritetima i unikatnim izdanjima)</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Veći nivo zadovoljstva mladih ponudom u kulturnoj industriji; 2. Povećanje broja mladih koji koriste proekte kulturne industrije; 3. Povećanje broja mladih korisnika usloga biblioteke i arhiva; 	<p>Nema podataka</p>

<p>C.2. Razvijati preduzetnički duh kroz kulturne industrije za mlade</p> <p>C.3. Unapređenje štamparsko-izdavačke djelatnosti iz oblasti nauke/kulture (izdavanje knjiga, stručnih časopisa, školskih i studentskih časopisa, brošura i drugih pisanih dokumenata), naročito onih koje iniciraju mladi</p> <p>C.4. Stvaranje boljih uslova da mladi neafirmisani i talentovani pisci, muzičari, novinari izdaju/objavljaju i plasiraju svoja djela</p> <p>C.5. Uključivanje medija kao stalnih partnera u proces afirmacije kulturnih vrijednosti i animiranja mladih kao publike</p> <p>C.6. Obezbeđivanje uslova za stvaranje i emitovanje kvalitetnih kulturnih programa u elektronskim i štampanim medijima</p> <p>C.7. Kreirati programe koji će mladima pružiti adekvatno znanje o medijskoj industriji i informisanju kroz mehanizme saradnje medija i obrazovnih institucija</p>	<p>4. Povećanje broja mladih preduzetnika u oblasti kulture;</p> <p>5. Povećanje broja i raznovrsnosti publikacija koje iniciraju mladi;</p> <p>6. Povećanje broja i raznovrsnosti mehanizama koji će podsticati razvoj tržišta kultura i izdavanje publikacija i drugih djela mladih neafirmisanih i talentovanih umjetnika;</p> <p>7. Veći nivo zadovoljstva mladih stepenom razvijenosti aktuelnog tržišta kulture;</p> <p>8. Povećanje uključenosti mladih neafirmisanih, talentovanih umjetnika na postojećem tržištu kulture u poređenju sa trenutnim stanjem/situacijom</p> <p>9. Izrada i usvajanje strategije za:</p> <ul style="list-style-type: none"> - saradnju kulturnih, obrazovnih institucija i medija; - stvaranje uslova za emitovanje kvalitetnih kulturnih programa. <p>10. Povećanje broja i raznovrsnosti programa koji će mladima pružiti adekvatno znanje o medijskoj industriji.</p>
---	--

SIROMAŠTVO MLADIH

Siromaštvo mladih se procjenjuje uticajem različitih faktora na kvalitet života (zdravlje, stanovanje, socijalna zaštita, itd.) i mogućnosti za obrazovanje, zapošljavanje, kao i pokretanje sopstvenog biznisa, te osnivanje porodice i osamostaljivanje. Imajući u vidu definisane ciljeve i indikatore NPAM-a iz pomenutih oblasti, u ovom dijelu ćemo se fokusirati na evaluaciju u domenu kreiranja podržavajuće atmosfere za zapošljavanje, preduzetništvo i osnivanje porodice, kao i sveukupnog stanja ljudskih prava marginizovanih grupa mladih.

ZAPOŠLJAVANJE I PREDUZETNIŠTOV MLADIH

Oblast "Zapošljavanje" u NPAM-u se fokusira na usklađivanje potrebe i potražnje na tržištu rada, podsticanje inventivnih programa u skladu sa strateškim pravcima razvoja privrede, te kreiranje jednakih uslova za rad i zapošljavanje mladih. Različiti subjekti su primarno nadležni za ostvarenje ovih ciljeva vođeni Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Zavodom za zapošljavanje. Nadležnost Uprave za mlade i sport projektni tim prevashodno

vidi u doprinosu ostvarenju podcijeva "Podrška programima usmjerenim na povećanje radnih kapaciteta (praksa, volonterski rad u NVO sektoru i institucijama, edukacija...)", "Podržavanje preduzetničke kulture mladih i razvoj malog biznisa kroz programe edukacije i samozapošljavanja", te podcijela "Obezbijediti vrijednovanje neformalnog obrazovanja radi lakšeg zapošljavanja mladih". Iako je Zavod za zapošljavanje izvještavao Upravu sveobuhvatno o svojim redovnim aktivnostima, ti podaci neće u cijelosti biti iskorišteni jer će se u ovom dijelu ovaj izvještaj baviti analizom ostvarenja samo tri pomenuta podcijela koja su primarno u nadležnosti Uprave za mlade i sport, a koji su već dovoljno kompleksni sami po sebi.

Zakon o radu zabranjuje diskriminаторно ponašanje u pogledu starosti a predviđa posebnu zaštitu za zaposlene mlađe od 18 godina. Mladi imaju jednaka prava u pogledu socijalnog osiguranja, obrazovanja, stručnog osposobljavanja i usavršavanja i sigurnosti na radnom mjestu. Ipak, trebalo bi imati u vidu da su mladi često u nepovoljnijem položaju zbog nedostatka radnog iskustva ili formalnih kvalifikacija. Takođe je važno navesti regionalne razlike kad je problem zapošljavanja mladih u pitanju.⁵⁶ Rješavanje problema neusklađenosti obrazovnog sistema sa tržištem rada jedan je od prioriteta prethodne i aktuelne Nacionalne strategije za zapošljavanje i razvoj ljudskih resursa (2012-2015). Pored toga, Zavod za zapošljavanje realizuje program aktivne politike zapošljavanja i brojne projekte i aktivnosti sa ciljem stimulisanja zapošljavanja mladih, kao i profesionalne orientacije i prekvalifikacije u skladu sa potrebama tržišta rada.

U realizaciji programa usmjerenih na povećanje radnih kapaciteta mladih, Zavod za zapošljavanje je u okviru programa aktivne politike zapošljavanja, posebno radio na promociji sezonskog zapošljavanja i podsticanju zapošljavanja putem učešća u finansiranju stručnog osposobljavanja pripravnika sa visokom, višom i srednjom stručnom spremom.

Zakonom o stručnom osposobljavanju lica sa stečenim visokim obrazovanjem iz 2012. godine⁵⁷, posebno je uređena ova oblast. Takođe, javni radovi⁵⁸ predstavljaju mogućnost da se odgovori potrebama razvoja lokalne zajednice, sprovođenja omladinske politike i zapošljavanja mladih. Broj službi za profesionalnu orientaciju i karijerno vođenje povećan je sa tri centra za informisanje i profesionalnu orientaciju (CIPS), u okviru biroa rada Podgorica, Bar i Herceg Novi (informacija iz 2008.) na osam, otvaranjem centara u Nikšiću, Bijelom Polju, Beranama, Mojkovcu i Pljevljima. Savjetovanju mladih

56 U „Analizi strateškog, zakonskog i institucionog okvira u vezi sa zapošljavanjem i participacijom mladih“, navodi se podatak u vezi sa projektom “Reforme tržišta rada i razvoj radne snage”, u okviru kog je zbog visoke stope nezaposlenosti u sjevernom regionu kreirana metodologija za strateško planiranje zapošljavanja na lokalnom nivou i razvoj ljudskih resursa, kao i četiri lokalne Strategije za zapošljavanje i Akcioni planovi (BijeloPolje, Berane, Mojkovac i Pljevlja). Navodi se i da je visoka stopa nezaposlenosti posljedica značajnog pada potražnje (sa 23,7% u 2006., na 13,2% u 2011. godini) te da se sjeverne opštine suočavaju sa najvećim procentom odliva mladih ljudi, posebno opštine Plužine, Šavnik i Pljevlja (za 25,6%). Nasuprot tome, opštine sa juga, kao Opština Tivat u istom periodu su sprovodile projekte putem kojih su kreirani mikrokreditni fond za kreditiranje malih i srednjih preduzeća ili obezbijeđeno održivanje pripravničkog staža za sve nezaposlene sa biroa rada.

57 U toku 2010. godine, kad nije bilo programa za održivanje pripravničkog, Uprava za mlade i sport i Zavod za zapošljavanje su, u okviru projekta DOM, realizovali projekat „Priprema studenata za tržište rada“ koji je obuhvatao obuke i razvojnu praksu kod poslodavaca za 50 studenata.

58 Javni radovi su lokalni i državni programi zapošljavanja, koji se organizuju zbog sprovođenja programa socijalne zaštite, obrazovnih, kulturnih, komunalnih, ekoloških programa, koji se temelje na društveno korisnom, neprofitnom radu. Programi javnih radova podstiču otvaranje novih radnih mesta i podizanje radnih potencijala, nivoa znanja i vještina nezaposlenih lica, a istovremeno pomažu razvoj lokalnih samouprava. Izvor: www.zzzcg.org

u vezi sa obrazovanjem, profesionalnim usavršavanjem, traženjem posla doprinosi i Centar za razvoj karijere pri Univerzitetu Crne Gore.

Važan napredak u međusektorskoj i međuresorskoj saradnji u oblasti zapošljavanja predstavlja donošenje Akcionog plana za unaprijeđenje zapošljavanja mladih za 2014. godinu, na sjednici Vlade Crne Gore od 28. novembra 2013. godine. Ministarstvo prosvjete, u saradnji sa Upravom za mlade i sport, su zaduženi za praćenje implementacije Akcionog plana, zajedno sa Ministarstvom rada i socijalnog staranja i Ministarstvom održivog razvoja i turizma, kao i sa ostalim institucijama koje su u Akcionom planu prepoznate kao nosioci i/ili partneri. Akcioni plan je kreiran u saradnji svih zainteresovanih strana kroz četvoromjesečni konsultativni proces u okviru zajedničkog projekta Vlade Crne Gore i Sistema Ujedinjenih nacija u zemlji a sa ciljem ubrzanja ostvarivanja Milenijumskih razvojnih ciljeva u Crnoj Gori (Cilja 1 – smanjenje relativnog siromaštva i ostalih dimenzija siromaštva, sa fokusom na povećanje zaposlenosti mladih).⁵⁹ U planu je da Radna grupa koja koordiniše sprovođenje Plana kreira Akcioni plan za 2015. godinu, što predstavlja značajan napredak u odnosu na međuresorskiju saradnju u drugim oblastima NPAM-a od njegovog donošenja. Važno je napomenuti da je otežavajuća okolnost u praćenju i upoređivanju podataka to što u ovoj, kao i u drugim oblastima, statistika koja se odnosi na mlade tretira grupu od 15 do 24/25 godina što nije usaglašeno sa dobnom granicom za mlade iz NPAM-a (15-29).

Uloga omladinskog NVO sektora, koji se prvenstveno bavi neformalnim obrazovanjem je i da doprinese u dijelu koji fali sistemu formalnog obrazovanja a koji se odnosi na sticanje i unaprijeđenje znanja, vještina i kompetencija koji su prenosivi i stečeni kroz iskustveno učenje. Preduslov povezivanju ova dva oblika učenja predstavlja priznavanje neformalnog i informalnog učenja. Iako je NPAM u oblasti „zapošljavanje“ predvidio izrađivanje strategije vrijednovanja programa neformalnog obrazovanja koje bi doprinijelo većoj zapošljivosti mladih te ostvarivanju gore navedenih ciljeva, izrađivanje strategije je izostalo.

Cilj koji se odnosi na podržavanje preduzetničke kulture mladih i razvoj malog biznisa kroz programe edukacije i samozapošljavanja je djelimično ostvaren. Naime, u okviru projekta DOM, 2010. godine je urađena studija izvodljivosti za unaprijeđenje omladinskog preduzetništva⁶⁰ sa ciljem da se u potpunosti istraže preduzetnički ambijent u Crnoj Gori, identificuju sve barijere za razvoj preduzetništva, kao i da daju preporuke za njihovo prevazilaženje. Studija pruža informacije o trendovima u razvoju preduzetništva, preprekama u oblasti obrazovanja, finansija, administracije, zakonodavnim i institucionalnim barijerama. Prema nalazima studije, omladinsko preduzetništvo je nerazvijeno u Crnoj Gori. Rezultati fokus grupe pokazuju da su mlađi u Crnoj Gori u većini slučajeva prije u potrazi za zaposlenjem nego za započinjanjem sopstvenog posla. Strah od rizika je glavni faktor koji utiče na njihove preduzetničke aktivnosti. Ispitanici su se divili preduzetnicima na sposobnosti da preuzmu rizik. Istakli su da nisu dobro informisani i edukovani da bi postali preduzetnici i da je preduzetništvo dobar način da se zaradi ukoliko već imate siguran posao. Preporuka studije se odnosi na promociju preduzetništva među mladima uz opservaciju da se vladini programi uglavnom odnose na uklanjanje biznis barijera i da promovišu preduzetništvo

59 Projekat su sprovodili Ministarstvo održivog razvoja i turizma, u partnerstvu sa Ministarstvom prosvjete, Upravom za mlade i sport i Ministarstvom rada i socijalnog staranja. Sistem UN u zemlji pružao je ekspertsку, tehničku i finansijsku podršku projektu u fazi kreiranja akcionog plana.

60 Studija „Omladinsko preduzetništvo u Crnoj Gori - Stanje i mogućnosti za razvoj“ uradio je BSC Bar i nije dostupna u finalnoj verziji.

prema određenim osjetljivim grupama. Biznis udruženja takođe ne rade na promociji preduzetništva, iako im je poznat i njihov pozitivan uticaj na biznis okruženje. Imajući u vidu nizak nivo informisanosti o preduzetništvu kod srednjoškolaca i studenata u toku sprovođenja NPAM-a, kroz godišnji konkurs i konkurs u okviru projekta DOM, finansirano je nekoliko projekata sa tim ciljem. NVO Nada Projekat, „Mladi Boke Kotorske i preduzetništvo“, NVO Montexpert projekti: „Omladinsko preduzetništvo – stvarajmo vrijeme koje živimo“ i „Mladi i preduzetništvo – Misli globalno, uradi lokalno“. Trebalo bi evidentirati i aktuelne procese koji za cilj imaju uvođenje preduzetničkog učešća u srednje stručne škole i sve škole uopšte.

MLADI I PORODICA

Oblast „porodica“ je najmanje zastupljena u izvještajima o sprovođenju omladinske politike. U izvještajima iz 2008. i 2011. nema podataka o aktivnostima iz ove oblasti. Tome je vjerovatno doprinijela činjenica da se različitim aspektima ove tematike bavi više resora/ sektora (Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rada i socijalnog staranja, Ministarstvo prosvjete, lokalne samouprave i drugi). Stoga, dalja procjena uspješnosti realizacije NPAM-a u oblasti „porodica“ baviće se isključivo onim ciljevima za čije ostvarivanje je neophodno sinergetsko djelovanje omladinskog sektora (vladinog i nevladinog) i drugih prethodno identifikovanih sektora. Po procjeni projektnog tima, to je prevenstveno cilj unaprijeđeno/popoljšano/odgovorno roditeljstvo, odnosno podciljevi: Podizanje nivoa svijesti roditelja djece sa hendikepom o njihovim pravima i mogućnostima; Stvaranje preduzetničke kulture/ aktivizma među mladima; Podizanje nivoa svijesti o važnosti štednje svih resursa; Razvijanje privatne inicijative (porodični biznis); Doprinositi premoščavanju generacijskog jaza.

Iz izvještaja o realizaciji Akcionog plana za 2009. godinu vidi se da su realizovane određene aktivnosti sa ciljem podizanje nivoa svijesti, informisanje i edukacija mlađih roditelja o znanjima i vještinama odgovornog roditeljstva, te istraživanja stavova mlađih o značaju planiranja porodice uz preporuke i prijedlog mjera. Konkursom iz 2009. godine, finansiran je projekat: „Znanje, stavovi i ponašanje mlađih u vezi sa planiranjem porodice i odgovornim roditeljstvom“ Instituta za javno zdravlje. Kroz ovaj projekat sprovedeno je istraživanje sa studentima i izrađene su preporuke za rad u savjetovalištima za reproduktivno zdravlje, koje su dostavljane svim pružaocima usluga. Takođe, Savjetovališta za planiranje porodice funkcionišu u okviru 18 domova zdravlja, patronažnim službama i polikliničkoj službi Kliničke bolnice u Podgorici.⁶¹ Izuzetno je visoka informisanost mlađih (93%) o vrsti usluga koje pruža Savjetovalište za planiranje porodice u Glavnom gradu.⁶² Kroz Konkurs za realizaciju Akcionog plana za mlade 2010., finansiran je projekat „Moja porodica“ NVO Žene za bolje sjutra. Edukativni sadržaji za mlade na temu porodice i odgovornog roditeljstva realizovani su u Bijelom Polju. U školama nije uveden predmet Seksualno obrazovanje i planiranje porodice. U okviru izbornog predmeta Zdravi stilovi života djelimično se obrađuju teme koje su u vezi sa seksualnim obrazovanjem.

61 Izvor: Vlada Crne Gore, Kontrola kvaliteta usluga u zdravstvu, Ravnopravnost polova u domenu zdravstvene zaštite – analiza dokumentacije, Podgorica

62 Glavni grad Podgorica (2013), Izvještaj o rezultatima postupka predhodnog konsultovanja građana povodom izrade lokalnog plana akcije za mlade glavnog grada 2012-2014, Podgorica

Nema podataka da li su realizovane aktivnosti sa ciljem razvoja odgovornog roditeljstva, a u smislu stvaranja preduzetničke kulture/aktivizma među mladima, podizanja nivoa svijesti o važnosti štednje svih resursa te razvijanjem privatne inicijative (porodični biznis). Takođe, čini se da je potpuno zapostavljen podcilj koji se tiče premošćavanja generacijskog jaza, a od izuzetne je važnosti, posebno u tranzisionim društvima kakvo je crnogorsko.

LJUDSKA PRAVA

NPAM je kao posebno marginalizovane grupe prepoznao mlade sa invaliditetom, koji su imali predstavnika u koordinacionom odboru izrade NPAM-a, i donekle pri-padnike nacionalnih manjina⁶³, pa se ciljevi i indikatori koji se tiču specifično neke od marginalizovanih grupa pojavljuju u različitim oblastima NPAM-a. Oblast "ljudska prava" se fokusirala na povećanje informisanosti mlađih o njihovim pravima; pro-mociju, podsticanje tolerancije, razumijevanja i poštovanja između mlađih različitih identiteta; povećanje aktivizma mlađih napolju zaštite, promocije i unaprijeđenja ljudskih prava i sloboda; suzbijanje/smanjenje predrasuda i prihvatanjerazličitosti (nacionalnih, religijskih, kulturnih...); poštovanje prava i izjednačavanje mogućnosti za OSI; povećanje nivoa svijesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti; obezbjeđivanje prava i zaštite mlađim beskućnicima u Crnoj Gori; obezbjeđivanje prava i zaštite mlađima različitih etničkih grupa; te finalno osiguranje ljudskih prava mlađima u Crnoj Gori. Realizacija ciljeva i definisanih indikatora iz ove oblasti je u nadležnosti prije svega Ministarstva za zaštitu ljudskih i manjinskih prava, Kancelarije Ombudsmana, Kancel-arije za rodnu ravnopravnost i Ministarstva pravde. Projektni tim smatra da je Uprava za mlađe i sport morala biti jedan od subjekata u čijoj su nadležnosti, u saradnji sa pomenutim vodećim institucijama, realizacija podciljeva izdome na informisanja i aktivizma mlađih u domenu promocije i zaštite ljudskih prava. Takođe, oblast ljudska prava je u velikoj mjeri povezana sa oblastima informisanja i učešća pa je tako na primjer podcilj "*podsticanje mlađih da koriste svoje pravo na učešće u donošenju odluka*" djelimično ostvaren na način opisan u oblasti učešće.

U ovoj oblasti, realizovani su treninzi, kampovi, ljetnje škole, debate i međunarodne razmjene sa ciljem promocije i razumijevanja koncepta interetničkog društva, zблиžavanja mlađih iz različitih socijalnih grupa, pravima mlađih (radna prava, dostupnost infor-macija, mobing, poštovanje različitosti, mirovno obrazovanje i sl.), te aktivnosti u vezi sa pravima LGBT populacije u Crnoj Gori. Uprava za mlađe i sport gotovo da nije imala ulogu u doprinosu ostvarenju ciljeva u ovoj oblasti. Pozitivan primjer je učešće predstavnika Uprave za mlađe i sport u radu Koalicije za LGBT prava koja je kreirana u okviru projekta „Crna Gora - svijetla tačka na gej mapi“⁶⁴ koji je sprovodila NVO Juventas.

63 Denstad, F.Y. (2007), "Pogled spolja" Izrada Nacionalnog akcionog plana za mlađe u Crnoj Gori 2004-2006, Podgorica

64 <http://www.juventas.co.me/index.php/2012-03-20-15-23-23/svijetla-tacka-na-gej-mapi/koalicija>

ZAPOŠLJAVANJE / Cilj	Indikatori	Ostvarenost ⁶⁵
A. Uskladiti potrebe i potražnju na tržištu rada A.1. Jačati službe profesionalne orijentacije i karijernog vođenja A.2. Stimulisati radnu rehabilitaciju i zapošljavanje lica sa invaliditetom A.3. Podrška programima usmjerenim na povećanje radnih kapaciteta (praksa, volonterski rad u NVO i institucijama, edukacija...) A.4. Podržati programe uključivanja i zapošljavanja vulnerabilnih grupa koristeći metode edukacije, kvalifikacije, te angažovanja NVO sektora A.5. Podržati preduzetničku kulturu mladih i razvoj malog biznisa kroz programe edukacije i samozapošljavanja A.6. Obezbijediti povoljnije uslove za zapošljavanje mladih u NVO sektoru	1. Smanjenje procenta učešća mladih u ukupnoj nezaposlenosti; 2. Smanjenje broja mladih koji rade „na crno“; 3. Skraćenje vremena provedenog na evidenciji ZZZ CG; 4. Stepen smanjenja nesklada na tržištu rada kroz povećano zadovoljavanje potreba poslodavaca za određenim zanimanjima, znanjima i vještinama; 5. Poboljšanje kvaliteta u pružanju informacija vezanih za profesionalnu orientaciju i karijerno vođenje; 6. Broj institucija koje pružaju informacije u vezi sa profesionalnom orientacijom i karijernim vođenjem; 7. Broj eksperata koji rade u oblasti profesionalne orientacije i karijernog vođenja; 8. Povećanje broja mladih sa invaliditetom u programima obuke i zapošljavanju; 9. Povećanje broja mladih koji učestvuju u programima javnih radova u socijalnim aktivnostima, zaštiti životne sredine i dr. 10. Povećanje broja mladih Roma u programima opismenjavanja, obuke za sticanje prvog zanimanja i zapošljavanju; 11. Povećanje broja realizovanih programa samozapošljavanja i kreditiranja preduzetništva u ruralnim oblastima; 12. Raspoloživa sredstva za obuku od države i privatnog sektora, i njihova realizacija na godišnjem nivou.	Nije ostvareno Nema podataka Nema podataka Nema podataka Nema podataka Ostvareno Djelimično ostvareno Nema podataka Nema podataka Nema podataka Djelimično ostvareno Nema podataka
B. Podsticati inventivne programe u skladu sa strateškim prvcima razvoja privrede	1. Povećanje broja mladih koji su učestvovali u programima obuke; 2. Povećanje broja zaposlenih nakon završene obuke 3. Povećanje broja novootvorenih radnih mesta u ruralnim oblastima 4. Povećanje broja preduzetničkih ideja i inovativnih programa mladih	Nema podataka
C. Jednaki uslovi za rad i zapošljavanje mladih C.1. Obezbjedivanje mehanizama zaštite od diskriminacije pri zapošljavanju i razvoju karijere u privatnom i javnom sektoru C.2. Unaprijediti uslove za nostrifikaciju diploma mladima koji su ih stekli van granica Crne Gore C.3. Obezbijediti vrijednovanje neformalnog obrazovanja radi lakšeg zapošljavanja mladih	1. Javno objavljeni mehanizmi zaštite od diskriminacije pri zapošljavanju i razvoju karijere 2. Brža i jednostavnija procedura nostrifikacije diploma 3. Izrađena strategija vrijednovanja programa neformalnog obrazovanja 4. Veći nivo zadovoljstva mladih: mehanizmima zaštite od diskriminacije; procedurom nostrifikacije diploma; vrijednovanjem znanja i vještina stečenih u programima neformalnog obrazovanja	Nema podataka Nema podataka Nije ostvareno Nema podataka

65 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaže. "Nema podataka" se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljeni na taj način.

PORODICA / Cilj	Indikatori	Ostvarenost ⁶⁶
A. Planiranje porodice/željeno dijete	<ol style="list-style-type: none"> 1. Smanjenje broja prekida trudnoće; 2. Osnivanje savjetovališta za planiranje porodice; 3. Povećanje broja pruženih usluga u savjetovalištima; 4. Povećanje broja obrazovnih programa; 5. Povećanje broja škola koje uvode predmet seksualnog obrazovanja i planiranja porodice; 6. Veći nivo zadovoljstva mladih programima. 	Nema podataka
B. Unaprijediti finansijske stimulativne mehanizme za mlade bračne parove	<ol style="list-style-type: none"> 1. Povećanje broja stimulativnih programa za rođenje djece; 2. Povećanje broja stipendija studentima – supružnicima za završetak studija; 3. Povećanje broja svršenih studenata u bračnoj zajednici; 4. Veći nivo zadovoljstva mladih programima. 	Nemapodataka
C. Unaprijeđeno/poboljšano odgovorno roditeljstvo C.1. Podizanje nivoa svijesti roditelja djece sa hendikepom o njihovim pravima i mogućnostima C.2. Stvaranje preduzetničke kulture / aktivizma među mladima C.3. Podizanje nivoa svijesti o važnosti štednje svih resursa C.4. Razvijanje privatne inicijative (porodični biznis) C.5. Doprinositi premošćavanju generacijskog jaza	<ol style="list-style-type: none"> 1. Smanjenje broja: razvedenih brakova; mladih u vaspitno popravnim ustanovama; napuštene djece; delikvenata i zavisnika; maloljetnih roditelja; slučajeva nasilja u porodici; 2. Veći nivo zadovoljstva porodičnim životom; 3. Povećanje broja preventivnih programa i ustanova za realizaciju preventivnih programa; 4. Veći nivo zadovoljstva programima. 	Nemapodataka

LJUDSKA PRAVA / Cilj	Indikatori	Ostvarenost ⁶⁷
A. Povećanje informisanosti mladih o njihovim pravima A.1. Povećanje saznanja o prigovoru savjesti	<ol style="list-style-type: none"> 1. Povećanje broja omladinskih glasila; 2. Veći nivo informisanosti mladih o: <ul style="list-style-type: none"> - prirodi prava i potrebi njihovog poštovanja; - prigovoru savjesti. 3. Povećanje broja realizovanih emisija elektronskih medija u kojima se kritički i uz učešće mladih govori o informisanosti i pristupu informacijama; 4. Uvođenje predmeta ljudska prava ili predmeta koji u sebi sadrži teoriju i praksu ljudskih prava u sve nivoje obrazovanja mladih; 5. Povećanje broja obuka za nastavno osoblje koje vrši nastavu u oblasti ljudskih prava; 6. Povećanje broja udžbenika o ljudskim pravima. 	Nema podataka
B. Promovisati, podsticati toleranciju, razumijevanje i poštovanje između mladih različitih identiteta B.1. Povećanje svijesti o vrijednosti multietničkog života u CG kod mladih	<ol style="list-style-type: none"> 1. Povećanje broja kampanja koje su realizovale omladinske i NVO grupe u cilju prezentacije bogatstva različitosti u Crnoj Gori; 2. Povećanje broja i učestalosti multikulturalnih događaja u kojima su istovremeno uključeni mladi različite etničke i vjerske pripadnosti; 3. Uvođenje istorije religije u sistem obrazovanja. 	Nema podataka

66 Ibid

67 Ibid

C. Uvećanje aktivizma mladih na polju zaštite, promocije i unaprijeđenja ljudskih prava i sloboda	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja obuka za vršnjačke edukatore na nivou srednje, više i visoke škole koji se odnose na zaštitu prava mladih; Povećanje broja obraćanja kancelariji Ombudsmana; Povećanje broja dana Ombudsmana u lokalnim sredinama. 	Nema podataka
D. Suzbijanje/smanjenje predrasuda i prihvatanje različitosti (nacionalnih, religijskih, kulturnih...) kod mladih	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja i gledanosti emisija (obrazovnih) koje su posvećene mladima kao posebnoj ciljnoj grupi u cilju prevazilaženja predrasuda; Povećanje broja regionalnih programa saradnje sa ciljem razmjene mladih; Povećanje broja regionalnih seminara sa učešćem mladih iz regiona na teme bliže i dalje prošlosti; Povećanje broja i raznovrsnosti učesnika seminara i programa. 	Nema podataka
E. Poštovanje prava i izjednačavanje mogućnosti za OSI/OSH	<ol style="list-style-type: none"> Povećan nivo usaglašenosti nacionalnih propisa sa zakonodavstvom EU u oblasti ostvarivanja prava OSI/ OSH. 	Djelimično ostvareno
F. Povećanje nivoa svijesti i znanja o rodnoj ravnopravnosti	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja štampanih publikacija koje su priređene i prilagođene mladima sadržinom i formom; Povećanje broja publikovanih obrazovnih sadržaja za srednje, više i visoke škole koji sadrže temu o rodnoj ravnopravnosti; Povećanje broja studijskih programa o rodnoj ravnopravnosti u formalnom obrazovanju. 	Nema podataka Nema podataka Djelimično ostvareno
G. Obezbeđivanje prava i zaštite mladim beskućnicima u Crnoj Gori	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja maloljetnih lica koja su našla institucionalni smještaj ili smještaj u porodici; Povećanje broja usvajanja maloljetnih lica; Povećanje broja institucija koje su u funkciji zbrinjavanja beskućnika. 	Nema podataka
H. Obezbeđivanje prava i zaštite mladim iz različitih etničkih grupa	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja ratifikovanih međunarodnih ugovora kojima se štite osnovna prava i slobode; Smanjenje broja nezaključenih međunarodnih ugovora kojima se definišu prava i obaveze u oblasti ljudskih prava, a za koje se država obavezala rokovima; Pozitivni vladini i NVO izvještaji o poštovanju ljudskih prava. 	Nema podataka
I. Osiguranje ljudskih prava mladima u Crnoj Gori	<ol style="list-style-type: none"> Veći nivo uključivanja mladih u sistem odlučivanja kroz formalno obrazovanje (đački i studentski parlamenti); Povratna informacija o kvalitetu učešća u odlučivanju (efekti). 	Djelimično ostvareno
I.1. Podsticanje mladih da koriste svoje pravo na učešće u donošenju odluka	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje nivoa kvaliteta objekata i pruženih usluga u institucijama za izdržavanje kazni; 	Nema podataka
I.2. Obezbeđivanje adekvatnih uslova za izdržavanje kazni maloljetnih lica	<ol style="list-style-type: none"> Povećanje broja ratifikovanih međunarodnih ugovora kojima se štite osnovna prava i slobode; Smanjenje broja nezaključenih međunarodnih ugovora kojima se definišu prava i obaveze u oblasti ljudskih prava, a za koje se država obavezala rokovima; Pozitivni vladini i NVO izvještaji o poštovanju ljudskih prava; Povećanje nivoa zadovoljstva mladih ispunjenjem ljudskih prava i sloboda. 	Djelimično ostvareno
I.3. Ispunjeno međunarodnih obaveza		Ostvareno
I.4. Efikasnije sprovođenje postojećih zakona o ljudskim pravima		Djelimično ostvareno

Način na koji je oblast „Zdravje“ definisana u NPAM-u fokusira se na rizike i probleme posebno sa aspekta bolesti zavisnosti i polno prenosivih bolesti, te rizičnog ponašanja mladih pri ostvarivanju seksualnog kontakta, u ishrani, u saobraćaju i ispoljavanju nasilja. Ovakav pristup ovoj temi mlađe automatski obilježava kao „problem“ i ne ostavlja puno nadležnosti drugim subjektima osim Ministarstvu zdravlja i cjelokupnom sistemu zdravstva. Strategija razvoja zdravstvene politike koju sprovodi Ministarstvo zdravlja je otvorila proces potrebnih reformi zdravstvenog sistema Crne Gore, koje bi trebalo da obezbijede veći kvalitet zdravstvene zaštite i unaprijeđenje zdravlja i zdravstvenog stanja stanovništva. Ipak, projektni tim vidi ulogu Uprave za mlađe i sport u doprinosu ostvarivanju cilja „Podizanje nivoa svijesti mladih o zdravim stilovima života“, te će se ovaj izvještaj dalje baviti analizom u tom segmentu i to prvenstveno podciljevima koji su djelimično ostvarivani kroz projekte koji su finansirani preko konkursa za realizaciju akcionalih planova.⁶⁸ Procjena ostvarenosti ukazuje na ciljeve čije je djelimično ostvarenje bilo moguće očekivati sprovodenjem NPAM-a, jer se nisu odnosili na aktivnosti koje su isključivo u nadležnosti sektora zdravlja kao što su: osnivanje službi i smanjenje broja oboljelih od neke bolesti, povećanje kapaciteta za liječenje, itd. Djelimično ostvareni ciljevi su se odnosili na informisanje, promociju, preventivno djelovanje za čije unaprijeđenje je preduslov povezivanje zdravstvenih, prosvjetnih, rekreativnih i nevladinih organizacija, institucija u cilju kvalitetnijih zdravstvenih servisa.

Doprinos podizanju nivoa svijesti mladih o zdravim stilovima života ostvaren je kroz finansijsku podršku projektima Kancelarije za prevenciju narkomanije, bolesti zavisnosti i rizičnih ponašanja, Kotor i NVO Novi Horizonti iz Ulcinja. Projekti su se prvenstveno odnosili na jačanje kapaciteta za sprovođenje vršnjačke edukacije o zdravim stilovima života i prevencije rizičnih ponašanja kod mladih. Promovisanje zdravog načina ishrane i bavljenja sportom je djelimično ostvareno kroz projekat NVO “Centar za ekologiju i afirmaciju zdravlja” Bar, sprovodenjem edukativnih radionica o zdravoj i bezbjednoj ishrani, za mlađe, roditelje, prosvjetne radnike. Ostvarivanju ciljeva koji su se odnosili na preventivno djelovanje protiv svih vrsta nasilja, uključujući i vršnjačko, doprinijele su prije svega nevladine organizacije. NVO Sigurna ženska kuća bavila se vršnjačkom edukacijom kroz projekte “Vršnjaci birajmo nenasilje” i „Mladi edukacijom protiv vršnjačkog nasilja“. Osnaživanje mladih za stvaranje sigurnog i podržavajućeg društva i porodice realizovano je u Podgorici, Bijelom Polju i Ulcinju projektom „Tolerancijom i razumijevanjem u zaštiti svojih prava i prava drugih“, NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja. Takođe, Institut za javno zdravlje je u cilju sprovodenja Strategije za borbu protiv HIV-a, realizovao radionice sa ciljem povećanja informisanosti mladih u vezi sa reproduktivnim zdravljem, zdravim stilovima života, zdravim načinima ishrane, o bolestima zavisnosti i mentalnoj higijeni mladih. Povećanju stepena informisanosti mladih u vezi sa reproduktivnim i seksualnim zdravljem i smanjenjem posljedica rizičnog seksualnog kontakta su pored zdravstvenih servisa doprinijele redovne aktivnosti NVO-a koje su najvećim dijelom sprovodili NVO Cazas i NVO Juventas kroz promociju zdravih stilova življenja, preventive aktivnostima (HIV/AIDS i SPI, bolesti

68 Napomena: Uprava za mlađe i sport je finansirala i projekte koji pripadaju drugim ciljevima za koje je istraživački tim procijenio da nisu u direktnoj nadležnosti Uprave poput projekta Instituta za javno zdravlje „Korištenje zdravstvenih službi za mlađe“ za jačanje Savjetovališta za mlađe u domovima zdravlja: Tivat, Kotor, Herceg Novi, Budva, Ulcinj, Bar, Cetinje, Podgorice, Danilovgrad, Kolašin i Nikšić, Berane, Pljevlja, Bijelo Polje, Mojkovac, Žabljak, Andrijevica, Plav i Rožaje.

zavisnosti), informativno-edukativne aktivnosti, terenski rad, rad sa mladima iz opšte populacije, kao i sa vulnerabilnim i marginalizovanim populacijama. Kancelarija za mlade, opštinska Kancelarija za prevenciju narkomanije, JU Dom zdravlja i Crveni krst Bijelo Polje realizovali su projekat „Doći do nule“, povodom obilježavanja Svjetskog dana borbe protiv side.

Značajan doprinos povećanju nivoa svijesti i informisanosti mladih o bolestima zavisnosti je ostvaren kroz rad Kancelarija za prevenciju narkomanije i rizičnih ponašanja, koje postoje u skoro svim opštinama u Crnoj Gori, a čije je otvaranje iniciralo Ministarstvo zdravlja. Projekti Kancelarija za prevenciju narkomanije i rizičnih ponašanja Cetinje i Kotor su finansijski podržani kroz projekt DOM, dok su se redovne aktivnosti Kancelarije za prevenciju narkomanije i rizičnih ponašanja Tivat odnosile na: analizu socijalnog konteksta, istraživanje, edukativne kampanje, edukativne radionice, kampanje, izradu brošura. Opština Kotor i NVO Kompas realizovali su projekat „Web savjetovalište za mlade“.⁶⁹ Projekat je imao za cilj unaprijeđivanje kvaliteta profesionalnog i vršnjačkog savjetovanja za mlade kroz kreiranje veb sajta koji pored interaktivnog savjetovališta pruža sve relevantne informacije iz oblasti bolesti zavisnosti, psihohumanih supstanci i zdravih stilova života.

Uz evidentno veliki broj realizovanih aktivnosti od strane različitih subjekata ostaje nejasno u kojoj je mjeri postignut cilj, odnosno u kojoj su mjeri ostvareni indikatori koji bi ukazivali na promjene u ovoj oblasti. Preciznije podatke koji bi dali odgovor na ovo pitanje mogu imati institucije iz sistema zdravstva. Ipak, važno je napomenuti da je i u ovoj oblasti prisutan problematičan manjak specifičnih podataka koji se tiču mladih kao posebne kategorije, kao i sporadično informisanje subjekata koji tek zajedničkim naporom mogu dovesti do promjena u ovoj oblasti.

Cilj	Indikator	Ostvarenost ⁷⁰
A. Podizanje nivoa svijesti mladih o zdravim stilovima života	1. Povećanje broja i raznovrsnosti aktivnosti preduzetih u smislu: promocije zdravih stilova života; promocije zdrave ishrane i zdravog načina života;	Djelimično ostvareno
A.1. Povećati stepen informisanosti mladih u vezi sa reproduktivnim i seksualnim zdravljem i smanjenje posljedica rizičnog seksualnog kontakta	2. Veći procenat mladih koji koriste neko od pouzdanih kontraceptivnih sredstava;	Nema podataka
A.2. Promovisati zdravi način ishrane i bavljenje sportom	3. Prevalenca karcinoma grlića materice;	Nema podataka
A.3. Povećati nivo svijesti mladih o bolestima zavisnosti	4. Smanjena stopa trudnoće kod adolescentkinja;	Nema podataka
A.4. Preventivno djelovati protiv svih vrsta nasilja	5. Povećanje broja zdravstvenih ustanova gdje se mladi mogu informisati o reproduktivnom i seksualnom zdravlju;	Djelimično ostvareno
A. 5. Podizanje svijesti o saobraćajnim i drugim nezgodama i njihovoj prevenciji	6. Incidencija i prevalenca polno prenosivih bolesti;	Nema podataka
A.6. Podizanje svijesti o mentalnoj higijeni mladih	7. Smanjenje broja prijema radi abortusa kod mladih;	Nema podataka
	8. Smanjenje broja maloljetničkih trudnoća;	Nema podataka
	9. Povećanje broja mladih uključenih u sportske organizacije i aktivnosti;	Nema podataka
	10. Povećanje broja, raznovrsnosti i dostupnosti sportskih i rekreativnih aktivnosti;	Nema podataka
	11. Smanjenje broja mladih koji koriste narkotike;	Nema podataka
	12. Smanjenje nasilja nad i među mladima;	Nema podataka

69 Projekat je finansiran kroz Konkurs za raspodjelu dijela prihoda od igara na sreću za 2010. godinu.

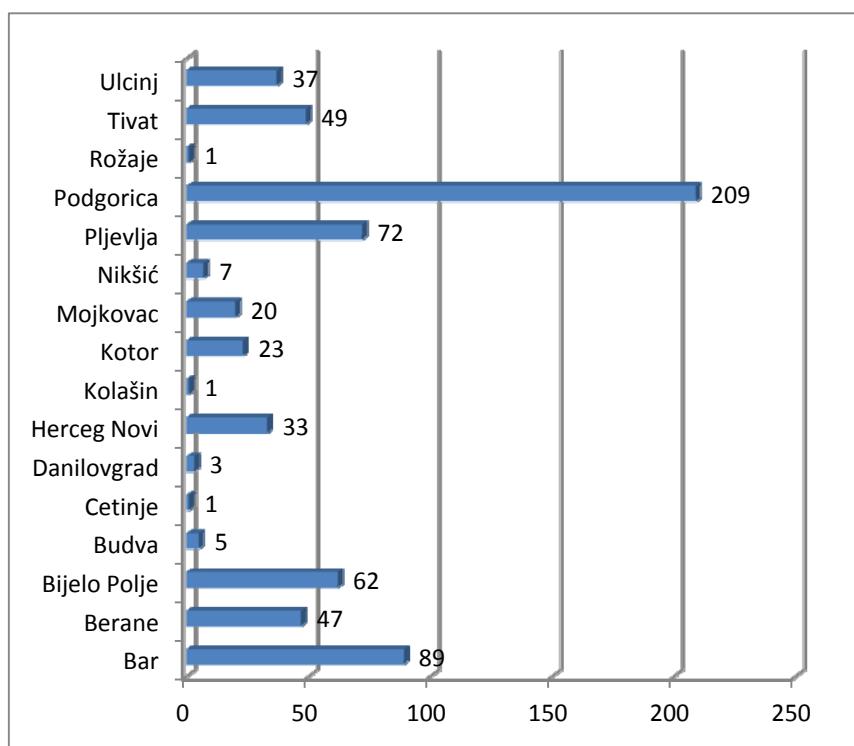
70 Procjene su zasnovane na dostupnim podacima kojima UMS raspolaze. „Nema podataka“ se odnosi na to da UMS nema podataka i/ili da takvih specifičnih podataka nema jer nisu praćeni i prikupljeni na taj način.

	<p>13. Smanjenje broja povreda uslijed nezgoda kod mladih;</p> <p>14. Povećanje broja mladih koji se obrate stručnim licima uslijed narušenog psihičkog stanja.</p> <p>15. Povećanje broja i raznovrsnosti asocijacija mladih i programa usmjerenih na: podizanje svijesti mladih o reproduktivnom zdravlju; prevenciju bolesti zavisnosti; prevenciju nasilja; prevenciju povreda; očuvanje mentalne higijene mladih.</p>	<p>Nema podataka Nema podataka Djelimično ostvareno</p>
B. Povećati nivo informisanosti mladih o bolestima zavisnosti B.1. Spriječavanje širenja AIDS-a i drugih krvno prenosivih bolesti među rizičnim grupama (intravenski korisnici droga) B.2. Spriječavanje daljeg povećanja broja zavisnika	<p>1. Povećanje broja i raznovrsnosti asocijacija mladih i programa usmjerenih na: podizanje svijesti mladih o bolestima zavisnosti; povećanje informisanosti mladih o bolestima zavisnosti;</p> <p>2. Povećanje informisanosti i umanjenje rizika od krvno prenosivih bolesti među intravenskim korisnicima narkotika.</p> <p>3. Povećanje broja mladih iz rizičnih grupa obuhvaćenih programima;</p> <p>4. Smanjenje broja «novih» zavisnika.</p>	<p>Djelimično ostvareno Nema podataka Nema podataka Nema podataka</p>
C. C.1. Stvoriti uslove za osnivanje institucija za liječenje oboljelih od AIDS-a C.2. Stvoriti uslove za osnivanje institucija za liječenje bolesti zavisnosti C.3. Stvoriti uslove za osnivanje klubova podrške C.4. Razvijanje servisa prilagođenih i dostupnih mladima C.5. Povezivanje zdravstvenih, просветnih, rekreativnih i nevladinih organizacija, institucija u cilju kvalitetnijih zdravstvenih servisa	<ul style="list-style-type: none"> - Povećanje broja i raznovrsnosti zdravstvenih servisa za mlade i zdravstvenih usluga u sklopu servisa za mlade; - Povećanje broja mladih koji koriste servise; - Povećanje broja posjeta mladih ljekarima i savjetovalištima; - Zadovoljstvo mladih servisima; - Postojanje i veći broj institucija za: - liječenje oboljelih od AIDS-a u Crnoj Gori; - liječenje bolesti zavisnosti; - Pružanje podrške oboljelim. - Veći kapaciteti za liječenje i podršku oboljelima; - Povećanje broja i raznovrsnosti ustanova i stručnjaka u zdravstvenim programima; - Povećanje broja i raznovrsnosti aktivnosti usmjerenih ka osmišljavanju slobodnog vremena za mlade; - Povećanje broja mladih obuhvaćenih ovim programima. 	Nema podataka

KONSULTACIJE SA MLADIMA

Konsultacije o potrebama i stavovima mladih realizovano je u periodu od septembra do novembra 2014. godine, kroz anektno ispitivanje 937 mladih, uzrasta od 14 do 33 godine, devet regionalno ravnomjerno distribuiranih fokus grupa, te 27 intervjuja sa predstavnicima omladinskih organizacija (12), organizacija za mlade (5) i zaposlenih u državnim i opštinskim strukturama (10). Metodologija je podrazumjevala posebnu obuku osoba koje će vršiti konsultacije na terenu, a zatim koordinaciju predviđenih aktivnosti. Metodologijom je predviđeno da istraživači intervjuje i fokus grupe realizuju u skladu sa vodičem za intervjuje, odnosno fokus grupe, dok je pri anketiranju uloga istraživača da pruži uvodno objašnjenje, nakon čega ispitanici sami popunjavaju anketni listić, a anketar je dostupan da pojasni pitanja. U aneksu 3. izvještaja se nalazi vodič za intervjuje i fokus grupe, kao i primjerak anketnog listića.

UZORAK

Uzorak za anketno ispitivanje je kreiran u skladu sa principom geografske zastupljenosti (sjeverni, južni i centralni region Crne Gore, selo i grad), uzimajući u obzir obrazovni profil, status zaposlenja, porodični status i status raseljenog lica, te godište i pol ispitanika. Od 7-10% ispitanika nije u potpunosti odgovaralo na pitanja o demografiji, ili nije odgovaralo kredibilno⁷¹, što predstavlja značajan procenat koji je potencijalno mogao uticati na blaga pomjeranja unutar kategorija.

Anketnim ispitivanjem je obuhvaćeno 192 mladih sa sela, odnosno jedna petina uzorka, dok 70,3% ispitanih dolazi iz 16 gradova, a 9,2% ispitanih nijesu se izjasnili.

Anketirano je 450 osoba muškog pola (48%) i 419 ženskog pola (44,7%), a 7,3% ispitanih se nije izjasnilo. Kada je godište u pitanju, predominantno je anketirana mlađa populacija, odnosno 67,1% od ukupnog uzorka je u starosnoj grupi od 14 do 18 godina. Svoju porodicu zasnovalo je 5,2% ispitanih, a od tog broja tri od četiri osobe imaju i djecu. Anketirani mladi ljudi koji su osnovali svoju porodicu su u gotovo dvije trećine slučajeva muškarci, njih 64,2% a u gotovo tri četvrtine slučajeva stariji od 18 godina 73,6%.

Što se tiče obrazovne strukture obuhvaćeno je 605 srednjoškolaca, pa oni čine gotovo dvije trećine uzorka sa %64,6, dok je %14 ispitanih na fakultetu, a %7,8 je u osnovnoj školi ili je završilo osnovnu školu. Ispitivanjem je obuhvaćeno i 33 mlađih bez obrazovanja što čini %3,5 od uzorka. Na anketna pitanja odgovaralo je 23,7% nezaposlenih mlađih, te 8% zaposlenih (gotovo 1/3 u struci i više od 2/3 van struke), dok je najviše njih još uvijek u procesu obrazovanja (59,7%).

Anketnim ispitivanjem je obuhvaćeno i 96 lica raseljenih sa prostora bivše Jugoslavije, što predstavlja svakog desetog ispitanika, odnosno čini 10,2% uzorka. Mladi koji su sebe identificirali kao lica raseljena sa prostora bivše Jugoslavije žive prvenstveno u Podgorici (37,5% od uzorka), Tivtu (11,4%) i Baru (6,25%).

Realizacijom devet fokus grupe obuhvaćeni su srednjoškolci, studenti, nezaposleni mlađi i »aktivni« mlađi iz sjevernog, južnog i centralnog regiona. U fokus grupama je učestvovalo 105 mlađih, a gotovo dvije trećine su bile mlade osobe ženskog pola.

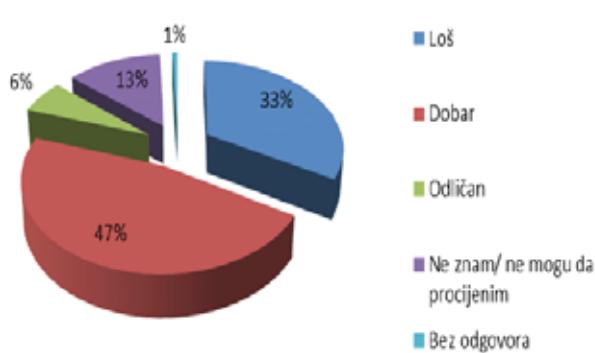
Intervjui su realizovani po planu, obuhvativši 27 sagovornika i sagovornica iz opštinskih i državnih institucija (10), omladinskih organizacija (12) i organizacija za mlade (5) (u Ankesu 3. je potpuni spisak). Jedini intervju koji nije realizovan, i to zbog neodazivanja odgovornih, jeste upravo sa resornim Ministarstvom prosvjete.

ANALIZA NALAZA KONSULTACIJA

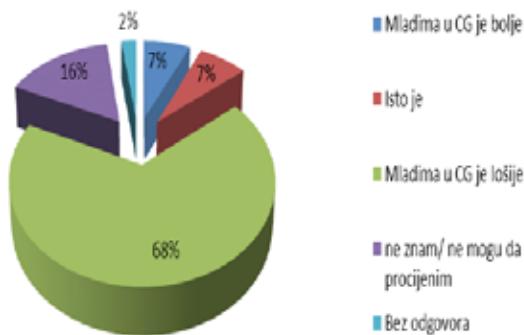
POLOŽAJ MLADIH

Anketirani mladi ljudi većinski ocjenjuju položaj mladih kao dobar (47%) i odličan (6%). Značajan je podatak i da jedna trećina ocjenjuje položaj mladih kao loš, dok njih 13% ne zna odnosno ne može da procijeni. Međutim, na pitanje da uporede položaj mladih u Crnoj Gori sa mladima u Evropskoj uniji (EU) pojavljuje se značajna razlika u odgovorima, gdje 68% anketiranih mladih smatra da je mladima u CG lošije, naspram samo 7% onih koji smatraju da je u mladima u Crnoj Gori bolje u odnosu na njihove vršnjake u EU. S druge strane, 7,3% anketiranih mladih smatra da je mladima u Crnoj Gori i u EU isto, dok njih 16% ne znaju ili ne mogu da procjeni.

Kako ocjenjujete položaj mladih u vašoj zajednici?

Ako uporedite položaj mladih u Crnoj Gori sa mladima u EU kako biste ga procjenili?

Ova percepcija je provjerena i kroz fokus grupe i intervjue. Tako su učesnici fokus grupe gotovo jednoglasnog stava da je položaj mladih u Crnoj Gori lošiji nego u zemljama Evropske unije, a razloge za takav stav pronalaze u poređenju obrazovanja, infrastrukture, zapošljavanja i generalno uslova života, te podrške koju mladi dobijaju od raznih institucija i organizacija, većeg fokusa i bavljenja zemalja EU mladima, kako bi im se pružile mogućnosti.

Sa druge strane, obrazloženje za ovakvu ocjenu nalaze i u manjku sadržaja za mlađe u Crnoj Gori (prije svega kulturnih i sportskih), slaboj informisanosti mladih, manjku prilika za besplatna putovanja, manjku podrške nezaposlenim mladima, te pasivnosti samih mladih da nešto preduzmu. Jedini element preduzimljivosti mladih da promijene svoj

položaj vide u odlukama mladih da migriraju u Podgoricu ili na primorje u potrazi za sezonskim poslovima, ili u inostranstvo u potrazi za boljim školovanjem i uslovima života. Takođe, mladi učesnici fokus grupe su kao problem relativno lošeg položaja mladih prepoznali i generalno loše stanje u zemlji, nedostatak ulaganja i investicija, te otvaranja novih radnih mjesta.

„U EU imaju pristup i način, kroz neke organizacije, imaju nekoga ko će mlade da sasluša“

sa fokus grupe „Aktivni mladi-sjever“

Vrlo specifičan uvid ponudili su učesnici fokus grupe sa sjevera Crne Gore koji ukazuje na trend u nerazvijenosti ovog regiona i manjku mogućnosti za mlade u tom dijelu zemlje. Naime, u fokus grupi »aktivni mladi sa sjevera« učesnici su bili podijeljenih stavova po pitanju toga da li je položaj mladih u Crnoj Gori bolji sada ili prije deset godina. Stariji učesnici ove fokus grupe smatraju da sada ima više sadržaja za mlade, vannastavnih aktivnosti i uopšte mogućnosti za neformalno obazovanje, dok su mlađi učesnici takvog stava da u manjim mjestima nema više mogućnosti, već upravo suprotno jer se treniranje sporta plaća, jer su zatvoreni sportski klubovi i folklorna društva u manjim mjestima, a putovanja do prvog većeg grada nisu najbolje rješenje. Takođe, učesnici fokus grupe - srednjoškolci iz Pljevalja su mišljenja da su mlađi danas u nepovoljnijem položaju, sa manje dostupnih mogućnosti u Pljevljima, te da su istovremeno i manje aktivni, dijelom i zbog interneta i trenda „telefon je najbolji prijatelj“.

Interesantno je da je u fokus grupi nezaposlenih mlađih iz Nikšića iskazan stav o tome kako je mladima u Crnoj Gori bolje jer njima studije plaćaju roditelji, dok mlađi u EU moraju raditi kako bi platili svoje studije. Ovakav stav može da ukazuje na strah da sa trenutnim prospektima za zaposlenje ti mlađi lako mogu da zamisle scenario u kojem ne bi bili ni školovani jer to sebi ne bi mogli da priušte. Ipak, većina mlađih u toj grupi je smatrala da je upravo zbog činjenice da su mlađi u EU navikli da rade i da umiju da nađu posao, njima bolje. Upravo ocjena da mlađi u EU umiju da nađu posao daje uvid u problem koji nezaposleni mlađi identificiraju, a to je da oni nemaju potrebne kompetencije da bi našli posao, ili da bi ga kreirali.

„Nemamo ni bioskop ovdje“

sa fokus grupe „Srednjoškolci-Ulcinj“

KAKO POBOLJŠATI SITUACIJU?

Mlađe smo anektnim ispitivanjem pitali da predlože »šta bi uradili da situacija bude još bolja i da njima i njihovim vršnjacima bude još bolje«, na što je jedna trećina mlađih imala konkretni predlog, dok je nerijedak i skepticizam da se išta može uraditi uz ocjenu »nemoguća misija«. Predlozi su, očekivano, prvenstveno vezani za 1. **zapošljavanje i otvaranje radnih mesta**; 2. **izgradnju, otvaranje, renoviranje i unaprijeđenje sportskih terena, bazena, biciklističkih staza, igrališta, klizališta, parkova, rekreativnih centara**; te, 3. **unaprijeđenje, opremanje i otvaranje fakulteta, škola i biblioteka**. Nakon zapošljavanja, sportsko-rekreativnih sadržaja i obrazovanja, slijede prijedlozi koji podrazumijevaju pomoći siromašnima, obogaćivanje kulturnih sadržaja (biskopi i pozorišta), otvaranje omladinskih klubova, centara i organizacija, kao i vrijednovanje mišljenja mlađih, te poboljšanje ravnopravnosti i sprječavanje diskriminacije. Jedan prijedlog za poboljšanje položaja mlađih jeste i uvođenje besplatnog interneta.

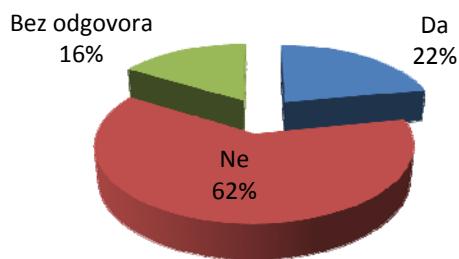
Mlađi su zatim upitani da predlože kome bi se obratili za podršku da ostvare te prijedloge ukoliko sami ne bi imali svu potrebnu moć, novac, znanje i ljude. Odgovorilo je tek nešto više od polovine onih koji su imali prijedloge i to sa idejom da podršku potraže (redom po broju odgovora): državi, državnim organima i nadležnim institucijama, Vladi CG; ministru, ministarstvu/ima (prosvjete, sporta, kulture); Filipu Vučanoviću/ predsjedniku CG i Milu Đukanoviću/premijeru; predsjedniku opštine/gradonačelniku, lokalnim vlastima; roditeljima, starijim osobama, prijateljima, omladinskim organizaci-

jama; direktoru škole, upravi škole i profesorima, đačkom parlamentu; ljudima koji imaju novac/koji su postigli sve to/koji su u mogućnosti da pomognu; EU; romskom savjetu. Sa 75% odgovora koji bi podršku potražili u državnim ili lokalnim strukturama, odnosno među formalnim donosiocima odluka, može se zaključiti da je percepcija mladih da državni aparat, uključujući lokalne samouprave posjeduje neophodnu koncentraciju resursa: moć, novac, znanje, ljudi – da njihov položaj učini boljim.

PROBLEMI MLADIH

U drugom dijelu anketnog lista pitali smo mlade i koja su tri najveća problema sa kojima se oni i njihovi vršnjaci suočavaju, upravo da bi provjerili korelaciju između položaja mladih, kako ga oni procjenjuju, promjena koje priželjkaju i problema sa kojima se srijeću. U ovom slučaju, značajno više mladih je bilo raspoloženo da identificuje probleme, pa smo odgovore dobili od 71% anketiranih. Gotovo polovina odgovora tiče se **psihoaktivnih supstanci** (alkohol, cigarete/duvan/pušenje, droga/narkotici), što je izuzetno zanimljivo, imajući u vidu da skoro da nije postojao prijedlog za promjenu situacije koji bi se direktno bavio ovim problemom, iako se može nazreti preventivna priroda mnogih predloženih aktivnosti/rješenja. S druge strane, korelacija postoji nadirektnije prvenstveno vezano za **nezaposlenost i siromaštvo** koje je kao problem prepoznala svaka četvrta osoba koja je dala odgovor na ovo pitanje. Na trećem mjestu po zastupljenosti su problemi **diskriminacije, nasilja, kriminala** koje prepoznaće svaka peta osoba, što može ukazivati na to da mladi prioritizuju pitanja koja se tiču pravde i bezbjednosti, odnosno vrijednosnog sistema koji se baštini u Crnoj Gori. Zatim slijede, nedostatak novca/manjak mogućnosti i nepravda, nerazumijevanje,nepotizam, korupcija. Izdvajamo i nekoliko odgovora koji su posebno zabrinjavajući i koji pokazuju kako na mlade utiče generalno stanje u društvu i vrijednosni sistem – mladi prepoznaju kao problem: „Uticaj loših ljudi“; „Nedostatak perspektive, neozbiljnost institucija“; „Dosadan obrazovni sistem“; „Bezbjednost, odnosno nebezbjednost“; „Ko ima bolja kola, ko je bolji student, ko ima ljepšu devojku, ko ima više para“; „Nemamo pravo glasa kada su neke važne stvari u pitanju“; „Neobraćanje pažnje na nas“.

Da li znate kome možete da se obratite da pomogne pri rješavanju ovih problema?

I u ovom dijelu slijedilo je povezano pitanje – da li znate kome možete da se obratite da pomogne pri rješavanju ovih problema? Zabrinjavajuće je da za izuzetno precizno identifikovane probleme tek svaka peta mlada osoba zna kome bi se obratila za pomoć. U odgovorima se prije svega identificuju: država/državne institucije/lokalne uprave/policija; roditelji i porodica; NVO i omladinske organizacije, kao i škola/uprava škole/direktor/profesori. Nešto manje su prisutni odgovori koji za rješavanje problema prepoznaju stručna lica, pedagoga/psihijatra/psihologa, te drugove i drugarice. I u ovom

segmentu iskazana je skepsa jednog broja anketiranih mladih ljudi da će obraćanjem nadležnim institucijama išta postići: „*Opštini koja neće sobom da se pozabavi, a ne nama*“. Sve ovo ukazuje na prilično jasan stav mladih da sistem podrške ne postoji, odnosno da se on pokazuje neefikasnim. Posebno je vrijednosno zabrinjavajuće da su se pojavljivali i odgovori poput: Darku Šariću, Branu Mićunoviću, Ediju Rami... što može ukazivati na mogućnost da mladi koji ne dobiju podršku u sistemu mogu istu tražiti i drugdje, čak i namjerno upravo kod onih koji se u javnom diskursu karakterišu kao „negativci“.

Učesnici fokus grupa su relativno slično kao i anketirani mladi, ali i donekle preciznije, kao glavne probleme sa kojima se mladi suočavaju prepoznali:

- Nezaposlenost mladih
- Pasivan i nezainteresovan odnos države prema mladima
- Nezainteresovanost i nedovoljna motivisanost mladih
- Manjak uslova za aktivizam mladih
- Svijest mladih (problem „blama“)

Nema se gdje provoditi slobodno vrijeme

- Nedostatak finansijskih sredstava za usavršavanja
- Zagađenost životne sredine
- Opadanje kvaliteta školskog kadra, profesionalaca koji rade sa mladima
- Nepotizam i korupcija
- Dostupnost narkotika
- Migracija mladih sa sela i sjevera ka gradovima i jugu, Podgorici.
- Neinformisanost mladih
- Velika razlika u mogućnostima za mlađe od grada do grada (sjever, centar, jug)
- Nejednakost i neravnopravnost mladih

*„Potrebno je ulagati u mlađe“
„Glas mladih treba da se čuje“*

sa fokus grupe „Srednjoškolci-Cetinje“

„Više podrške mladima koji započinju sopstveni biznis“

sa fokus grupe „Nezaposleni-Bar“

ZAKLJUČAK: POLOŽAJ MLADIH

Opredjeljujući se uglavnom za srednju ocjenu „*dobar*“ i u 1/3 slučajeva za ocjenu „*loš*“, evidentno je da mladi nisu posebno zadovoljni svojim položajem u Crnoj Gori. Po sopstvenoj ocjeni, položaj mladih u Crnoj Gori je lošiji nego u EU i to zbog obrazovanja, infrastrukture, zapošljavanja i generalno uslova života.... Kao probleme posebno identifikuju dostupnost i korišćenje psihoaktivnih supstanci, nezaposlenost i siromaštvo, te nasilje, kriminal, diskriminaciju, odnosno, nedostatak novca/ manjak mogućnosti i nepravdu, nepotizam, korupciju, nerazumijevanje. Međutim, kao rješenje prvenstveno predlažu zapošljavanje i otvaranje radnih mjesta za mlađe. Ovakva prioritizacija ukazuje na sveprisutan problem nezaposlenosti mladih i njihovog interesovanja i potrebe da se on efikasno riješi. Takođe, mladi smatraju da će se dobar dio identifikovanih problema riješiti većim ulaganjem u infrastrukturu i opremanje objekata te realizaciju kvalitetnih obrazovnih, sportsko-rekreativnih, kulturnih, „omladinskih“ i „aktivističkih“ pro-

grama. Sve to ukazuje na potrebu mladih za većom sigurnošću vezano za egzistenciju, te za kvalitetnijom ponudom formalnog i neformalnog obrazovanja, sportsko-rekreativnih i kulturnih sadržaja, kao i za mogućnostima da učestvuju u aktivnostima koje će kroz omladinske strukture (npr. Omladinski klub) odgovoriti na potrebe zajednice i uticati na riješavanje problema.

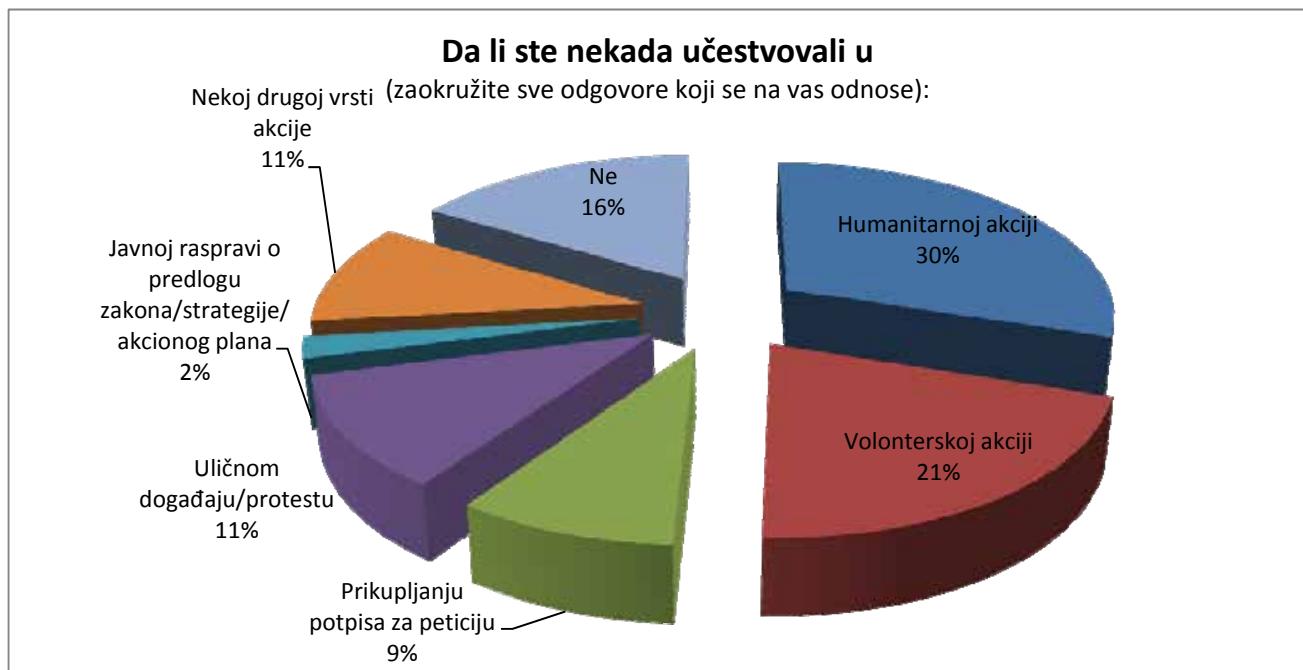
U odgovorima samih mladih ljudi već se identificuje njihova potreba da se Crna Gora, odnosno njene institucije i organizacije više bave mladima, te da im pružaju podršku i stvaraju mogućnosti. Činjenica da oni već identificuju državu, državne i opštinske institucije, te pojedince na visokim funkcijama kao one koji posjeduju neophodnu koncentraciju resursa: moć, novac, znanje, ljudi – da njihov položaj učine boljim, dodatno ukazuje na potrebu da se iznađu sistemska rješenja i umreže relevantne institucije kako bi država efikasno komunicirala sa mladima i pružila im potrebnu podršku, odnosno usmjerila ih ka društveno korisnim angažmanima, kojima bi između ostalog poboljšali i položaj mladih. Za Crnu Goru koja svoju budućnost vidi u EU jasno se identificuje potreba da se prioritizuje razvoj i implementacija omladinske politike, te da se mlađi prepoznaju, ne samo kao starosna kategorija, već kao grupa stanovništva koja se srijeće sa posebnim izazovima, a istovremeno ima veliki potencijal da utiče pozitivno na razvoj društva.

AKTIVIZAM MLADIH

73

Tek svaka peta anketirana osoba ponudila je odgovor na pitanje šta je aktivizam. Njihovi odgovori se mogu kategorisati u **opšte**: biti aktivan u svemu (nekim projektima, organizacijama, političkim partijama); učestvovanje u nekim akcijama (humanitarnim, volonterskim...); biti član neke NVO, nešto poput volonterizma; aktivacija društva/zajednice i **specifične**: kada se mladi organizuju da bi nešto napravili, borba za neka prava; aktivno pomaganje, aktivnosti van školskih obaveza, dodatne aktivnosti; protesti/štrajkovi; planirano ponašanje da bi se postigao određeni socijalni ili politički cilj; uljepšavanje grada, zaštita životne sredine; kao i 23 odgovora koja pod aktivizmom podrazumjevaju sport.

Ipak, iako je relativno mali broj anketiranih pokušao da definiše šta je aktivizam, značajno više ih je učestvovalo u nekoj vrsti akcije (73%). Prednjače humanitarne akcije sa 50,7% anketiranih, zatim volonterske akcije sa 34,9% ispitanika i ulični događaji/protesti sa 19,2% mladih.

Očekivano je i da su ispitanici u najmanjem broju slučajeva učestvovali u javnoj raspravi o predlogu zakona/strategije/akcionog plana (tek 3,7%). Značajan broj anketiranih mladih, više od jedne četvrtine, ipak, nije učestvovao ni u jednoj od navedenih vrsta akcija, dok njih 17,6% smatra da su učestvovali u nekoj drugoj vrsti akcije. Finalno, 11,2% ispitanih smatra da su na neki drugi način pomogli da njihov grad/mjesna zajednica/ selo budu bolji, odnosno da se nešto unaprijedi u njihovom okruženju. Primarno su to radili učešćem u čišćenju grada/parka/zelenih površina i ekološkim akcijama, te ponovo učešćem u realizaciji humanitarnih i volonterskih akcija. Iako u izuzetno malom broju, ipak pomenuti su i izlazak na izbore i studentski protesti, kao načini da se pomogne unaprijeđenje okruženja. Analizom odgovora može se zaključiti da su mladi najaktivniji upravo u najbenevnijim, odnosno najviše društveno prihvatljivim akcijama, a da su među ispitanicima gotovo incidentne pojave aktivizma koji se javlja iz bunda i revolta zbog postojećeg lošeg stanja koje uočavaju.

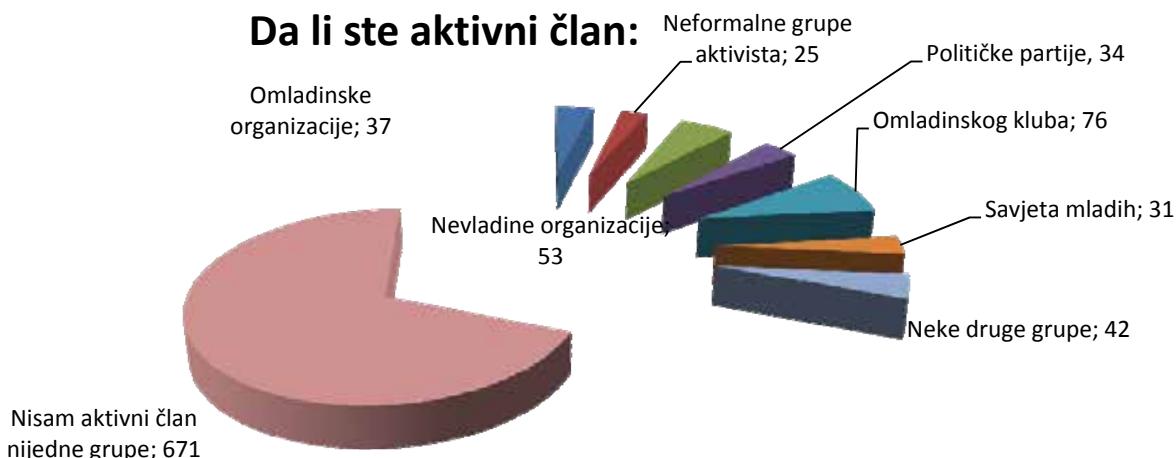
Izuzetno zabrinjavajuća je i činjenica da više od dvije trećine mlađih koji su obuhvaćeni fokus grupama nema jasnu predstavu o tome šta je aktivizam i da ne može da navede primjer iz života. Oni koji smatraju da poznaju koncept aktivizma opisuju ga prvenstveno kao humanitarni rad, volonterizam i/ili učešće u procesima donošenja odluka. Tek nekoliko mlađih je moglo da navede konkretne primjere angažovanja pojedinaca/grupa koji su za cilj imali jasnu društvenu promjenu (npr. problem manjka autobuskih linija u Bijelom Polju; popravka sportskog

*„Aktivizam je i ova fokus grupa“
sa fokus grupe „Studenti Podgorica“*

terena; sadnja drveća; nabavka knjiga za školsku biblioteku itd). Učesnici fokus grupe studenata ocijenili su i da su srednjoškolci aktivniji od studenata. Nezaposleni mlađi su kao posebno problematičan oblik aktivizma mlađih istakli onaj kroz političke partije „naročito pred izbore“, što može da ukazuje i na razloge za otpor prema drugim vrstama aktivizma koji bi se potencijalno mogli tumačiti kao „politički“, te onda i na mogućnost smanjenja aktivizma među mlađima.

AKTIVIZAM KROZ ČLANSTVO U ORGANIZACIJAMA I GRUPAMA

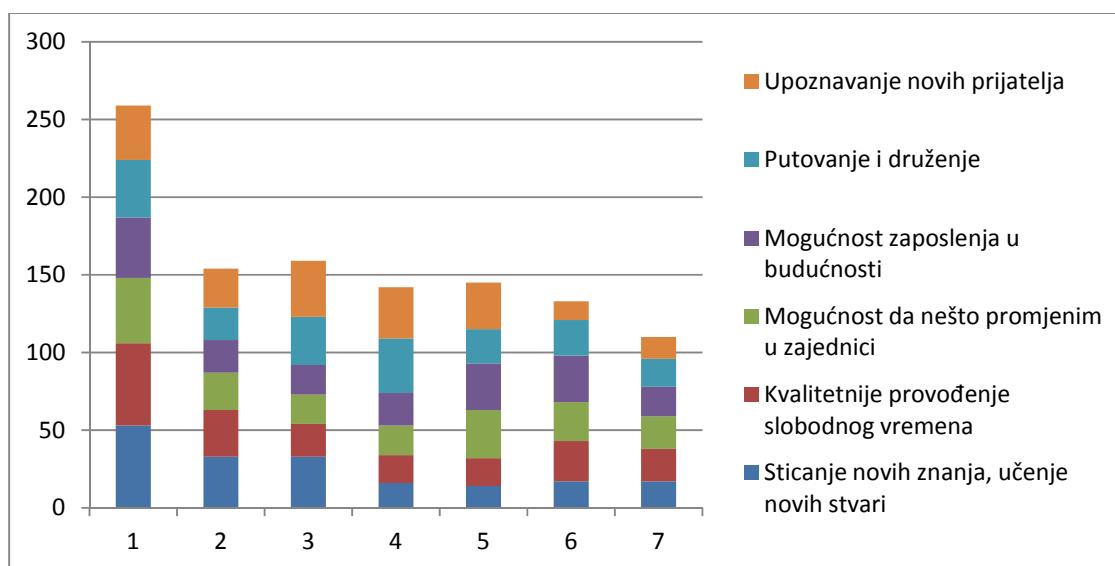
Anketom smo ispitivali i koliko su mlađi aktivni u formalnim i neformalnim grupama i oblicima organizovanja mlađih. Gotovo tri četvrtine ispitanih mlađih nisu aktivni članovi nijedne od grupa. Od 18,9% koji su odgovorili da jesu aktivni, neki i u više grupa, pored ponuđenih opcija koje se vide i na grafikonu, kao druge grupe identificovali su: volonterski klub gimnazije, đački parlament, debatni klub; sportski klub; dječiji savez, folklorne grupe, muzičke grupe; crveni krst/savjetovalište za mlade;

izviđače. Tek svaka treća mlađa osoba je odgovorila na pitanje koliko su dugo aktivni u navedenim grupama, a njihovi odgovori pokazuju da je gotovo polovina aktivna manje od godinu dana. Ipak, na pitanje da li je njihova zajednica upoznata sa tim da su oni aktivni članovi određenih grupa, odgovor je predominantno „da“ za njih 163, i tek jedna četvrtina odgovora je „ne“, njih 53. Trebalo bi notirati da je primjetno veći broj mlađih (njih 39) odgovorio na ovo pitanje nego što ih se izjasnilo da su aktivni u određenim grupama, ne prateći instrukciju da ukoliko je odgovor „ne“ preskoče na-

rednih nekoliko pitanja. Slična je situacija i sa pitanjem kakvo je mišljenje zajednice tim povodom, pojavljuju su 135 odgovora „podržavaju me“, 56 „nisu pokazali interesovanje“ i 11 „nešto drugo“ (uz obrazloženje da imaju podijeljeno mišljenje; zainteresovani su i podržavaju u početku, a onda ne; te, da većina podržava, ali ne i svi). Dakle, može se zaključiti da je većinski prisutna podrška zajednice za članstvo mladih u različitim grupama, iako i kod ovog pitanja imamo 39 odgovora „viška“.

Sopstvenu motivaciju za uključivanje u pomenute grupe anketirani mladi su procjenjivali rangiranjem, pa su aktivni članovi različitih grupa prvenstveno aktivni zbog „sticanja novih znanja, učenja novih stvari“, te „kvalitetnijeg provođenja slobodnog vremena“. Izuzetno je zanimljivo da su drugog ranga „mogućnost da nešto promjenim u zajednici“, kao i „mogućnost zaposlenja u budućnosti“, a da su najniže rangirani kao motivi „putovanje i druženje“ i „upoznavanje novih prijatelja“. Ovakav raspored ukazuje na visoku svijest 200 mladih (23 više nego onih koji tvrde da su aktivni članovi različitih grupa) koji su odgovorili na ovo pitanje u smislu direktnih koristi za sopstveno napredovanje i unaprijeđenje kvaliteta života, kao i za potencijal za dugoročne efekte u smislu promjene u zajednici i zaposlenja u budućnosti. Treba naglasiti i da je jedna petina mladih kao motivaciju za uključivanje u različite grupe navelo „nešto drugo“, i da su u tu kategoriju stavili: *spoznaja svojih mogućnosti; promjena/oslobađanje u komunikaciji; bavljenje sportom, poboljšanje fizičkih sposobnosti; novac; aktivizam; edukacija.*

OMLADINSKE ORGANIZACIJE

U drugom dijelu ankete pitali smo mlade da li znaju kako se osniva omladinska organizacija i da li je lako osnovati je. Tek svaka deseta mlada osoba tvrdi da zna kako se osniva omladinska organizacija, dok upola manje misli da je lako osnovati je. Zanimljivo je da od 5,7% mladih koji smatraju da je lako osnovati omladinsku organizaciju 39,6% ipak ne zna kako se to radi. Oni koji su naveli da znaju kako se osniva omladinska organizacija većinski su stava da je nije lako osnovati, 47% nasuprot 33% onih koji smatraju da jeste, i 19% njih koji ne znaju da li je lako ili ne. Ovi podaci mogu ukazivati na postojanje određene nezainteresovanosti mladih da svoj aktivizam formalizuju

kroz osnivanje omladinske organizacije jer ili smatraju da im taj okvir neće ponuditi ništa novo, ili ne znaju za tu mogućnost.

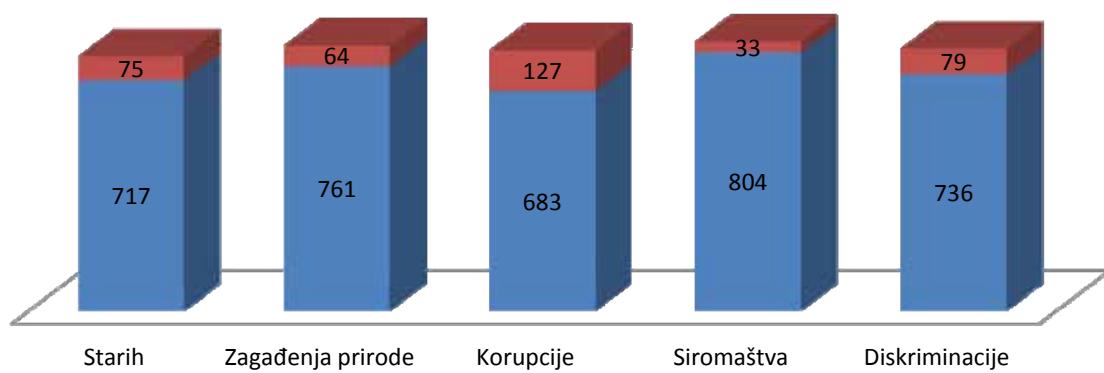
Pitali smo mlade i da identifikuju kome bi se obratili za podršku ukoliko imaju neku ideju koju bi željeli da ostvare. Njih 56% su odgovorili, a od toga svaka peta osoba bi se za podršku za realizaciju ideje obratila državi/državnim organima, gradonačelniku/opštinskim vlastima. Svaka deseta osoba bi se obratila a) prijateljima, porodici/roditeljima; te b) omladinskim klubovima/centrima. Prisutni su i odgovori da mladi ne znaju kome bi se obratili i da se nikome ne bi obratili, te da bi se obratili stručnim licima, profesorima i direktoru škole i finalno NVO-ima. Ovako visoka frekvencija identifikovanja najviših vlasti kao adrese za podršku ukazuje na to da nema efikasnog sistema za podršku mladima da realizuju svoje ideje i da na taj način učestvuju u razvoju zajednice. Ipak, izuzetno je ohrabrujući podatak da mladi identifikuju one rijetke omladinske klubove i omladinske centre kao mjesta gdje mogu dobiti podršku za realizaciju svojih ideja, pa se postavlja pitanje u kojoj bi mjeri odgovori bili drugačiji da ovi mladi odrastaju u uslovima gdje postoji prioritizacija pitanja mlađih i sistemski pristup otvaranju omladinskih klubova.

AKTIVNO ZA RJEŠAVANJE PROBLEMA DRUŠTVA

Pitali smo mlade i da li bi voljeli da pomognu da se riješe problemi starih, zagađenja prirode, korupcije, siromaštva, diskriminacije. Od 937 anketiranih, njih 10% nijesu odgovorili na ovo pitanje, a oni koji jesu su većinski zainteresovani da se pomenuti problemi riješe. Najviše bi voljeli da pomognu da se riješi problem siromaštva, a najmanje korupcije i to sa oba aspekta: broj onih koji bi rješavali i broj onih mlađih koji ne bi da pomognu da se taj problem riješi. Ovi podaci upravo ukazuju na to koji problem i njih najviše dotiče, odnosno za koji problem imaju veću toleranciju i sma-

Da li biste voljeli da pomognete da se riješe problemi?

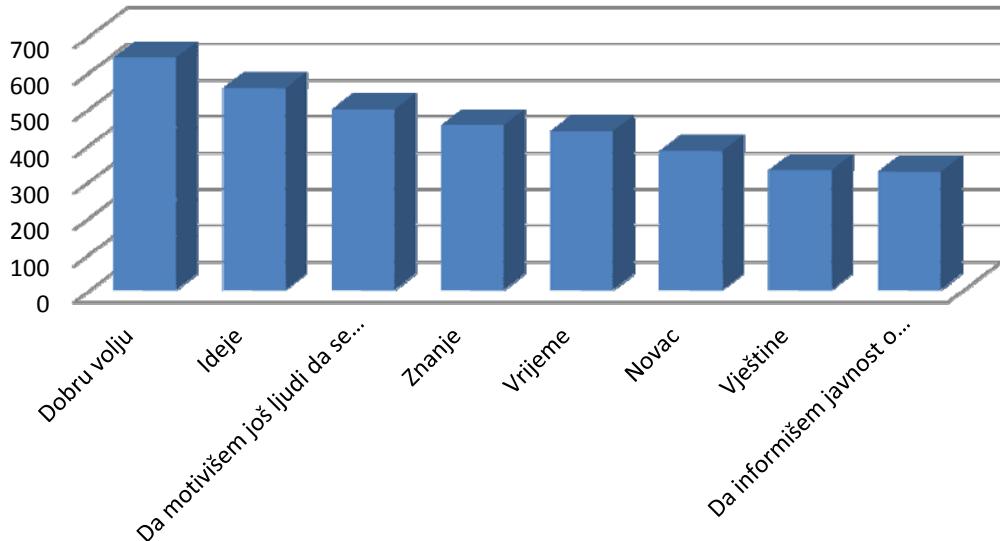
■ DA ■ NE

vrijednosti mladi sve manje smatraju korupciju kao anomaliju, a sve više kao sredstvo za postizanje cilja.

Takođe, mladi su pitani i na koji način bi mogli da pomognu, odnosno šta bi mogli da ponude za rješavanje tih problema. Njih 12,8% nijesu odgovorili na ovo pitanje, odnosno 30 mladih koji su rekli da bi voljeli da pomognu nisu naveli i kako bi to mogli učiniti. Mladi smatraju da prvenstveno mogu da ponude dobru volju (2/3 ispitanih), dok više od polovine ispitanih smatra da mogu da ponude ideje (59%) i da motivišu druge ljude da se uključe (53%). Zanimljivo je da je više njih kao pomoć spremno da ponudi novac (41%), nego što ih smatra da mogu da ponude vještine (35%) ili da informišu javnost o problemu (35%), što može da ukazuje na nisko samopouzdanje i povjerenje u sopstvene kapacitete, ali i na percepciju mladih o ulozi koju imaju u društvu i relativno niska očekivanja od mladih od strane tog istog društva.

Šta biste mogli da ponudite za rješavanje tih problema?

AKTIVIZAM MLADIH

Može se zaključiti da mladi generalno nemaju jasnu predstavu o tome šta je aktivizam, ali ih to ne sprječava da učestvuju u različitim akcijama (73%) što može da ukaže na potrebu mladih da budu aktivni i da doprinesu razvoju zajednice. To potvrđuje i podatak da bi mladi izuzetno željeli da pomognu da se riješe društveni problemi poput npr. siromaštva i zagađenja prirode. Činjenica da mladi smatraju da najmanje mogu doprinijeti rješavanju društvenih problema informisanjem javnosti i korištenjem sopstvenih vještina, može da ukaže na problematično poimanje sopstvenih kapaciteta i uloge u društvu. Imajući u vidu da mladi posjeduju i relativno brzo unaprijeđuju raznovrsne vještine, te da su izuzetno aktivni u korišćenju novih tehnologija neophodno je posvetiti posebnu pažnju upravo razvoju kompetencija mladih, ali i razvoju razumijevanja i uočavanju primjenjivosti vještina u "drugim" okolnostima i za različite svrhe, te posvetiti pažnju razvoju ličnosti, samopouzdanja i odgovornosti kod mladih kako bi se njihovi

kapaciteti na najbolji način razvijali i primjenili. Analizom akcija u kojima su učestvovali, pokazuje se da su mladi izuzetno rijetko aktivni kroz postojeće formalne kanale, poput javnih rasprava o predlogu zakona/strategije/akcionog plana (tek 3,7%). Takođe, može se zaključiti da su mladi slabo aktivni kroz formalne i neformalne grupe i organizacije, jer njih 71,6% nisu "aktivni" članovi nijedne od ponuđenih grupa, a tek svaka deseta mlada osoba tvrdi da zna kako se osniva omladinska organizacija. Ovi podaci mogu ukazivati na to da mladi nemaju dovoljno informacija o formalnim mehanizmima i strukturama, ali može se prepostaviti i da je upitno koliko vjeruju da bi takvim aktivizmom ostvarili svoje ciljeve. Zato je posebno važno mladima obezbijediti adekvatne informacije na njima prijemčiv način ali i osigurati da se njihov aktivizam podržava i razvija u kojem god obliku da dolazi.

NPAM I LPAM

Od 937 anketiranih mladih, tek 9,3% njih čuli su za Nacionalni plan akcije za mlade (njih 59) ili neki od lokalnih planova akcija za mlade, njih 29 su identificovali Tivat, Rožaje, Podgoricu i Ulcinj. Upitani da daju osvrt na postignuća ovih strategija i akcionih planova, mladi uglavnom odgovaraju da rezultata nema, te da rezultati nisu opravdali očekivanja i da je sve ostalo samo na papiru. Ipak, oblast u kojoj su mladi, iako u izuzetno malom broju (tek njih pet), primijetili poboljšanje i povezuju je sa realizacijom NPAM-a i lokalnih akcionih planova jeste *obrazovanje*. Ipak, imajući u vidu procese vezane za realizaciju NPAM-a, čini se da je veća vjerovatnoća da su evidentirani pomaci u domenu obrazovanja rezultat reforme obrazovanja.

Učesnici u organizovanim fokus grupama su bili podjednako neinformisani o nacionalnom, odnosno lokalnim planovima akcija za mlade. Naime, samo je nekoliko osoba znalo za postojanje ovih strategija i akcionih planova i to zato što su, po sopstvenoj opservaciji, izuzetno aktivni pa su bili prepoznati i direktno uključeni u izradu lokalnih planova u Pljevljima, Rožajama, Tivtu i Cetinju. Kao rezultat na lokalnom nivou vide otvaranje omladinskog kluba (Pljevlja) i osnivanje Savjeta za mlade (Cetinje), dok kao rezultat NPAM-a jedan učesnik vidi Zakon o mladima. Učesnik fokus grupe »Aktivni mladi –jug« opisao je i »suštinu problema« i dao objašnjenje za ovako nisku informisanost mladih o strategijama i akcionim planovima, koje ih se direktno tiču »*Da bi znali više o Planu, smatram da moramo svi imati specijalnu taktiku, jer to je nešto opštinsko, a ne nešto naše*«. Ovo je i jasan pokazatelj kako se mora promjeniti paradigma i kako strategije i akcioni planovi za mlade ne smiju biti u tolikoj mjeri distancirani od samih mladih i kako mladi moraju biti suštinski uključeni u procese izrade, realizacije, monitoringa i evaluacije tih dokumenata.

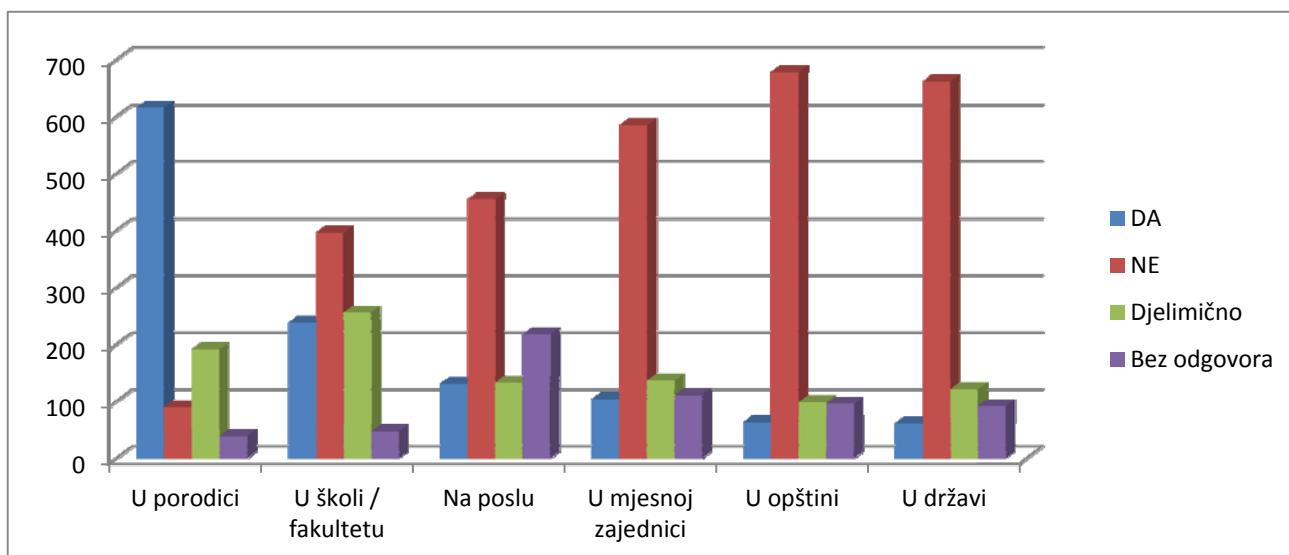
„....jer to (LPAM) je nešto opštinsko,
a ne nešto naše“

sa fokus grupe „Aktivni mladi-Jug“

KONSULTACIJE I ODLUČIVANJE

Pitali smo mlade i da li u porodici, fakultetu/školi, na poslu, u mjesnoj zajednici, u opštini i u državi mlade pitaju za mišljenje/stav kada donose važne odluke i odluke koje se tiču mladih. Očekivano, njihovi odgovori su u korelaciji sa njihovim iskustvom, pa je najmanje onih koji nisu odgovorili, odnosno koji nemaju stav kada je u pitanju učešće u donošenju odluka u porodici i školi/fakultetu. Tako, anketirani mladi smatraju da su najviše pitan i uključeni u donošenje odluka u porodici (65,8%), gotovo trostruko manje u školi/na fakultetu (25,4%), i značajno manje na poslu (14%). Posebno je zabrinjavajuće što mladi smatraju da nisu pitan i za mišljenje/stav kada donose važne odluke i odluke koje se tiču mladih u mjesnoj zajednici (62,4%), opštini (72,4%) i u državi (70,7%). Podaci jasno ukazuju na to da je mladima uskraćeno da suštinski budu uključeni u procese donošenja odluka na svim nivoima koji prevazilaze okvire porodice.

Odgovori učesnika fokus grupe se uglavnom poklapaju sa odgovorima anketiranih. Tako mladi učesnici fokus grupe smatraju da najveće mogućnosti za učešće i konsultacije

vezano za donošenje odluka imaju unutar **porodice**. Međutim, izuzetno je prisutan stav da ni tu nisu ravnopravni i da nemaju mogućnosti u donošenju odluka koje se tiču »jačih tema« poput izbora karijere. Takođe, učesnici su istakli vrlo zabrinjavajuću pojavu da se njihova sloboda mišljenja i govora sputava, posebno kada se tiče potencijalnog negativnog efekta koji može imati na posao roditelja odnosno njihovu pripadnost određenoj političkoj partiji. Ovaj uvid je izuzetno značajan sa vrijednosnog aspekta i ukazuje na to u koliko mjeri dnevno-politički procesi utiču na nešto na šta ne bi smjeli, a to je kvalitetan razvoj mladih i dalji razvoj i demokratizacija društva.

Učesnici fokus grupe prepoznaju mogućnosti formalnog učestvovanja u donošenju odluka u školi/na fakultetu i to kroz savez studenata i učenički parlament. Međutim, stava su da su savezi studenata i studentski parlamenti „zatvoreni sistem/grupa pri-

jatelja“ gdje smatraju da je jako teško uključiti se, i vrlo su kritički ocjenili njihovo funkcionisanje sa aspekta ispunjavanja predizbornih obećanja, relevantnosti akcija koje preuzimaju i transparentnosti cjelokupnog izbornog procesa. Posebno su studenti koji su uzeli učešće u radu fokus grupe »studenti« upitani kako se to uvažava njihov glas, ako su oni većinski

glasali za izbor jedne kandidatkinje za dekanicu Fakulteta političkih nauka, a glasanje je poništeno u korist druge kandidatkinje. Takođe, i učesnici fokus grupe »Nezaposleni mladi-Nikšić« ukazuju na uslovljenost studenata drugim činiocima na koje oni ne mogu uticati što otežava njihove šanse za suštinsko učešće i doprinos željenim promjenama. Ovakva situacija je izuzetno alarmantna jer prije svega ukazuje na pomirenost mladih sa ovakvim stanjem, odnosno na njihovu nemoć da problem riješe. Oba su aspekta važna jer ukazuju na problem nepostojanja kapaciteta za učešće mladih u formalnim strukturama za donošenje odluka i apsolutni nedostatak kapaciteta samih mladih, ali i sluha i volje relevantnih tijela i institucija za eventualne demokratske reforme u oblastima koje mladi, u ovom slučaju studenti identificiraju kao problematične.

Međutim čini se da je situacija još i gora kada su u pitanju učenički parlamenti i da oni »postoje samo u teoriji, ali ne i u praksi«. Zabilježena su vrlo zabrinjavajuća iskustva učesnika i učesnica fokus grupe, od „saznala sam za učenički parlament tek 2 mjeseca prije završetka svog školovanja“, preko „razredni samo pročita imena učenika koji su u đačkom parlamentu, i mi sada ni ne znamo, ne sjećamo se ko je tamo, jer nismo ga mi

„Nisam vidjela način kako da se uključim u Savez studenata“

sa fokus grupe „Aktivni mladi-Sjever“

birali", do »to je samo za najbolje đake – štrebere koji rade na ličnoj promociji«. Ovakva iskustva učenika i bivših učenika ukazuju na problem formalizacije učešća odnosno na manjak senzitiviteta, volje, a moguće i kapaciteta kadrova u osnovnim i srednjim školama da suštinski obezbijede učeničku participaciju i tako omoguće mladima iskustveno učenje demokratije i građanskog aktivizma. Ipak, učesnici fokus grupe su identifikovali da pored formalnih mehanizama postoje iskustva da „ako se zainteresujem za nešto, nađem načina da učestvujem i da se moj glas čuje“, i to prvenstveno kroz obraćanje direktoru ili pedagoško/psihološkoj službi u školi. Na žalost čak i ova iskustva ukazuju da sistem učeničke participacije ne funkcioniše, barem ne kako je previđeno mehanizmima koje je reforma obrazovanja predvidjela.

Kada je u pitanju učešće na nivou **opštine** učesnici uglavnom poznaju mehanizme poput peticije, omladinskih klubova, protesta, javnih rasprava, ali su istovremeno i stava da mogućnosti za učešće ne postoje i da »opština ne konsultuje mlade«. Sa druge strane, prepoznaju da »ima inicijativa od strane mladih, ali je to dug i veoma spor proces, koji nailazi na različite prepreke«. Dakle, mimo porodice, i donekle mimo školskih okvira, mladima u praksi gotovo da nije omogućeno da učestvuju u donošenju odluka/razvoju zajednice. Ovo je poražavajuće jer određeni mehanizmi učešća postoje, ali očigledno, sudeći po iskustvima mladih, nisu njima namjenjeni. Takođe, mladi su stava da nisu adekvatno informisani o mogućnostima za učešće u donošenju odluka na nivou mjesne zajednice, opštine, države, »osim možda onih mladih koji su politički aktivni«, te da ih treba bolje informisati. Pluralizam okvira za učešće, kao i za informisanje mladih mora biti osiguran i zato je izuzetno alarmantan podatak da mladi smatraju da tek kroz političke partije mogu biti adekvatno informisani o mogućnostima za učešće.

UČEŠĆE MLADIH U ŽIVOTU DRUŠTVA

Mladi smatraju da najveće mogućnosti za učešće imaju unutar porodice, a najmanje u mjesnoj zajednici, opštini, državi, gdje smatraju da nisu adekvatno informisani o mogućnostima za učešće u donošenju odluka, te da te institucije nisu zainteresovane za stavove mladih. Zato i ne čudi podatak da su mladi gotovo apsolutno neinformisani o strategijama i akcionim planovima za mlađe na nacionalnom i lokalnom nivou. Mladi koji jesu informisani su gotovo isključivo oni koji su direktno učestvovali u izradi akcionalih planova, a značajno je što oni vide i rezultate ovih dokumenata u otvaranju omladinskog kluba, te osnivanju Savjeta za mlađe. Može se izvući zaključak da mladi koji jesu informisani i imaju mogućnost učešća vide i konkretnе rezultate, pa je stoga još evidentnija potreba da nova strategija za mlađe osigura adekvatno i mladima prilagođeno informisanje kao transverzalan pristup u svim pojedinačnim oblastima od interesa za mlađe. Takođe je potrebno osigurati da procesi izrade i realizacije, kao i monitoringa i evaluacije strategije za mlađe budu takvi da omoguće mladima da na smislen način učestvuju.

Mladi procjenjuju da se sloboda izražavanja i mišljenja mladih sputava, čak i u porodici, posebno kada je kritički obojena. Ovo je problem koji je neophodno posebno targetirati, jer je po svim parametrima za razvoj demokratskog društva neophodna kritička svijest svih građana, a isključivanjem mladih isključuje se značajan dio populacije koja ima potencijala da iznađe nova rješenja i unaprijedi društvo. To Crna Gora jednostavno ne može sebi da priušti, a posebno ne Crna Gora koja želi da uđe u Evropsku Uniju gdje je već jasna politika da se ne smije dozvoliti da resursi mladih budu zanemareni i da ne budu stavljeni u funkciju razvoja društva.

Mladi su upoznati sa postojanjem struktura za učešće unutar obrazovnih institucija, ali nemaju povjerenja u njihov rad, niti očekivanja da bi učešćem u tim strukturama mogli uticati na željene promjene. Ovaj podatak, uz sva negativna iskustva mladih opisana u ovom poglavlju, ukazuje na potrebu da se osim formalističkog pristupa učešću mladih obezbijedi i suštinsko. Neophodno je raditi na podizanju svijesti obrazovnih institucija, kao i svih drugih institucija i zainteresovanih strana, o značaju podrške i obezbjeđivanja suštinskog učešća mladih za samu ustanovu, ali i za društvo u cjelini.

KOMPETENCIJE MLADIH I NEFORMALNO OBRAZOVANJE

POHAĐANJE OBUKA

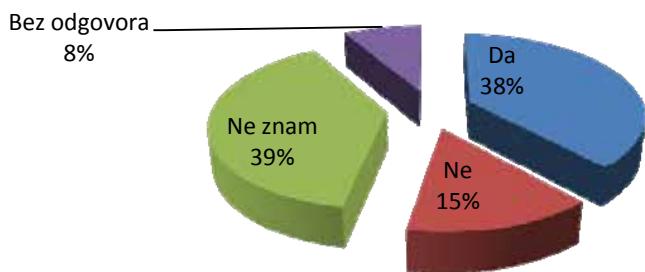
Nešto više od jedne trećine anketiranih je učestvovalo na nekom programu obuke. Na osnovu odgovora svake četvrteosobe sa tim iskustvom zaključuje se da su najčešće učestvovali na: radionicama (likovna, demokratska, ekološka, literalna, o ljudskim pravima); kampovima (informatički, rukometni, košarkaški, engleskog/francuskog jezika, o bolestima zavisnosti, novinarski, planinarenje); sportskim treninzima (fudbal, odbojka, karate); obukama prve pomoći i pomoći djeci ometenoj u razvoju; obukama koje organizuje Zavod za zapošljavanje Crne Gore, odnosno biroi rada u okviru programa stručnog ospozobljavanja; te raznim vršnjačim edukacijama, kursevima stranih jezika (ruski, engleski, njemački) i folkloru. To pokazuje određenu raznovrsnost ponude programa neformalnog obrazovanja.

Pitali smo mlade i šta smatraju da su oni lično dobili kao rezultat učešća u tim programima. Očekivano, upola manje ih je bilo motivisano da daju odgovor i na ovo pitanje. Ipak i na osnovu odgovora svake sedme osoba koja je učestvovala u programima obuke (46 dobijenih odgovora) može se uočiti raznolikost odgovora. Ovim mlađima je na ličnom nivou dobit prvenstveno bila u stečenom iskustvu; zatim znanju i informacijama; a onda i u uspostavljanju novih poznanstava i druženju, kao i ličnoj satisfakciji zbog humanitarnog karaktera posla za koji su obučeni i zadovoljstvu zbog napredovanja. Zanimljivo je da su kao rezultat obuka prepoznali i činjenicu da su dobili sertifikat, odnosno potvrdu stečenih znanja i vještina. Nekoliko odgovora je i vrlo specifično, poput »stekao sam samopouzdanje za dalju socijalizaciju«, a našli su se i kritički osvrti poput: »ništa sem određeni broj neprimjenjivih informacija«. Izuzetno je zanimljivo da su mlađi koji nisu bili na obukama odgovarali na ovo pitanje sa izuzetno kritičkim stavom: »ništa ne bih dobio, zato nisam ni učestvovao«. Može se zaključiti da mlađi uglavnom prepoznaju i dobijaju konkretne stvari učešćem u programima neformalnog pobrazovanja, ali i da postoje programi koji im nisu prilagođeni, odnosno gdje naučeno nije primjenljivo, te da donekle postoji i problem u informisanju mlađih o mogućim dobitima od učešća u takvima programima.

MOGUĆNOSTI ZA NEFORMALNO OBRAZOVANJE

U drugom dijelu anketnog upitnika mlađi su upitani da li postoje mogućnosti da nauče neka nova znanja, vještine van škole. Značajan je broj mlađih koji ne znaju i onih koji smatraju da takvih mogućnosti nema – 54%. Od onih koji smatraju da ima mogućnosti za sticanje novih znanja i vještina van škole, njih 79,4% naveli su i gdje. Prvenstveno su identificirali: 1. Privatne ustanove i edukaciju u smislu privatnih časova, kurseva, radionica, muzičke i plesne škole; 2. Sportske klubove i treniranje; 3. NVO i omladinske klubove/centre; 4. Internet i elektronske medije; 5. Biblioteke/knjige; te 6. Prijatelje i porodicu.

Postoje li mogućnosti da naučite neka nova znanja, vještine van škole?

Oni koji znaju za neke od mogućnosti da steknu nova znanja, vještine van škole, odnosno 60% njih, su ih i koristili, kao i njih 32 koji su rekli da ne znaju za takve mogućnosti, odnosno da ih nema. Kao iskorištene mogućnosti za sticanje novih znanja i vještina van škole naveli su pohađanje: 1. kurseva stranih jezika i drugih predmeta; 2. sportskih treninga; 3. folklora i škole plesa, slikanja, glume; 4. radionica/seminara; 5. volontiranje i rad. Upitani da identifikuju koja su nova znanja i vještine stekli, odnosno postojeća usavršili, kao rezultat pohađanja identifikovali su prvenstveno: 1. usavršeni strani jezici; 2. usavršeno poznavanje rada na računaru; 3. sticanje novih informacija o „raznim stvarima u društvu“; 4. usavršene vještine plesa/glume; 5. usavršavene sportske vještine; 6. usavršene komunikacijske vještine.

Učesnici fokus grupe su mahom svjesni da postoje mogućnosti da se nauče nova znanja, vještine van škole. Kao organizatore takvih obuka prvenstveno prepoznaju nevladine organizacije, Zavod za zapošljavanje i opština, odnosno Kancelariju za mlade pri opštini (konkretno spomenuta Pljevlja i Tivat), te sportske klubove i muzičke škole, a kao forme neformalnog obrazovanja prepoznaju omladinske kampove, ljetne škole, kurseve, posjete ustanovama, volontiranje u/i van Crne Gore, škole retorike/liderstva/demokratije, seminare i radionice. Izuzetno je važno napomenuti da je jedino iskustvo nadogradnje znanja i vještina, mimo školskih klupa, za mlade koji su učestvovali u

fokus grupama kao nezaposleni, stečeno na obukama koje je organizovao Zavod za zapošljavanje. Nezaposleni mladi su naglasili i lošu organizaciju stručne prakse tokom školovanja, koja se uglavnom „*površno odradi bez stvarnog sticanja vještina*“. Zanimljivo je i da su u gotovo svim grupama identifikovali i internet kao mjesto gdje se mogu stići nova znanja i vještine, posebno u smislu besplatnih kurseva. Jedna učesnica iz

Nikšića je naglasila da zavisno od interesovanja, ima i mogućnosti, pa je kazala „*Ja studiram, i pored toga završavam kurs za kozmetičarku, jer šta ako ne bude posla u struci.*“

Takođe, i pored činjenice da postoje mogućnosti za neformalno obrazovanje, mladi su se kritički osvrnuli na dostupnost, naglasivši da su slabo informisani o mogućnostima, da se postojeći prostori ne koriste u te svrhe, ali i da se takve obuke često plaćaju. U fokus grupi srednjoškolaca iz Pljevalja, podijelili su i svoju zabrinutost zbog lošeg kvaliteta neformalnog obrazovanja i nekompetentnosti ljudi koji vode radionice, jer:

„*Izgubio sam povjerenje u lokalne NVO, jer im je cilj da bilo kako odrade projekat, uzmu pare i opravdaju ih.*“

Svaka treća mlađa osoba učestvovala je u nekom programu obuke i prepoznala dobit prvenstveno u stečenom iskustvu, znanju i informacijama. Mladi ukazuju na problem dostupnosti programa neformalnog obrazovanja, naglasivši da su slabo informisani o mogućnostima, da se postojeći prostori ne koriste u te svrhe, ali i da se takve obuke često plaćaju. Analizom programa na kojima su učestvovali anketirani mladi izdvajaju se radionice, kampovi, ali i sportski treninzi što ukazuje na relativnu raznovrsnost ponude neformalnog obrazovanja u Crnoj Gori. Kao organizatori obuka su prvenstveno prepoznate privatne ustanove, sportski klubovi, nevladine organizacije i omladinski klubovi, kao i internet, a posebno se izdvaja i Zavod za zapošljavanje koji je gotovo jedino mjesto gdje se nezaposleni mladi srujeću sa neformalnim obrazovanjem i mogućnostima za sticanje i unaprijeđenje kompetencija. Ipak, značajan procenat mladih (54%) ne znaju i misle da nema mogućnosti za neformalno obrazovanje. Mladi su pri sadržajnijoj diskusiji u organizovanim fokus grupama postavili i pitanje kompetentnosti ljudi koji relizuju programe neformalnog obrazovanja. Ovo sve ukazuje na relativnu neuređenost sektora neformalnog obrazovanja, kao i gotovo elitistički obuhvat mladih postojećim programima. Zato je neophodno novom strategijom utvrditi prioritete za izgradnju kompetencija mladih, te ponuditi adekvatne programe u ovoj oblasti na način da omogući ravnopravno učešće svih zainteresovanih mladih – od informacije o programu, do geografski ravnomjerne pokrivenosti programima te obezbjeđivanju besplatnih prioritetnih programa neformalnog obrazovanja za sve potencijalne učesnike. I u skladu sa tim, raditi na jačanju kompetencija, odnosno verifikaciji kompetencija trenera, fasilitatora, omladinskih radnika i drugih realizatora programa neformalnog obrazovanja.

SLOBODNO VRIJEME I INFORMISANJE

INTERESOVANJA I DOSTUPNOST SADRŽAJA

Izuzetno podijeljene stavove imaju anketirani mladi po pitanju toga da li postoji dovoljno sadržaja koji ih interesuju i mogućnosti za mlade u njihovoј zajednici - 45,4% mladih je odgovorilo da je to tako, a 41% ne smatra da je situacija takva. Anketirani mladi su identifikovali da prvenstveno fali: 1. više sportskih manifestacija/takmičenja, terena; 2. kulturnih programa, bioskopa, festivala; 3. više mesta za okupljanje, edukaciju, informisanje mladih/centara za mlade; 4. više organizacija za mlade/informacija o njihovom radu; 5. više poslova za mlade. Pojava »posla« kao sadržaja koji ih interesuje u slobodno vrijeme, može da ukazuje na visok stepen opterećenja mladih upravo propektima za zapošljavanje. Osim toga identifikovani prioriteti u oblasti sporta, kulture, te omladinskih aktivnosti ukazuju i na potrebu da se mladima pruži raznovrsna ponuda sadržaja. Zabrinjavajuće je da se skepticizam javlja i u odgovorima na ovo pitanje, pa jedan broj mladih na pitanje šta fali odgovara sa »SVE«, dok drugi navode da »država zna šta (fali)«. Bitno je napomenuti da se pojavljuju i vrlo specifični odgovori, koji opet izuzetno plastično ukazuju na probleme, poput: »fali da se djevojke više edukuju«; »trenutno ne postoji mjesto za izlazak, osim klubova i restorana«; »mogućnosti za mlade koji nemaju novca i veza«; »u mom okruženju ne postoji nijedna organizacija niti centar za savjetovanje koji bi pomogao mladima«.

Mogućnost da rangiraju različite načine na koji provode slobodno vrijeme, na skali od 1 do 7 (gdje je 1 najviši rang-najvažniji njima), iskoristilo je 87% anketiranih mladih ljudi. Pored ponuđenih mogućnosti anketirani mladi su mogli da daju i svoje odgovore o tome kako provode slobodno vrijeme. Oni su tako naveli da slobodno vrijeme provode, pored ponuđenih odgovora, sa društvom/porodicom; da uče; spavaju/odmaraju; slušaju muziku/gledaju TV; da traže posao/rade. Zabrinjavajuće je da jedan broj odgovora mladih ukazuje i na to da slabo imaju slobodnog vremena, ali i da je, po njima, legitiman način za provođenje slobodnog vremena učenje i rad - „*slabo imam slobodnog vremena, a kad ga imam onda učim*“.

Analizirajući rangirane odgovore vidljivo je da mladi najčešće provode slobodno vrijeme:

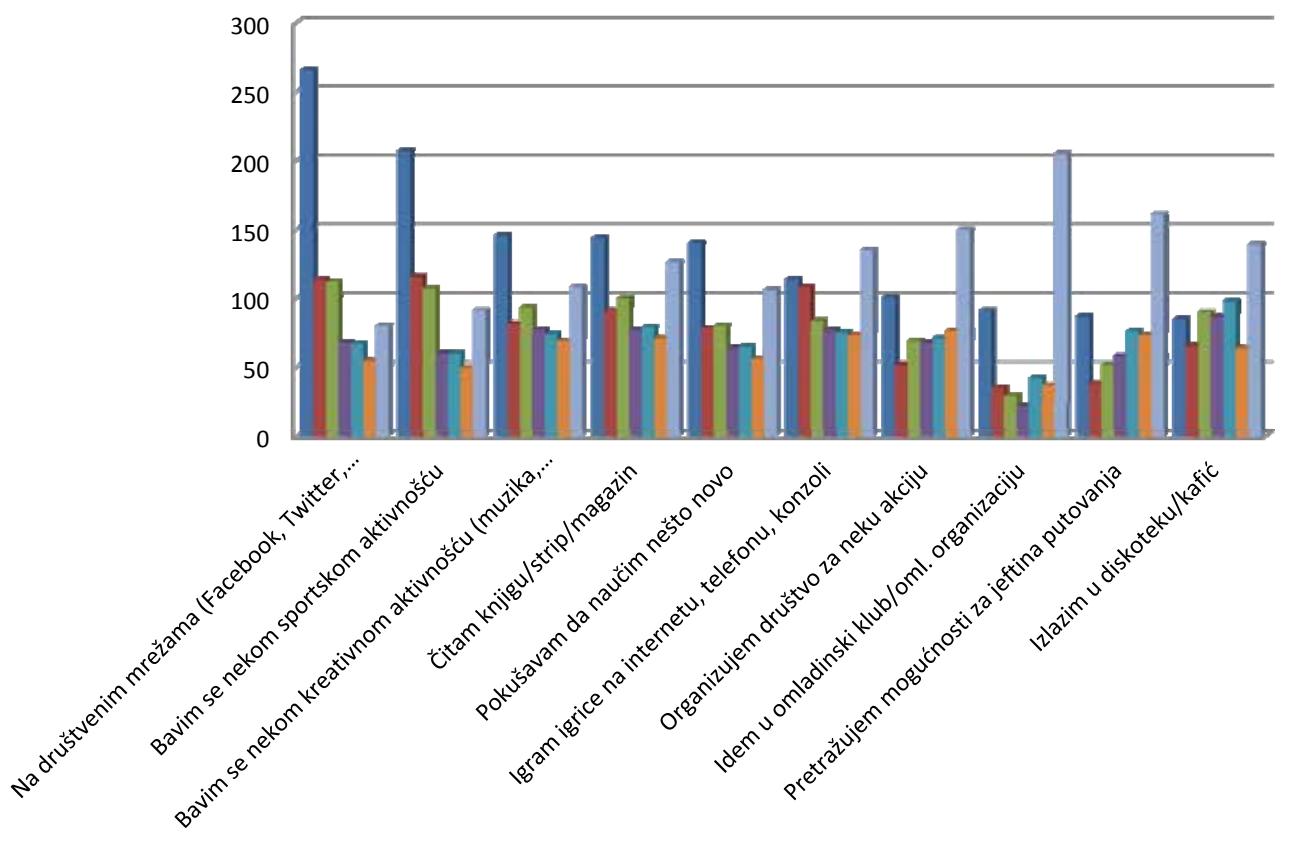
1. **na društvenim mrežama (Facebook, Twitter, FourSquare, i dr)** – 32,6% mladih to navodi kao najvažniju aktivnost, a 93,5% njih ovu aktivnost rangira na listi 7 najčešćih načina na koji provode svoje slobodno vrijeme;
2. **bave se nekom sportskom aktivnošću** – 25,4% mladih sport navodi kao najvažniju aktivnost, a 84,8% njih ovu aktivnost rangira na listi 7 najčešćih načina na koji provode svoje slobodno vrijeme;
3. **čitajući knjigu/strip/magazin** – 17,7% mladih čitanje navodi kao najvažniju aktivnost (izjednačeno sa bavljenjem nekom kreativnom aktivnošću (muzika, slikanje, ples, itd), odnosno pokušavajući da nauče nešto novo), pa se na treće mjesto stavlja činjenica da čak %84,4 mladih ovu aktivnost rangira na listi 7 najčešćih načina na koji provode svoje slobodno vrijeme, u odnosu na manje ukupno prisutne kreativne aktivnosti – %79,6, i učenje novih stvari – %72,3.

Po broju odgovora koji na prvo mjesto rangiraju neku aktivnost – anketirani mladi

Ijudi najmanje izlaze u diskoteke/kafiće – tek svaki deseti, što je suprotno uvriježenoj percepciji društva, uključujući i same mlade koji su učestvovali u ovim konsultacijama. Takođe, najmanje mladih, u ukupnom broju pojavljivanja odgovora na listi, ide u omladinski klub/omladinsku organizaciju – 57,5%. Ipak, s obzirom na broj omladinskih klubova u Crnoj Gori, ovaj podatak može se smatrati i relativnim uspjehom. S druge strane, odlazak u omladinski klub/omladinsku organizaciju najčešće se pojavljuje kao najmanje važan (rang 7) način provođenja slobodnog vremena – 25,2%, a za njim slijede druge dvije ponuđene „aktivističke“ opcije „pretražujem mogućnosti za jeftina putovanja“ – 19,8% i „organizujem društvo za neku akciju“ – 18,4%. Ovi podaci mogu ukazivati na potrebu mladih da slobodno vrijeme ipak posvete najprije sebi i svojoj rekreaciji i zabavi.

Na koji način najčešće provodite slobodno vrijeme?

■ Rang 1 ■ Rang 2 ■ Rang 3 ■ Rang 4 ■ Rang 5 ■ Rang 6 ■ Rang 7

Finalno, upitani da li bi željeli nešto da rade u slobodno vrijeme, ali misle da za to nema mogućnosti u njihovom mjestu, njih 56% odgovara da im fale: 1. mogućnosti za bavljenje sportom (zatvoreni bazeni/plivanje/vaterpolo, sportski tereni i klubovi); 2. putovanja; 3. bioskop i koncerti; 4. više aktivnosti za mlade; 5. kursevi i edukacije; 6. da se mladi organizuju/okupljaju; 7. posao; 8. parkovi, biciklističke staze. Našli su se i odgovori da »sve falik«. Odgovori mladih jasno ukazuju na potrebu da predominantno resori zaduženi za sport i kulturu, posebno uzmu u obzir potrebe mladih i njihovo pravo na kvalitetno provođenje slobodnog vremena.

„Ja idem u Prijepolje sa drugom u bioskop, jer ga u Pljevljima nemamo“

sa fokus grupe „Srednjoškolci Pljevlja“

Učesnici fokus grupe su takođe pitani šta rade u slobodno vrijeme i da li bi željeli nešto da rade za čime smatraju da nema mogućnosti u njihovom mjestu. Njihovi odgovori ukazuju na to da mladi uglavnom šetaju, čitaju, te provode vrijeme na internetu i društvenim mrežama i u kafićima. A ono što bi svi voljeli da imaju u svom mjestu je bioskop i zatvoreni bazen, odnosno mogućnost za plivanje i vaterpolo. Pored toga, mladi su identifikovali i nedostatak drugih sportskih objekata zatvorenog tipa, biciklističkih staza, omladinskih klubova i drugih mjesta za okupljanje mladih. Osim infrastrukturnih nedostataka, mladi su imali primjedbe i na kvalitet i raznovrsnost dostupnih kulturnih sadržaja, sportskih terena, mogućnosti za muzičko usavršavanje i učenje jezika. Mladi su tokom razgovora vrlo kritički identifikovali i da njihovi vršnjaci uglavnom vrijeme provode u kladionicama, na internetu i u kafićima. Zanimljivo je da je taj kritički stav uglavnom usmjeren ka trećem licu, a ne ka sebi, što može da ukazuje da mladi nemaju izgrađene kompetencije da kritički sagledaju svoje ponašanje.

Ipak, iako u manjoj mjeri, bilo je i glasova onih mladih koji i pored manjka mogućnosti sami organizuju svoje vrijeme ili nalaze načina da ga ispune volontirajući i uključujući se u rad različitih organizacija. Odgovori studenata na ovo pitanje izuzetno variraju od onih koji u Podgorici, mjestu studiranja nalaze više mogućnosti, jer »U Budvi

nema ničega za mlade, nikakvih omladinskih organizacija i sl., dok Podgorica nudi mnogo više mogućnosti za aktivizam, tako da sam sada više zadovoljna«, do onih koji se tu osjećaju otuđenije: »U Nikšiću je bilo mnogo više druženja, ali od kad sam u Podgorici, slobodno vrijeme provodim na Facebook-u i internetu«. Zanimljivo je i da je par studenata izjavilo da su dosta uključeni u rad fakulteta pa tako provode slobodno vrijeme, kao i da im veći dio dana prođe na predavanja i praksi na fakultetu, što može da ukaže na mogućnost postojanja problema »suočavanja sa svijetom« i nedostatak životnog iskustva nakon završetka studija.

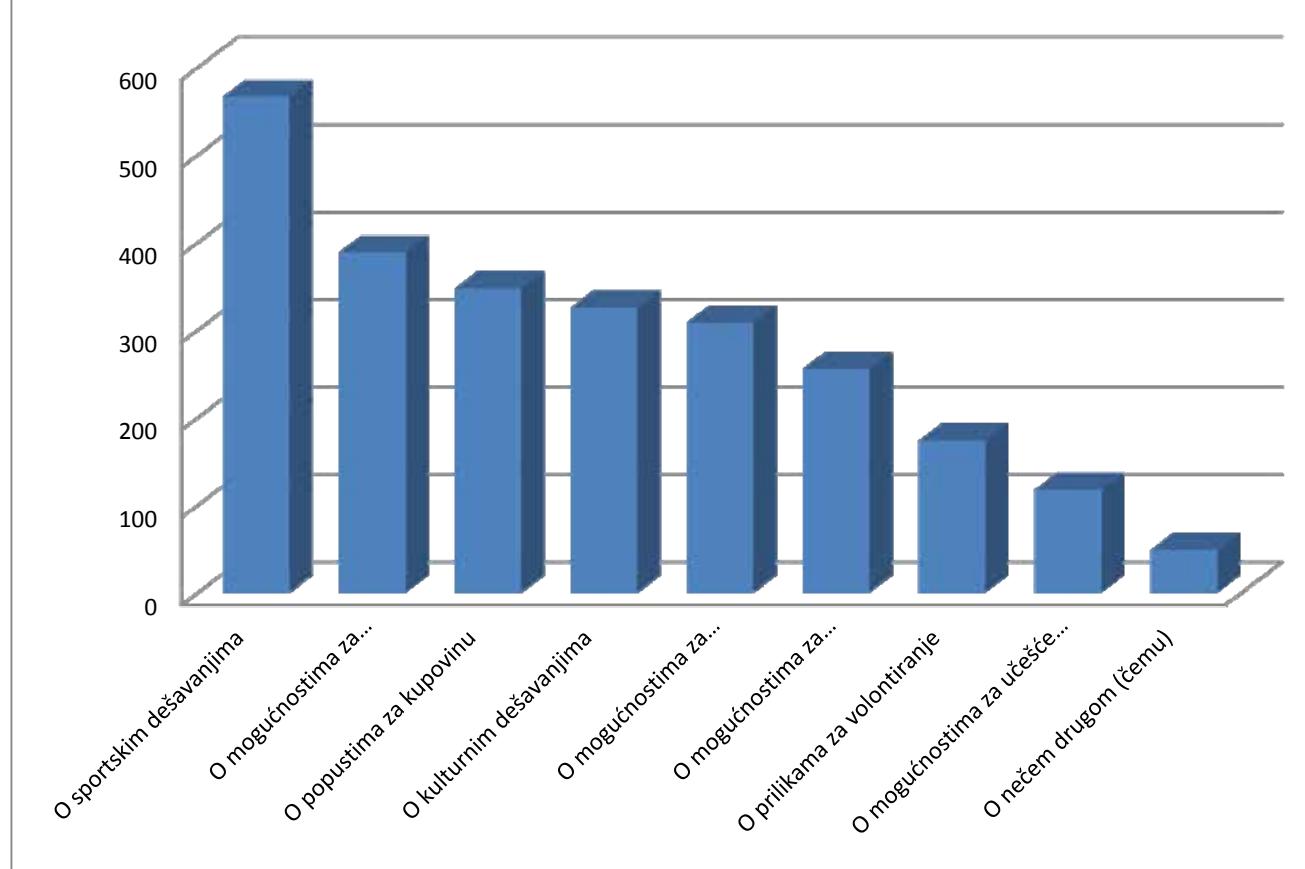
„Ja organizujem vrijeme sebi i drugima tako da radimo nešto korisno“

sa fokus grupe „Aktivni mladi -Sjever“

vrijeme, kao i da im veći dio dana prođe na predavanja i praksi na fakultetu, što može da ukaže na mogućnost postojanja problema »suočavanja sa svijetom« i nedostatak životnog iskustva nakon završetka studija.

INFORMISANJE

Anketirani mladi redovno se informišu prvenstveno o sportskim dešavanjima 60%, te o mogućnostima za putovanja 41% i popustima za kupovinu 37%. Najmanje se informišu o mogućnostima za učešće u radnim grupama, javnim raspravama, konsultacijama, tribinama vezanim za donošenje odluka o stvarima koje ih se tiču - 12%. Ono što zabrinjava je nizak broj mladih koji se redovno informišu o mogućnostima za zapošljavanje 27% i za volontiranje 18,5%. Od ukupnog broja anketiranih mladih ljudi, njih 48 naveli su da se redovno informišu o nečem drugom, a to je prvenstveno: 1. muzika/film/umjetnost/moda/tehnologija, te 2. politika/dešavanja u društvu. Ovi podaci ukazuju na neusaglašenost iskazanih potreba i želja mladih i njihovog ponašanja. Ako se informisanje može smatrati prvim korakom ka ostvarenju bilo koje želje, onda je evidentno da mladi u značajnoj mjeri ne preuzimaju prvi korak kako bi se zaposlili ili kako bi učestvovali u donošenju odluka. Moguće je da ovaj podatak ukazuje i na postojanje nepovjerenja da će uslijediti i ostali koraci, ali nesporno je da nema opravdanja za izuzetno nisku aktivnost mladih po pitanju rješavanja problema koji ih se direktno tiču.

Takođe, 17% anketiranih mladih smatra da im fale informacija i to prvenstveno o »svemu«, a onda i preciznije o: 1. obrazovanju; 2. zaposlenju; 3. kulturi; 4. dešavanjima u društvu; 5. omladinskim pravima; 6. načinima učešća u procesima donošenja odluka; te 7. volontiranju. Ovaj podatak već može ukazivati na eventualno postojanje problema u načinu na koji se mladima plasiraju informacije koje su od značaja za njih, odnosno koliko su im konkretne i korisne informacije lako dostupne u sveopštoj sveprisutnosti informacija svih vrsta.

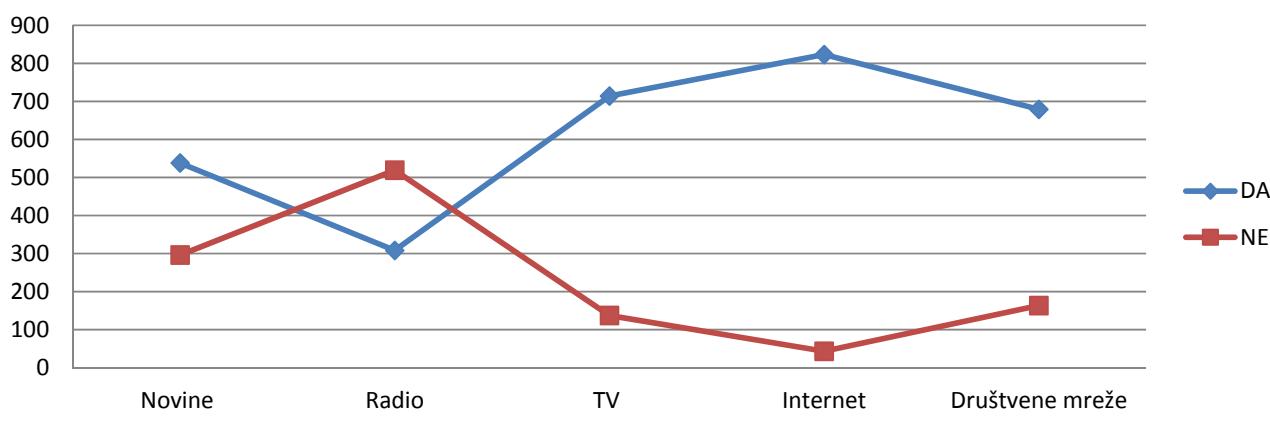
Anketirani mladi se obično informišu putem: 1. Interneta i društvenih mreža 22%; odnosno 2. medija – TV, radija, novina 17%. Za njima, znatno rjeđe se kao izvor informacija spominju i porodica, prijatelji, roditelji i u najmanjoj mjeri flajeri, časopisi, knjige, dok 17% mladih nije odgovorilo na ovo pitanje. Čak 65% mladih nije odgovorilo na pitanje na koji način bi željeli da se bolje informišu, što poređenjem sa 17% koji smatraju da im fali informacija, može ukazivati na osjećaj kod mladih da su adekvatno informisani i da su im informacije u velikoj mjeri dostupne. Svaka deseta mlada osoba koja jeste odgovorila na ovo pitanje naznačila je da ne zna na koji način bi se mogli bolje informisati. Ipak, jedna trećina anketiranih mladih ima ideju na koji način bi se mogli bolje informisati, pa navode prvenstveno: 1. specijalizovane novine/časopise i TV emisije, informatore i flajere; 2. bolji internet (u smislu pristupa mreži i dostupnosti podataka); te 3. direktno kroz organizacije, seminare, javne skupove. Zanimljivo je da odgovori uglavnom ukazuju i na potrebu mladih da nađu informacije na jednom

mjestu poput toga »da ima neki klub za mlade koji bi imao sve informacije za mlade koje su potrebne«, odnosno »da postoje osobe kojima u svako doba mogu da se obratim i tražim informacije«. Što upravo ukazuje na prezasićenost informacijama u digitalnom svijetu i potrebu za uvođenjem »filtera«. Utoliko je još značajnije informisati mlade na njima prijemčiv način.

MEDIJI KAO IZVOR INFORMACIJA

Kada su u pitanju mediji, anketirani mladi smatraju da su teme koje ih zanimaju najviše zastupljene na internetu, a najmanje na radiju. S obzirom na činjenicu da samo 6% mladih nije odgovorilo na ovo pitanje, izuzetno je relevantan podatak da na radiju i u novinama mladi ne nalaze teme koje ih interesuju, dok je to slučaj sa društvenim mrežama, televizijom, a posebno sa internetom. Imajući u vidu dominantost interneta kao medija za informisanje mladih, može se izvesti zaključak da postoji potencijal za neravnopravan položaj mladih koji nemaju svakodnevno ili uopšte pristup internetu.

Da li su teme koje vas zanimaju zastupljene u sljedećim medijima?

Učesnici fokus grupe su jednoglasni u izjavi da se informišu preko interneta i to uglavnom putem društvenih mreža i portala. Mladi su prepoznali i neke specijalizovane informativne servise poput portala Infomladi, Erasmus, tragom.me, zatim

studentskog radija Krš, info tabli u školi, te EU info centra.

Kao izvor informacija pomenuti su još i prijatelji. Smatraju da mladi ne čitaju novine, a pogotovo ne gledaju televiziju, jer tamo slabo ima sadržaja koji ih interesuju. Nezaposleni mladi i studenti su bili najkritičniji prema medijima i sadržajima koji su im dostupni ovim putem, jer se kako kažu sve svodi na

»trač rubrike i političke teme«. Tako se teme koje se tiču njihovog polja interesovanja, studija, zaposlenja, nečeg korisnog, ne mogu naći na medijima, odnosno mogu samo na internetu. Odgovori na pitanje kako bi željeli da se informišu mnogo su raznovrsniji, pa mladi predlažu da se otvore specijalizovani sajtovi sa informacijama iz struke, kao i oni posebno vezani za njihov grad/fakultet, kao i da se otvore organizacije koje bi imale sve informacije za mlade. Zatim da se na radijskim i TV stanicama omogući

„Gledam TV samo ako nema interneta“
sa fokus grupe „Srednjoškolci-Pljevlja“

mladima da volontiraju i učestvuju u kreiranju programa. Srednjoškolci iz Ulcinja su takođe poručili da bi voljeli da su njihovi profesori u školi »više informisani kako bi nam prenijeli određene informacije koje su za nas bitne«. Vidljivo je da svaki od predloga otkriva konkretan problem – nepostojanje specijalizovanih servisa za informisanje i specijalizovanih informacija za mlade, nedostatak učešća mladih u kreiranju medijskih programa za mlade, te manjak kapaciteta kadrova koji rade sa mladima da im pomognu u traženju i tumačenju informacija.

SLOBODNO VRIJEME I INFORMISANJE

Mladi slobodno vrijeme najčešće provode na društvenim mrežama, bave se sportom i čitaju. Istovremeno smatraju da fali sportskih manifestacija i sportske infrastrukture, programa i manifestacija iz oblasti kulture, kao i samih kulturnih objekata, te više mjesta za okupljanje, edukaciju, informisanje mladih i više organizacija za mlade. Dubljom analizom odgovora, posebno onih iz fokus grupe, može se utvrditi da se mladi bave određenim aktivnostima jer su im jedine dostupne, a ne zato što bi to bio njihov prvi izbor. Mladi svoje slobodno vrijeme vide kao nešto što je prvenstveno njima samima posvećeno i to najviše u domenu rekreativne i zabave, kao i učenja kroz putovanja i kreativne omladinske aktivnosti, pa je aktivizam, u svojoj užoj definiciji, u slobodno vrijeme relativno nisko na ljestvici prioriteta. U svjetlu činjenice da jedan broj odgovora ukazuje na to da mladi i u slobodno vrijeme "uče" i "rade/traze posao", neophodno je podsticati mobilnost mladih i osigurati postojanje adekvatnih sadržaja za rekreativnu, zabavu, omladinske aktivnosti, odnosno mogućnosti za mlade da ih sami kreiraju, kako bi se osigurao pravilan razvoj mladih uz ravnomjerno prisustvo obaveza i rekreativne.

Mladi uglavnom smatraju da imaju dovoljno informacija, a redovno se informišu o sportskim dešavanjima, mogućnostima za putovanja i popustima za kupovinu, a najmanje o mogućnostima za učešće u donošenju odluka. Informišu se prvenstveno preko interneta i društvenih mreža, odnosno dijelom i putem medija – TV-a, radija, novina, a smatraju da bi se mogli bolje informisati putem specijalizovanih novina i emisija, te "boljeg" interneta – pokrivenost wi-fi mrežom i brzina protoka, te specijalizovanih sajtova. Odgovori mladih u ovoj oblasti jasno ukazuju i na njihovu potrebu da imaju "sve" informacije na jednom mjestu i da ih dobijaju od osoba kojima se mogu slobodno obratiti. Imajući u vidu sve nalaze može se zaključiti da je informisanje mladih potrebno postaviti kao transverzalnu oblast, odnosno potrebno je posvetiti se sa posebnom pažnjom osmišljavanju informisanja mladih u svakoj oblasti kojom se bavi omladinska politika, jer u velikoj dostupnosti informacija, posebno putem interneta, mladi lako mogu ostati neinformisani o, za njih važnim, mogućnostima i prilikama.

BRIGA O MLADIMA

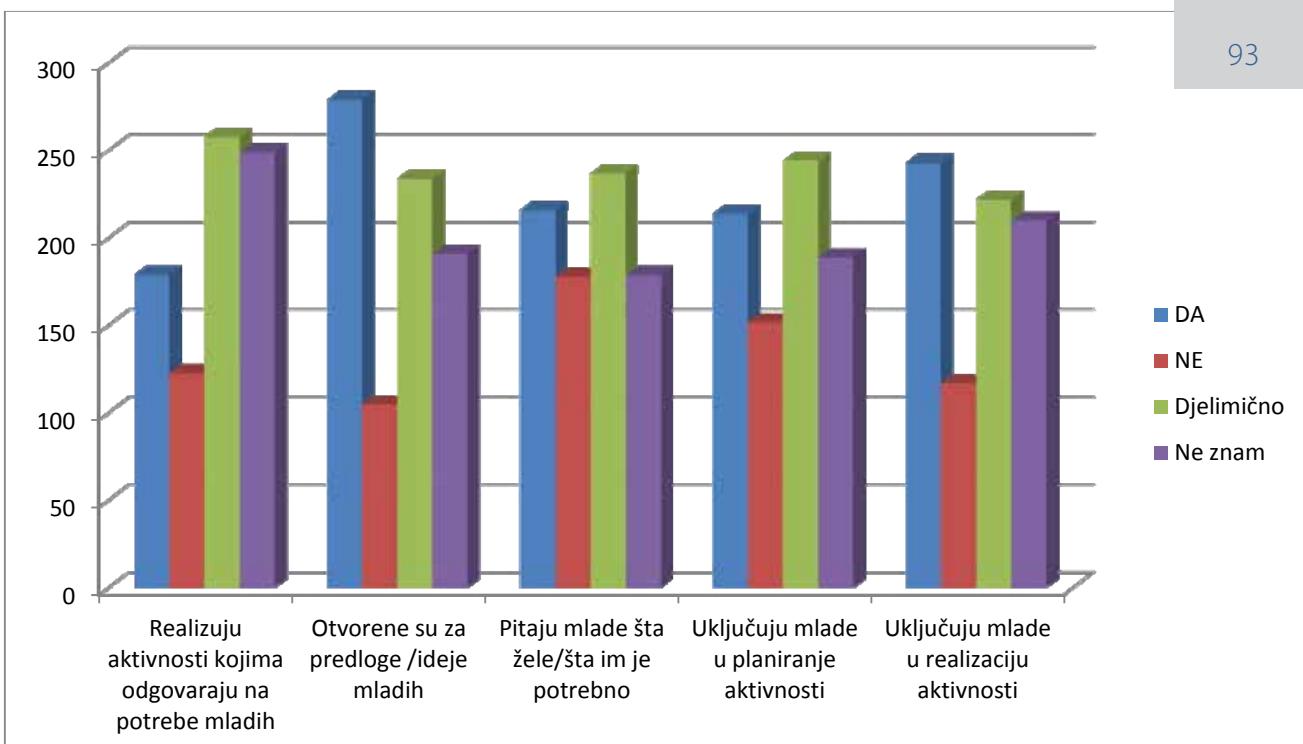
KO SE BAVI MLADIMA?

Anketirani mladi ljudi, njih 46% koji su odgovorili na ovo pitanje, identikuju prvenstveno različite nevladine organizacije (više puta su spomenuti Juventas, Forum MNE, NVO ROM Phiren Amenca, Institut za socijalnu inkluziju, Zračak Nade...), Crveni Krst i UNICEF kao institucije/organizacije koje se bave mladima. Tek na drugom mjestu, po broju mladih koji su ih identifikovali su: škole, opštine, ministarstva (prosvjete, kulture, sporta), Kancelarija/Uprava za mlade. Zatim slijede sportski klubovi i omladinski klubovi, kao i Zavod za zapošljavanje, savjetovališta i finalno savjeti mladih. Zanimljivo je da na pitanje koje bi još institucije/organizacije trebalo da se bave mladima, anketirani mladi smatraju da su to na prvom mjestu vlada, država, državne institucije, opština; a onda i svi koji mogu pomoći a posebno organizacije samih mladih. Dakle, lako je izvesti zaključak da mladi ne vide da se njima iko na visko državnom nivou bavi, niti da su oni prioritetno i strateško pitanje države, što bi svakako trebalo da budu.

Iako je tek 46% anketiranih mladih identifikovalo organizacije/institucije koje se bave mladima, gotovo dvostruko toliko, odnosno njih 87,5% je ocjenjivalo da li one realizuju aktivnosti kojima odgovaraju na potrebe mladih; da li su otvorene za prijedloge/ideje mladih; da li pitaju mlade šta žele/šta im je potrebno; te da li uključuju mlade u planiranje i realizaciju aktivnosti. Prvenstveno je ispitivana percepcija mladih o organizacijama/institucijama koje se bave mladima. Istovremeno bi trebalo notirati izuzetno visok procenat od 77,1% anketiranih mladih koji nisu učestvovali ni u jednoj aktivnosti koju su organizovale te organizacije/institucije koje su identifikovali, ali imaju izgrađen stav i mišljenje na osnovu kojeg su ocjenjivali. To može da ukazuje na manjak kompetencija za kritičko sagledavanje sopstvenih kapaciteta za davanje takvih procjena, te na vrijednosni problem manjka odgovornosti pri iznošenju ocjena za koje nedostaje utemeljenje u direktnom iskustvu. Od njih 115 koji jesu učestvovali u nekim aktivnostima, 84% je navelo i koje su to aktivnosti. Tako su anketirani mladi učestvovali u volonterskim i humanitarnim akcijama, na takmičenjima i sportskim aktivnostima, na radionicama, kulturnim dešavanjima i protestima koje su organizovale organizacije/institucije koje se bave mladima. A njih 92% je navelo i šta su oni lično dobili kao rezultat učešća u tim aktivnostima. Odgovori se mogu grupisati u četiri oblasti date redom po broju odgovora: 1. znanje i informacije, iskustvo; 2. poznanstva; 3. lična satisfakcija, zahvalnost; 4. potvrda o svom radu, sertifikat. Ponovna pojava sertifikata kao nečeg što se dobije učešćem u programima za mlade može ukazivati i na izraženu potrebu mladih da dobiju validaciju za stečena znanja i iskustva.

Organizacije/institucije su najbolje ocijenjene po kriterijumu otvorenosti za predloge i ideje mladih, mada je ocjenjivanje relativno ujednačeno po svih pet kriterijuma (između 46,6% – 54,7% ocjena »da« i »djelimično«).

Upitani da, ukoliko bi nešto trebalo poboljšati u načinu rada institucija/organizacija koje se bave mladima, identikuju šta bi to bilo, anketirani mladi (njih 41%) su odgovarali da je prvenstveno potrebno informisati mlade bolje, čak i o samom postojanju tih organizacija/institucija, jer kako je jedna mlada osoba iz Ulcinja zabilježila »prvo

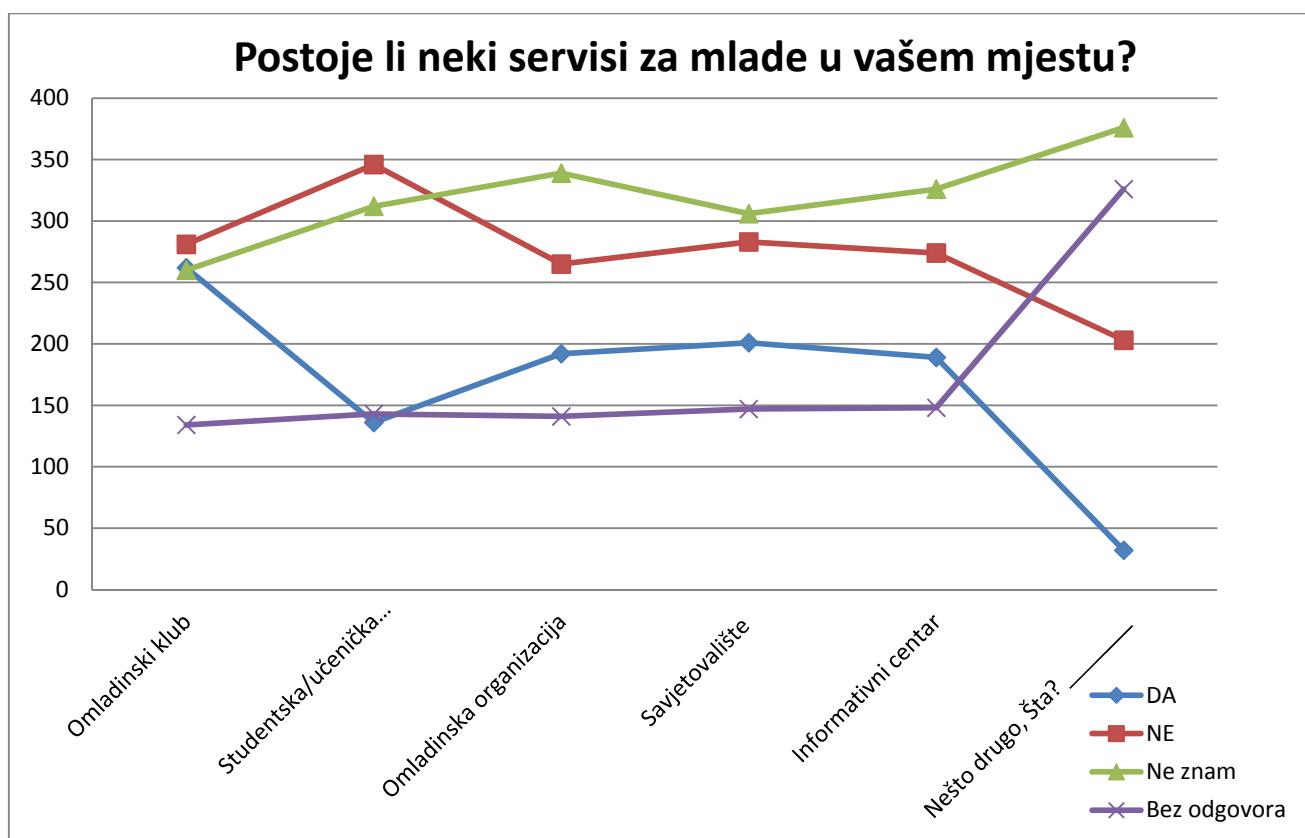
nešto mora da postoji, pa da ja ispišem šta bi moglo biti bolje. A onda ih više uključiti u procese i rad samih organizacija/institucija (donošenje odluka, ciljevi, potpora u realizaciji određenih stavova i projekata, pomoć, savjetovanje...). Takođe je identificovana i potreba da ove organizacije/institucije realizuju više aktivnosti i projekata (u svim oblastima koje su bitne za mlade i koje će doprinijeti mladima, edukacije, seminari), te da se unaprijedi organizacija i realizacija plana rada tih organizacija/institucija. Izuzetno je značajan podatak da su mlađi ovdje identificovali i da bi ove organizacije/institucije trebalo i da zapošljavaju mlade u svojim redovima, kao i da i šire rade na otvaranju radnih mjesta za mlade. Činjenica i da je procijenjeno da bi trebalo da se »fokusiraju na efikasnije i brže rješavanje problema, a ne samo na njihovo otkrivanje« može da obezbijedi značajan uvid organizacijama koje se bave mladima o njihovim potrebama.

KO POMAŽE MLADIMA DA RIJEŠE PROBLEME?

U drugom dijelu ankete, mladima je postavljeno i otvoreno pitanje kome se obično obraćaju za pomoć kada imaju neki problem. Gotovo jedna četvrtina anketiranih mladih nijesu odgovorili na ovo pitanje, a oni koji jesu prvenstveno su naveli roditelje, prijatelje i užu i širu porodicu kao osobe kojima se obraćaju za pomoć. Po zastupljenosti, slijedi odgovor „nikome/sam ih rješavam“, uz obrazloženje jednog broja mladih da i nemaju kome. Međutim, izdvojimo i jedan odgovor koji posebno navodi na optimizam „svoje probleme rješavam sam da bih postao odgovoran čovjek“. Na posljednjim mjestima su profesori/nastavnici; zatim nevladine organizacije i institucije, a onda i internet. Bitno je napomenuti da su i u ovim odgovorima mlađi identificovali političke partije, kao i kontraverzne biznismene, kao nekoga kome se obraćaju za rješavanje problema. Iako

je vrlo vjerovatno da su ovi odgovori sarkastični, opet ukazuju na percepciju mladih o tome ko ima moć da njihove probleme i riješi. Ovo sve ukazuje da pomoć pri rješavanju problema mladih ne spada u domen sistemske brige o mladima, barem sudeći po iskustvima mladih, već prije svega u domen porodičnih i prijateljskih krugova.

Upitnikom je provjereno i koliko su mladi informisani da li u njihovom mjestu postoji neki od servisa za mlade. Najzanimljiviji su odgovori u kategoriji »ne znam« koji pokazuju da od %40-28 mladih ne znaju da li u njihovom mjestu postoji omladinski klub, studentska/učenička organizacija, omladinska organizacija, savjetovalište, informativni centar ili neki drugi servis za mlade. S obzirom na druge odgovore koji ukazuju na potrebu mladih za različitim servisima, ovaj podatak samo potvrđuje ono na što su i sami mladi ukazali - na potrebu da budu bolje informisani o postojanju ovakvih servisa. Takođe, izuzetno su zastupljeni odgovori da tih servisa nema, pa

40,7% mladih opisuje šta bi voljeli da se dešava u omladinskom klubu/studentskoj organizaciji/omladinskoj organizaciji, pa su tu, prije svega: 1. savjetovanje, pružanje pomoći, okupljanje, iskustva, rješavanje problema mladih i 2. druženja, zajedničke aktivnosti/akcije, putovanja, izleti. Sa upola manjom zastupljenosću odgovora mladi su izdvojili i 3. sportska dešavanja; 4. edukaciju, seminare, kurseve, treninge; zatim 5. informisanje, rasprave, razgovore, diskusije/debate i finalno 6. mogućnost za sviranje muzike, slikanje, gledanje filmova, čitanje knjiga. Pokazatelj da mladima treba podrška i da se ta podrška mora sistemski osmislit i realizovati može se naći u činjenici da sami mladi ističu potrebu da im se vrijeme organizuje na drugi način, kako ne bi provodili vrijeme na internetu „*volio bih da svaki dan ima neka aktivnost da bi provodili manje vremena na netu*“.

Nešto više anketiranih mladih, odnosno njih 60,2% odgovorili su na pitanje ko bi trebalo da organizuje ta dešavanja, tako da i oni mladi koji nisu odgovorili ili su odgovorili da ne znaju šta bi voljeli da se dešava u omladinskom klubu/studentskoj organizaciji/ omladinskoj organizaciji, znaju ko bi to trebalo da organizuje. Tako su prvenstveno identifikovali 1. same mlade, kao i omladinske i studentske organizacije, a onda odmah i 2. lokalne i državne strukture. Takođe su identifikovane 3. osobe koje su nadležne/ imaju znanje, iskustvo, autoritet, funkciju, iskrene namjere; 4. škola, profesori/direktori i 5. nevladine organizacije. Dakle, jasno se može uvidjeti model koji mladi odgovorima dizajniraju – model omladinskog kluba u kojem sami mladi kreiraju sadržaje, a imaju potrebnu podršku od sistema i stručnjaka.

Učesnici fokus grupe iz gradova u kojima postoje omladinski klubovi informisani su o postojanju istih, ali smatraju da bi oni trebalo da imaju raznovrsnije programe, da uključe više mladih, pojednostavne procedure za odobravanje ideja koje dolaze od strane mladih i da ne treba da budu aktivni samo kada se obilježavaju neki značajni datumi, već da stalno rade „korisne stvari“ i da organizuju i aktivnosti u prirodi. Mladi iz Herceg Novog smatraju da bi trebalo da postoji više omladinskih klubova u gradu zbog razuđenosti i pristupačnosti. Mladi iz Bara, Bijelog Polja, Cetinja i Ulcinja, gdje nema omladinskih klubova smatraju da bi bilo dobro otvoriti ih da budu „centar informisanja mladih“, te „mjesto za organizovanje korisnih aktivnosti, putovanja i gdje bi na zanimljiv način učili nešto novo“. Svi smatraju da bi aktivnosti u omladinskim klubovima, ali i otvaranja omladinskih klubova trebalo da organizuju sami mladi, omladinske i druge NVO, „stariji samo ako žele da rade volonterski“, ali sve uz podršku opštine i države.

Studenti učesnici fokus grupe su upoznati sa postojanjem studentskih organizacija na njihovim fakultetima, osim onih sa Univerziteta Mediteran, jer zbog „rasparčanosti“ fakulteta smatraju da studentskih organizacija ni nema. Posebno su istakli kao korisno organizaciju „Studentski biznis centar“ na UDG-ju, koja se bavi posredovanjem između kompanija i studenata, odnosno radnim angažovanjem studenata tokom studija. Takođe, na istom univerzitetu je kao dobar primjer istaknut klub „ideje i karakter“ gdje se studenti pripremaju za javni nastup/govore i oslobođaju se treme. Studenti smatraju i da se studentske organizacije na njihovim fakultetima trebaju baviti i prilagođavanjem literature za OSI studente, jačanjem saradnje sa drugim fakultetima u zemlji i inosranstvu, da se bore za više stipendiranja za dobre studente i besplatno studiranje za mlade koji su ugroženi, te da se bore za uvođenje više prakse u studiranje.

BRIGA O MLADIMA

Mladi smatraju da se mladima bave prvenstveno nevladine organizacije, a tek na drugom mjestu su škole, kancelarije za mlade i druge institucije sistema, odnosno na trećem sportski i omladinski klubovi, Zavod za zapošljavanje i savjetovališta za mlade. Vlada, država, državne institucije, opštine su prepoznate kao neko ko bi trebalo da se bavi mladima. Mladi su uglavnom pozitivno ocjenili rad onih organizacija i institucija koje se bave mladima, naglašavajući da je potrebno bolje informisati mlade o postojanju mogućnosti koje one nude, da je potrebno realizovati više aktivnosti i unaprijediti planiranje, te da bi organizacije koje se bave mladima trebalo da zapošljavaju više mladih u svojim redovima i da više rade na otvaranju radnih mesta za mlade. Urgentno je potrebno preuzeti sve neophodne mjere, te usvajanjem relevantne

omladinske politike i prioritizacijom njene realizacije kroz međusektorsku i međuresornu saradnju i koordinaciju, kako bi se poslala nedvosmislena poruka o važnosti mladih i staranju države da im se omogući najbolji mogući razvoj.

Kada imaju problem, mladi se obično obraćaju roditeljima, prijateljima, te užoj i široj porodici, ili ga sami rješavaju uz izuzetno prisutno obrazloženje da nemaju kome da se obrate za pomoć. U projektu, za dvije trećine mladih ne postoje servisi za mlađe (omladinski klub, studentska/učenička organizacija, omladinska organizacija, savjetovalište, informativni centar): jednim dijelom jer ne znaju da postoje, zatim jer su pogrešno informisani da ne postoje, a jednim dijelom jer zapravo i ne postoje. U omladinskom klubu bi voljeli da se dešavaju okupljanja mladih, razmijene iskustava, savjetovanja i rješavanje njihovih problema, kao i druženje, zajedničke aktivnosti, putovanja, a to bi sve trebalo da organizuju sami mladi, te omladinske i studentske organizacije, a onda i lokalne i državne strukture. Jasno je da mladi prepoznaju model omladinskih servisa koji je prvenstveno dizajniran i vođen od strane mladih ljudi te njihovih organizacija, a podržan od strane adekvatnih državnih/opštinskih struktura i stručnjaka iz oblasti omladinskog rada - pa bi takav model nova strategija za mlađe trebalo da prioritizuje i promoviše. Istovremeno, po mišljenju mladih, takvi omladinski klubovi bi bili multinamjenski centri gdje bi se mlađi informisali, dobijali stručan savjet, samo-organizovali i aktivizmom i učešćem doprinosili razvoju zajednice, te provodili svoje slobodno vrijeme.

LAKO DO POSLA

Manje od jedne četvrtine, odnosno 17,2% anketiranih smatra da će se lako zaposliti kada završi obrazovni proces. Najpesimističniji su oni koji su još uvijek u srednjoj školi ili na fakultetu, gdje u prosjeku tek svaka šesta osoba smatra da će po završetku školovanja naći zaposlenje. Zanimljivo je da svaka treća zaposlena anketirana mlada osoba smatra da se lako zaposlila, a da svaka peta nezaposlena anketirana mlada osoba smatra da će se lako zaposliti. Međutim, analizom razloga koje su anketirani mlađi davalii kako bi obrazložili svoj odgovor, može se zaključiti da je prostora za optimizam još i manje nego što se čini, na osnovu prvih podataka. Naime, na osnovu odgovora, 73,3% anketiranih mlađih koji smatraju da će se lako zaposliti vidi se da oni misle da je to tako prvenstveno zbog: 1. sopstvenih kapaciteta, sposobnosti/snalažljivosti, dobrog uspjeha u obrazovanju; i u četvorostruko manjem obimu zbog 2. tržišta rada/profesije koja se traži, te 3. nepotizma/veze. Ovo ukazuje na manjak kapaciteta jednog broja mlađih da kritički sagledaju sveukupnu društvenu situaciju i svoje kapacitete, ali i na izuzetno važno postojanje entuzijazma i vjere u sebe kod mlađih. Istovremeno, od većine onih koji smatraju da se neće lako zaposliti trećina nije odgovorila na pitanje zašto misle da je to tako. Oni koji jesu odgovorili, prvenstveno izdvajaju: 1. tržište rada, malo radnih mesta, profesije koje se ne traže, previše ljudi sa fakultetskim diplomama i 2. diskriminaciju/korupciju/nepotizam/veze, sa posebno izdvojenih 5% odgovora »neće niko da zaposli pripadnika romske populacije«. U petostruko manjem obimu se pojavljuju odgovori da je to usled stanja u državi (ne čini se ništa da se popravi situacija) i desetostruko manje zbog činjenice da idu u inostranstvo. Dakle, razlozi su uglavnom van njihove kontrole, a sudeći po odgovorima jedino nad čim imaju kontrolu, iako je i to upitno, jeste da li ostaju ili odlaze drugdje gdje potencijalno situacija nije ista.

I učesnici devet fokus grupa su izuzetno skeptični oko izgleda za zapošljavanje, posebno u struci, pa su spremni da rade i van struke, a jedan broj njih već ima iskustva na sezonskim poslovima. Volontiranje mahom ne prepoznaju kao radno iskustvo, što ukazuje na veliki propust dosadašnjih politika zapošljavanja, ali i volontiranja. Rijetki glasovi koji su sigurni u lako zaposlenje to argumentuju svojim kompetencijama i stečenim kontaktima, kao i »jer zavisi ko se istakne«. Nezaposleni mlađi iz Bara smatraju da će se lako zaposliti, uzdajući se u program stručnog osposobljavanja. S druge strane, prvenstveno studenti, ali i mlađi koji su imali iskustva sa programom stručnog osposobljavanja smatraju da on ne pruža mlađima mogućnost da dobiju i zaposlenje jer poslodavac očekuje i dobija novu osobu sljedeće godine. U dvije trećine realizovanih fokus grupa učesnici su bili izričiti da se neće lako zaposliti argumentujući takav stav postojanjem nepotizma i korupcije, netransparentnim procesom zapošljavanja, ali i propalom privredom i manjkom postojećih radnih mesta za obrazovne profile koji dolaze na tržište rada, te lošijim kvalitetom visokog obrazovanja. Mlađi su takođe tokom diskusije iznosili i svoje stavove o tome gdje je »najbolje« raditi, pa jedni smatraju da je »lakše raditi u državnim institucijama, iako je manja plata, posao je sigurniji«, dok drugi tu sigurnost

„Forsiraju se mlađi ljudi da upišu fakultet, a na kraju od njih nema nikakve koristi“

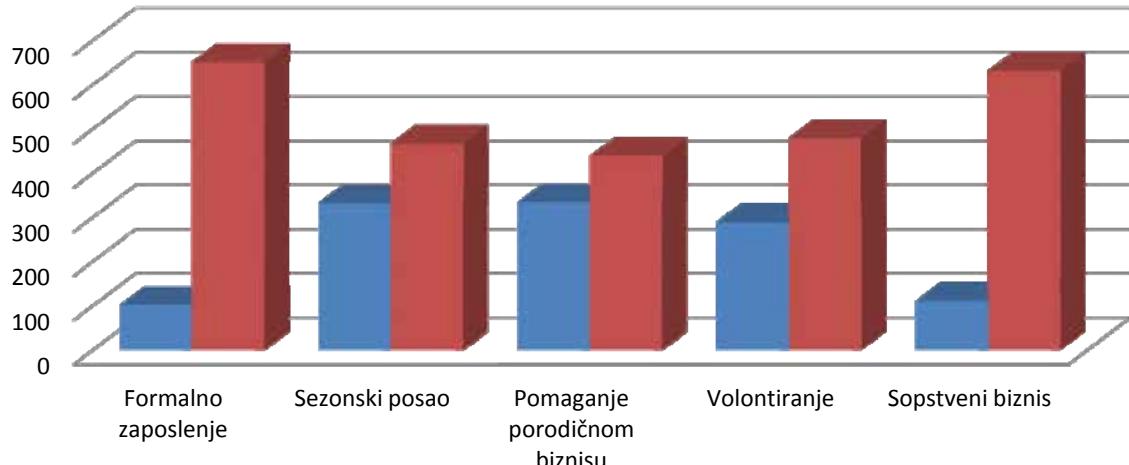
sa fokus grupe „Srednjoškolci Cetinje“

traže u porodičnom biznisu jer smatraju da je »*bavljenje ili nastavak porodičnog biznisa najbolji način zaposlenja*«.

Pitali smo mlade i da li imaju već neko radno iskustvo, ponudivši opcije: formalno zaposlenje, sezonski posao, pomaganje porodičnom biznisu, volontiranje, sopstveni biznis, te nešto drugo. Njih 9,2% anketiranih, odnosno 86 njih, nijesu odgovorili na ovo pitanje. Većina anketiranih mladih ima iskustvo pomaganja porodičnom biznisu i angažovanja na sezonskim poslovima, dok je značajno manje onih koji su i formalno zaposleni, odnosno koji imaju sopstveni biznis. Volontiranje kao radno iskustvo navodi 31% anketiranih mladih, što ipak ukazuje na to da kada je ta opcija ponuđena, mladi će identifikovati volontiranje kao radno iskustvo i što opet može da ukaže na potrebu da se jasnije i formalno definiše stečeno iskustvo volontiranjem kao radno iskustvo.

Imate li već neko radno iskustvo?

■ DA ■ NE

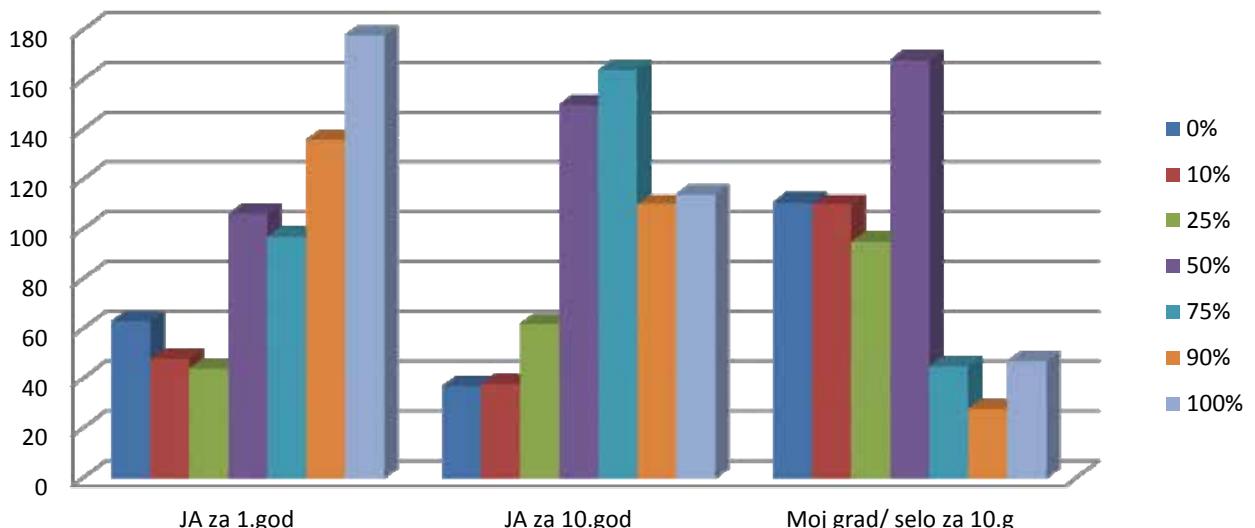
ŽELJE ZA BUDUĆNOST

Mlade smo pitali šta žele sebi u narednih godinu dana i u narednih deset godina. Na ovo pitanje odgovorilo je 78%, odnosno 77% anketiranih mladih ljudi. Kratkoročne želje za svaku treću osobu su, očekivano, da uspešno završi svoje obaveze u školi, na fakultetu. Upola toliko njih, odnosno svaka šesta osoba sebi u narednih godinu dana želi bolje finansije kao i bolje uslove (kvalitet) za život. Zatim, na spisku želja slijede dobro zdravlje, posao, zaljubljivanje i automobili. Kada su u pitanju dugoročne želje, svaka druga osoba koja je odgovorila na ovo pitanje sebi želi zaposlenje/radno mjesto. Svaka peta osoba želi da završi fakultet/školu i svaka peta da osnuje porodicu. Zatim slijede želje za dobro zdravlje, da se postane dobar čovjek i uspješan, da se ima stan/kuća i novac. Sa najmanje odgovora su prisutne želje za boljim životom i srećom, te za putovanjima u instranstvo. Analizom dugoročnih želja mladih slika se izuzetno siva slika u kojoj današnji mladi u budućnosti uglavnom žele da imaju posao, odnosno povezano sa tim da su završili proces obrazovanja i da su finansijski obezbjeđeni, dok su druge aspiracije gotovo zanemarene.

Nešto manje mladih, odnosno njih 67,8% bili su zainteresovani da odgovore na pitanje šta žele svom gradu/selu u narednih deset godina. Gotovo dvije trećine mladih žele napredak njihovog mesta u smislu poboljšanja svih uslova života i modernizacije samog mesta, sa više poslova za mlade. Dalje, svaka deseta mlađa osoba koja je odgovorila na ovo pitanje želi i konkretnе infrastrukturne projekte poput zatvorenih bazena, sportskih centara i terena, omladinskih centara, bioskopa i pozorišta, do jednostavnog asfaltiranja ulica. Mladi su kao svoje želje naveli i poboljšanje obrazovanja, uključujući i ponudu neformalnog obrazovanja; smanjenje korupcije i kriminala u njihovom mjestu i finalno bolju turističku ponudu i uređeniju okolinu. Zanimljivo je i da je 2% mladih navelo da svom mjestu žele promjenu vlasti u narednih deset godina. Izjavljamo nekoliko želja, koje svaka na svoj način šalju ozbiljnu poruku - želja koja je stigla iz Kotora „da se svi međusobno slažemo“, jednu iz Bara „neću živjeti ovdje ali bih voljela da napreduju i da ima više mogućnosti“; iz Podgorice „poštene ljudi“ i „kuće za Rome iz kampa“; iz Bijelog Polja „želim im sebe kao osobu koja će odlučivati o bitnim stvarima“ i iz Pljevalja „želim da se uradi nesto što će prekinuti zagađenje grada i zadržati mlade u ovom gradu“.

Tri četvrtine anketiranih mladih je procjenjivalo šanse da im se navedene želje i ostvare, pokazujući najveći optimizam kada u su u pitanju kratkoročne želje, odnosno želje za sebe u narednih godinu dana. Jasno je da je optimizam utemeljen na percepciji da ispunjenje kratkoročnih želja mogu u najvećoj mjeri da kontrolišu. Poražavajući je podatak da i pored vrlo prizemnih dugoročnih želja, odnosno onih koje se mogu okarakterisati kao osnovne, njihov optimizam da će one biti i ostvarene značajno opada, a posebno kada su u pitanju želje za „svoje mjesto“, za koje očigledno još manje osjećaju odgovornost odnosno da imaju kontrolu nad tim hoće li biti ostvarene.

Kako procjenjujete koje su šanse da vam se navedene želje ostvare?

Pitali smo mlade i koje su najveće prepreke za ostvarenje ovih želja. Njih 57,7% anketiranih odgovorili su navodeći prvenstveno: 1. finansijsku/ekonomsku situaciju, slabo razvijenu privredu i nedostatak novca, kao i 2. nedostatak mogućnosti/uslova za život. Zatim slijede 3. diskriminacija, korupcija, miti, nepotizam, nepravda, te 4. politika/vlast i na kraju 5. obrazovanje/školski sistem. Zanimljiv je podatak i da su 2% mladih koji jesu odgovorili na ovo pitanje, naveli da prepreka nema.

I u ovom dijelu anketnog upitnika, postavljeno im je pitanje šta bi uradili da se te prepreke prevaziđu i uklone, uz pretpostavku da imaju svu potrebnu moć, novac, znanje, ljudi. Tek njih 39,8% je odgovorilo, odnosno za trećinu manje od onih koji su identifikovali prepreke. Svaka četvrta osoba je odgovorila da bi uradili „sve što je potrebno da se stanje promijeni, da se poboljša stanje/standard i da budu svi jednaki“, što može direktno da ukazuje na njihovu potrebu da budu uključeni u rješavanje problema odnosno u izgradnju zajednice koja je više u skladu sa njihovim aspiracijama i potrebama. Takođe, u cilju prevazilaženja prepreka mladi predlažu: **1.** otvoriti fabrike/preduzeća i zaposliti još ljudi; **2.** pomoći/podstaći druge da pomognu i da pomažu; **3.** promijeniti vlast/ljude na rukovodećim funkcijama; **4.** organizovali akcije/skupove za mlade i **5.** ukloniti siromaštvo/diskriminaciju/kriminal/mito/korupciju.

Mladi učesnici fokus grupe su takođe imali vrlo konkretne ideje šta bi uradili i to prvenstveno u oblastima:

razvoj grada/države, odnosno poboljšanje **uslova života**

- „Vratio bih sjaj Cetinju“;
- Razvoj sjevera zemlje i iskorijeniti tu vrstu diskriminacije
- Uvesti besplatan internet
- Poboljšanje zdravstvenog sistema
- Napraviti fond za ljudе oboljele od teških bolesti
- Povećanje plata zdravstvenim radnicima
- Otvoriti kvalitetnu organsku proizvodnju
- Otvoriti u Podgorici park poput Diznilenda
- Zapošljivost 100% u zemlji – visoke plate i besplatno školovanje.

• **zapošljavanje mladih, pokretanje proizvodnje i otvaranje novih radnih mesta**

- sistem zapošljavanja bazirati na kvalifikacijama kandidata
- obezbijediti dovoljno adekvatnih prilika za pripravnički staž
- agencija za posredovanje između nezaposlenih mladih i uspešnih preduzetnika
- smanjiti granicu za odlazak u penziju, kako bi se oslobođala radna mjesta za mlade.

• **unaprijeđenje brige o socijalno ugroženim kategorijama**

- obezbjeđivanjem veće podrške od „mizernih 60 eura“;
- napraviti kuće svim Romima izbjeglicama i zaposliti ih;
- da hrana bude jestivija, boljeg kvaliteta i jeftinija;
- sklonište za beskućnike
- poboljšati kvalitet centara za socijalni rad
- otvoriti starački dom
- poboljšati brigu o djeci bez roditeljskog staranja

• **unaprijeđenje obrazovnog sistema**

- povećanjem plata prosvjetnim radnicima

- preuređiti Filozofski fakultet
- napraviti posebnu zgradu za Fakultet političkih nauka

• **poboljšanje infrastrukture i uslova za sport i kulturu**

Napraviti bazen, kuglanu

- Otvoriti bioskop, pozorište
- Izgraditi nove sportske terene i biciklističke staze
- Pomoći sportskim klubovima da se ne ugase
- Završiti radove na Domu kulture u Pljevljima
- Povećanje plata radnicima u kulturi
- Osnovati bi plesnu školu
- Više sadržaja iz sporta i kulture
- Besplatno treniranje sporta

• **poboljšanje brige o mladima**

- otvoriti omladinski klub
- obezbijediti besplatne kurseve jezika
- unaprijediti mobilnost studenata i organizovati međunarodne razmjene za posao i učenje jezika
- pružiti šansu talentovanim mladima
- otvoriti turističku agenciju samo za studente, koja bi nudila povoljnosti i mogućnosti za besplatna putovanja
- „*Formirati neku organizaciju koja bi okupljala mlade i gdje bi se kreirale neke nove ideje, koja bi imala na čelu odgovornu mladu osobu koja bi sve to predstavljala u Skupštini Crne Gore*“

„Ne znam odakle da počnem...“

sa fokus grupe „Srednjoškolci Pljevlja“

„Prvo bih bazu napravio“

sa fokus grupe „Nezaposleni mlađi Bar“

PRIORITETI NOVE STRATEGIJE ZA MLADE

Na pitanje čime bi trebalo da se bavi nova strategija za mlade u Crnoj Gori, 721 mlada osoba, odnosno 77% anketiranih mladih odgovorili su na pitanje, prioritizujući odgovore ocjenom od 1-7, gdje je jedan najviši rang. Činjenica da gotovo jedna četvrtina mladih nije odgovorila na ovo pitanje može se pravdati zamorom jer je pitanje posljednje u anketnom upitniku, ali može ukazivati i na postojanje nepovjerenja kod mladih da se njihov glas vrijednuje i uvažava, te da će se nova strategija za mlade stvarno baviti oblastima koje oni smatraju prioritetnim.

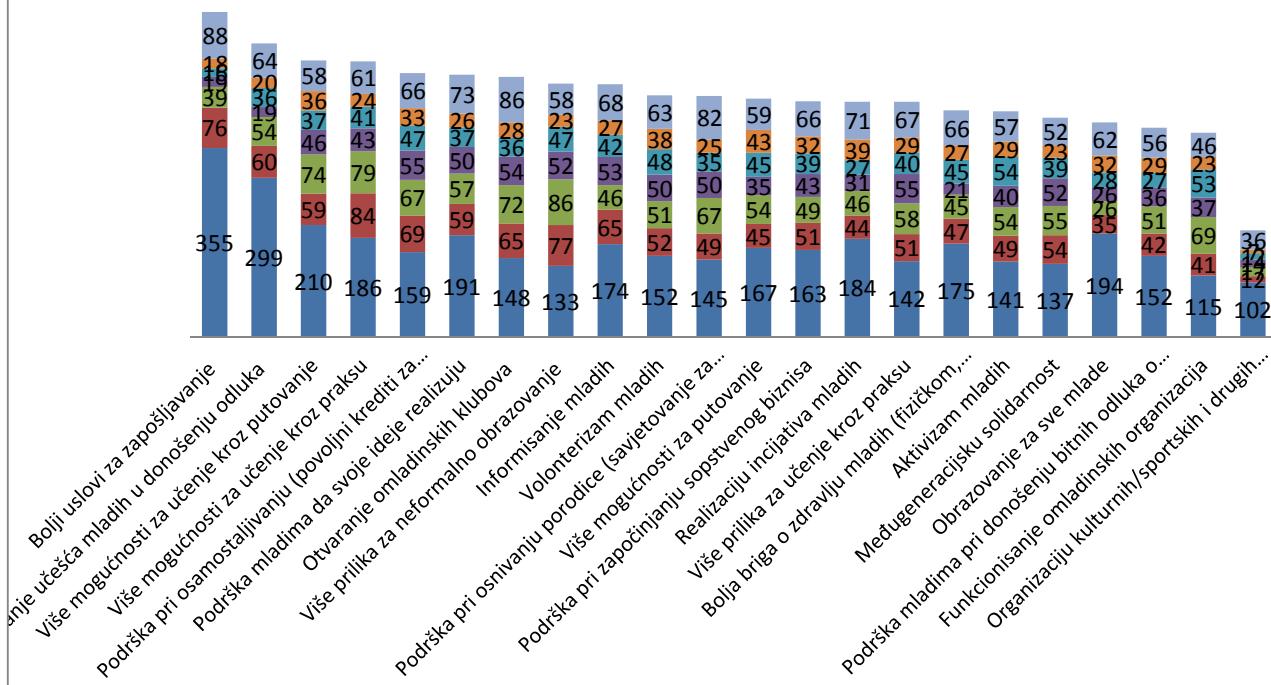
Tri najprioritetnije oblasti po ukupnom broju odgovora i po prioritizaciji sa najvišim rangom su 1. **stvaranje boljih uslova za zapošljavanje**, 2. **poboljšanje učešća mladih u donošenju odluka**, te 3. **više mogućnosti za učenje kroz putovanje**. Tako najviše mladih, 84,7% onih koji su odgovarali na ovo pitanje smatra da je potrebno poboljšati uslove za zapošljavanje. Na drugom mjestu, sa 76,6% se nalazi prioritet „poboljšanje učešća mladih u donošenju odluka“, a za njim slijede „više mogućnosti za učenje kroz putovanje“ sa 72,1%, te „više mogućnosti za učenje kroz praksu“ sa 71,8%. Mladi su rangirali na visoko peto mjesto sa 68,8%, po ukupnom broju glasova, oblast

"podrška pri osamostaljivanju (povoljni krediti za stanovanje, posredovanje pri prvom zaposlenju...). Šesto i sedmo mjesto, redom, pripadaju prioritetima "Podrška mladima da svoje ideje realizuju" sa 68,4% i "Otvaranje omladinskih klubova" sa 67,8% glasova. Visoko na ljestvici prioriteta, rangirane kao najprioritetnije za svaku petu osobu su "**obrazovanje za sve mlade**" i "**podrška mladima da svoje ideje realizuju**".

Ubjedljivo najmanje važna oblast za anketirane mlade, sa gotovo duplo manje glasova od pretposljednjeg prirota, je stvaranje boljih uslova za "Organizaciju kulturnih/sportskih i drugih dešavanja od strane samih mladih" sa tek 27,7% mladih koji smatraju da bi nova strategija za mlade trebalo da se bavi ovom temom, dok je tek svaka deseta anketirana mlada osoba stavila na prvo mjesto kao najvažniji prioritet. To je posebno značajno uočiti, imajući u vidu da su odgovorima na pitanja o potrebama i željama mladih izuzetno zastupljeni i sport i kultura. Dakle, može se izvući zaključak da i sami mladi vide da se ovim pitanjima trebaju baviti drugi resori, ali moguće je i da jednostavno ne vide sebe, odnosno druge mlade, kao nekoga ko može i treba da organizuje dešavanja u tim oblastima.

Strategija za mlade u Crnoj Gori trebalo bi da se bavi stvaranjem boljih uslova za:

■ Rang 1 ■ Rang 2 ■ Rang 3 ■ Rang 4 ■ Rang 5 ■ Rang 6 ■ Rang 7

Mladi učesnici fokus grupa smatraju da bi nova strategija za mlade u Crnoj Gori trebalo da se bavi sljedećim pitanjima i oblastima:

- animirati mlade kako bi stekli nove vještine, iskustva i znanje, jer "previše smo pasivni";
- obrazovanjem mladih, a posebno poboljšanje upisne politike na fakultetima i koordinacija sa tržištem rada;

- zdravstvom, a posebno zbog zagađenosti okoline;
- razvojem poljoprivrede i prehranom;
- uvođenjem Ministarstva za mlade;
- sportom;
- ravnateljskom raspoloženjem novca opština da bi mlađi imali mogućnosti i željeli da se zadrže u svom mjestu;
- informisanjem mlađih o postojećim mogućnostima;
- stvaranjem boljih uslova za budućnost;
- zapošljavanjem mlađih jer "je to najveći problem", uvesti prakse redovne i stručna osposobljavanja po potrebi;
- povećanjem aktivizma mlađih;
- mobilnošću mlađih;
- bezbjednošću mlađih.

PROSPEKTI ZA BUDUĆNOST

Mladi uglavnom smatraju da se neće lako zaposlit kada završe obrazovni proces i to zbog situacije na tržištu rada, postojanja nepotizma i korupcije pri zapošljavanju, kao i diskriminacije i to prvenstveno ka pripadnicima romske nacionalnosti. Svaka druga mlađa osoba u periodu od narednih 10 godina sebi želi zaposlenje, pa je evidentna njihova briga oko finansijske nezavisnosti i sigurnosti. Zato je novom strategijom za mlađe potrebno posebnu pažnju обратити на запошljivost i запошljavanje mlađih i to kroz zajedničko učešće više relevantnih institucija/sektora/resora.

Želje za razvoj sopstvenog mjesa mlađih su povezane sa njihovim željama za provođenje slobodnog vremena, pa su tako najzastupljenije želje da se izgrade bazeni, sportski centri, omladinski centri, biskopi, pozorišta. Omladinska politika zato mora predvidjeti mehanizme razmjene informacija i usaglašavanja prioriteta sa resorima kulture i sporta prvenstveno, te sa opština kako bi se na iskazane potrebe mlađih odgovorilo zajedničkim naporima.

Mladi su identificirali prioritete za novu strategiju za mlađe i to su redom: stvaranje bojih uslova za zapošljavanje, poboljšanje učešća mlađih u donošenju odluka, više mogućnosti za učenje kroz putovanje i kroz praksu, podrška mlađima pri osamostaljivanju, te podrška mlađima da svoje ideje realizuju i otvaranje omladinskih klubova. Jasna diferencijacija prioritetnih oblasti je očekivana imajući u vidu odgovore iz prethodno obrađenih oblasti. Zato je preporučljivo da se nova strategija za mlađe upravo fokusira na prioritete i to na način koji će omogućiti istovremeno i realizaciju tih prioriteta u saradnji i koordinaciji sa relevantnim sektorima i resorima. Posebno je značajno napomenuti da će se značajnim fokusom na učešće mlađih i podršku mlađima da svoje ideje realizuju uticati na širi dijapazon tema poput npr zagađenosti okoline, brige o starima ili konzumiranja psihoaktivnih supstanci, koje su mlađi prepoznавали kao probleme koje žele da rješavaju.

INTERVJUI

Intervjui su pokazali relativno visok nivo usklađenosti stavova mladih i onih koji se mladima na direktni ili posrednji način bave, odnosno predstavnicima institucija na lokalnom i državnem nivou koji se bave mladima, kao i organizacijama kojima su ciljna grupa prvenstveno mladi i same omladinske organizacije. Ipak, pojavljuje se i jedan broj stavova koji mogu ukazivati na manjak senzibiliteta za prava i potrebe mladih. Pregled stavova intervjuisanih sagovornika dati su detaljno po oblastima, a bili su od izuzetnog značaja za potpunije tumačenje nalaza proizišlih iz anketnog ispitivanja i fokus grupe sa mladima.

POLOŽAJ MLADIH

Unutar EU, brži je protok informacija koje su od značaja za mlađe, kao i incijativa prema donosiocima odluka.

Uprava za sport i mlađe

Odgovori intervjuisanih se ne razlikuju značajnije od stavova mladih u pogledu lošeg položaja mladih odnosno lošijeg u odnosu na većinu zemalja EU. Razloge za ovakvu situaciju oni vide u tranzicionom periodu kroz koji Crna Gora prolazi, sveukupnom procesu reformi, kao i u činjenici da su mladi nisko na

listi prioriteta države, odnosno da Crna Gora kasni za EU u smislu sprovođenja aktivnosti vezanih za omladinsku politiku. Zanimljivo je da su na Cetinju i predstavnici lokalne samouprave i omladinske organizacije saglasni da je mladima danas bolje nego prije deset godina i da imaju više mogućnosti, zbog usvojenih strategija i lokalnih akcionih planova, odnosno zbog većeg broja organizacija civilnog društva.

U organizacijama za mlađe sagledavaju problem dvostrano: 1. mladi nijesu dovoljno aktivni i 2. institucije nisu podržavajuće i ne podstiču mlađe da se uključe (COF). Organizacije za mlađe vide i određene pomake na bolje prvenstveno u oblastima kultura, socijalna zaštita, mobilnost i informisanost mladih (Juventas). Ipak, upravo iz organizacija za mlađe prepoznaju kao sistemski problem činjenicu da se ne nalazi u dublju analizu izazova sa kojima se mlađi sruječu, poput nezaposlenosti (ADP Zid) ili činjenice da se kao društvo ne bavimo sveobuhvatnim razvojem ličnosti mlađe osobe (Forum MNE); niti da je državna struktura po pitanju mlađih uređena na pravi način da adekvatno i efikasno odgovori na zahtjeve (Proactive). Takođe, organizacije za mlađe su već pri ocjenjivanju položaja mlađih referisale i o uzrocima, navodeći da

je napravljena „rupa u radu sa mlađima“ i da efikasni kanali za komunikaciju mlađih sa institucijama ne postoje, kao ni neophodni kapaciteti u Upravi za mlađe.

Mlađi su jako nisko rangirani na listi prioriteta i strategija definisanih na nivou države, imaju jako ograničene mogućnosti da budu nezavisni (finansijski posebno), nemaju uticja na domene djelovanja koje se tiču njihovog (životnog) standarda, nisu motivisani da iniciraju i do kraja sprovedu bilo kakav oblik reforme.

OMSA

Omladinske organizacije su vrlo kritički sagledavale prvenstveno „svijest“ samih mlađih, njihov aktivizam da svoj položaj unaprijede i uopšte poznavanje prava koja imaju (Phiren Amerca) i mogućnosti da utiču (Mlađi Info); uticaj vršnjaka jednih na druge u negativnom smislu (Mlađi pronalazači CG); rijetko okupljanje mlađih u organizacije koje bi za neki od ciljeva imale konkretno rješavanje problema mlađih (MAPPS); te društvenu situaciju koja ne podstiče mlađe, što dalje vodi u još veću društvenu isključenost

(UMHCG). Kritički stav su omladinske organizacije zadržale i u sagledavanju odnosa društva ka mladima, pa ocjenjuju da ne postoji institucionalni okvir koji bi mladima pružio neki vid zaštite, a broj nevladinih organizacija koje se bave ovom temom je jako mali sa uglavnom ograničenim kapacitetima (CAM). Kao posebno zabrinjavajuće, omladinske organizacije prepoznaju da se kod mladih javlja zabrinutost, nepovjerenje, odsustvo vjere da se bilo kakva dosljednost i predanost (u radu, učenju, prijateljstvu, emotivnim vezama) isplati (OKC HN).

Poražavajuća je poruka Glavnog grada da je „*položaj mladih u Crnoj Gori dobar onoliko koliko se pojedinačno mlada osoba potrudi da ostvari svoje ambicije i ciljeve u okruženju u kome živi i radi*“.

Naši sagovornici su identificirali i prioritetne probleme sa kojima se mladi suočavaju i koje bi trebalo hitno riješiti. Na listi su se prvenstveno našli nezaposlenost, i sa tim u vezi izazovi profesionalne orijenacije, identifikovanja sopstvenih talenata i manjak podsticaja za samozapošljivost mladih, kao i pitanje obrazovne politike i problema sa kojima se obrazovni sistem suočava. Takođe su identifikovane sljedeće oblasti: slobodno vrijeme, učešće u zajednici, mobilnost mladih, socijalna kohezija, podrška razvoju solidarnosti, mogućnosti da se steknu potrebna znanja i vještine, nedostatak sigurnih prostora, poput omladinskih klubova, za razvoj i uvažavanje mišljenja mladih, odnosno isključenost mladih iz procesa donošenja odluka koje se tiču neposredno njih. Sagovornici su naglasili i da bi hitno trebalo rješavati identifikovanu pasivnost, rezigniranost-ravnodušnost, nezadovoljstvo mladih, manjak perspektiva povezan sa nedovoljnom mobilnošću, te smanjenu motivaciju i želju mladih da mijenjaju društvo oko sebe. Ponašanja mladih koja uključuju konzumaciju alkohola i duvana među mladima, naročito maloljetnicima, kao i pristup kladionicama i automat klubovima su takođe identifikovani kao problematični. Posebno urgentno pitanje koje je naglasilo više omladinskih organizacija je nemogućnost mladih za fizičku i finansijsku samostalnost od porodica, te nedovoljni kapaciteti samih mladih za samostalnost i preuzimanje rizika „izlaska iz zone komfora koji idu uz samostalan i odvojen život od roditelja“.

Posebno su identifikovane i naročito marginalizovane grupe mladih, i to: mladi iz romske i egipćanske populacije, mladi sa invaliditetom i mladi roditelji. Iz omladinske romske organizacije kao posebne probleme sa kojima se suočavaju mladi Romi ističu diskriminaciju pri zapošljavanju i pored stimulativnih propisa, te manjak volje da se sistemski pomogne obrazovanje romske omladine i da se smanji siromaštvo. Mladi sa invaliditetom, smatraju predstavnici Udruženja mladih sa hendikepom Crne Gore, su suviše samokritični i ne uviđaju svoje kapacitete da promijene ono čime nisu zadovoljni, dok iz Kancelarije za mlade opštine Kotor smatraju da ovi mladi nisu adekvatno uključeni u društvenu zajednicu i dnevna zbivanja. Podrške za mlade koji se odlučuju da osnuju porodicu i za mlade roditelje gotovo da nema ni u jednom segmentu – od posebnih informativnih i servisa u zajednici, adekvatnog sistema socijalne zaštite, podsticanja zapošljavanja, do mehanizama za obezbjeđenje stambenog pitanja.

Prepoznatljivo kod mladih u Crnoj Gori i regionu je zabrinutost, nepovjerenje, odsustvo vjere da se bilo kakva dosljednost i predanost (u radu, učenju, prijateljstvu, emotivnim vezama) isplati.

OKC Herceg Novi

Prvenstveno teško je doći do seminara, obuka, znanja da bi bio sposobljen za rad sa mlađim ludima.

MladilInfoMNE

Potrebno je povećati stavku u budžetu namijenjenu za poboljšanje položaja mladih u društvu.

MVPEI

PROFESIONALCI KOJI SE BAVE MLADIMA

Omladinski radnik, po meni, je neko ko je uključen u servise za socijalnu inkluziju koji su direktno namijenjeni mladima. Takav koncept je u Švedskoj. To ni ne postoji kao kategorija u Crnoj Gori. Rad u civilnom sektoru nema šifre rada.

ADP ZID

Sagovornici su govorili i o položaju profesionalaca koji se bave mladima i o tome koliko je rad omladinskih radnika, aktivista, lidera i drugih profesija i zanimanja prepoznat. Tako su identifikovane različite oblasti u kojima se dobija/želi „prepoznavanje“ od strane: 1. građana (roditelja, prosvjetnih radnika, drugih profesionalaca koji se bave mladima...), 2. direktnih korisnika, odnosno samih mladih, 3. institucija – posebno na nivou kreiranja i implementacije politike za mlade i zapošljavanja profesionalaca da prate procese implementacije.

Predstavnici omladinskih organizacija smatraju da njihov rad često nalikuje „sizifovskom trudu“ čiju vrijednost prepoznaju samo mladi sa kojima se direktno radi, ali ne i drugi aktivisti, državno liderstvo i društvo (OMSA); te da je omladinski rad prepoznat kao važan od strane samih mladih, ali da mu je najveća mana projektno funkcionisanje i samim tim kratkoročnost (Phiren Amenca); da omladinski radnici i aktivisti nisu povezani sa lokalnim i državnim strukturama, pa ne dobijaju dovoljno pažnje i podrške koliko bi trebalo i da je njihov rad uveliko potcijenjen i nedovoljno prepoznat (MAPPS); kao i da se omladinski radnici nalaze u nepovoljnoj situaciji jer i sami tek preuzimaju početne korake u ovoj oblasti, a nalaze se između nedovoljno formulisanih zahtjeva mladih i nedostatka sredstava da rješavaju iste (Savjet mladih Pljevlja). Takođe, prepoznate su i poteškoće da se kao mladi edukuju za profesije i zanimanja iz domena rada sa mladima (Mladi Info).

Problem je i to što mi u Zakonu nemamo nikakav član o omladinskoj politici koji bi baveo svaku opštinu na bavljenje problemima mladih.

Opština Mojkovac

Iz državnih institucija su mahom saglasni da profesionalci u domenu omladinskog rada nisu prepoznati, pa iz Uprave za mlade i sport ukazuju da omladinski rad nije prepoznat u mjeri u kojoj bi trebao da bude, i da je zato potrebno posebno formirati, ministarstvo za sport i omladinu. Iz vladine kancelarije za saradnju sa NVO takođe smatraju da omladinski rad nije prepoznat objašnjavajući to činjenicom da mladi nisu prioritet, jer „sve one teme koje nijesu na listi prioriteta, one su nevidljive, one su nekako, svjesno ili nesvjesno zanemarane, kao da su gurnute pod tepih ili su stavljene na „stand by“ pa čekaju neko bolje vrijeme“.

Sagovornici iz određenog broja opština međutim smatraju da profesionalci koji se bave mladima i pitanjima koja su vezana za mlade, nailaze na sve veću podršku institucija; te da u određenim opštinama postoji omladinski radnik, kao spona civilnog sektora i lokalne uprave, koji prati implementaciju LPAM-a i sa nivoa lokalne uprave inicira aktivnosti postavljene u planu kroz saradnju sa drugim nadležnim relevantnim partnerima. Ipak, i predstavnici jednog broja opština ukazuju na probleme u ovoj oblasti jer „službenici zaduženi za omladinsku politiku su pretrpani drugim poslovima koji imaju prioritet“ i „na odlučujućim mjestima stariji kadar koji nema mnogo sluha za inovacije koje dolaze od mladih ljudi“.

To što se akteri lokalnih zajednica ne suprostavljaju otvoreno radu omladinskih radnika i aktivista, nije dovoljno.

OKC HN

Organizacije koje rade sa mladima smatraju da osnovni preduslovi za prepoznatljivost omladinskog rada nisu ispunjeni jer nije definisano organizovano djelovanje mladih kao i onih organizacija koje se bave mladima (Proactive); nije jasno šta

je zapravo omladinski radnik (ADP ZID); formalno obrazovanje za rad sa mladima ne postoji, a priznavanje i licenciranje obuka koje organizuju organizacije za profesionalno

usavršavanje sopstvenih kadrova u ovoj oblasti je izuzetno spor proces (Forum MNE); nije izvršeno sistematizovanje rada omladinskih radnika kao kvalifikacije (Juventas); profesionalnih standarda za omladinski rad nema (COF).

PRETHODNA STRATEGIJA ZA MLADE

Naši sagovornici su uglavnom bili informisani o prethodnom Nacionalnom planu akcije za mlade, kao i o lokalnim akcionim planovima. Njihove ocjene su takođe uglavnom pozitivne u pogledu sadržaja strategija i akcionih planova, kao i uključenosti mlađih u izradu posebno Nacionalne strategije, a negativni u pogledu nivoa realizovanog. Posebno problematično na lokalnom nivou se ističe i to da institucije koje su predviđene da realizuju određene aktivnosti, nisu upoznate da treba to da urade ili samo nisu odradile svoj dio uopšte (Aktivna zona Cetinje); te da u lokalnim upravama nema dovoljno ljudi, koji bi se bavili mlađima i sprovodili nacionalnu politiku za mlade i lokalne akcione planove (Uprava za mlade). Intervjuisani predstavnici opština smatraju da je „*negativna karakteristika NPAM/LPAM-a to što nije u zakonskom smislu obavezujući*”, ali i da su na lokalnom nivou limitirana sredstva da se implementiraju planovi u potpunosti, dok je „*dobra stvar što skupštine dozvoljavaju, ako ne direktni budžet, onda oslonac da se sredstva traže od drugih donatora*“. S druge strane, problem pri izradi i realizaciji nacionalne strategije i lokalnih planova je i to što mlađi ne znaju njih, a ako su i čuli ne znaju šta je u njima i kako da se uključe (Mladi Info).

Za nepotpuno sprovođenje nacionalne strategije i akcionih planova razlozi se nalaze u nedostajućim sredstvima da se zaposli potreban broj ljudi u Upravi za mlade, nepostojanju komunikacije sa Parlamentom, te nedostatku resursa i sistemske podrške za novoosnovanu krovnu organizaciju omladinskih i organizacija za mlade (ADP ZID); kao i preširokom obuhvatu oblasti i tema, koje djelimično imaju svoja druga resorna ministarstva, pa je fokus na omladinskom radu, aktivizmu mlađih i omladinskim klubovima razvodnjen (Forum MNE).

Kao pozitivan efekat realizacije NPAM-a prepoznaje se činjenica da su mlađi prepoznati kao kategorija važna za društvo (Forum MNE), ali i konkretno da su na taj način motivisane opštine da prepoznaju potrebe mlađih (Juventas), te da je podstaknut razvoj i usvajanje lokalnih akcionih planova, otvaranje lokalnih kancelarija i zapošljavanje jednog broja ljudi (ADP ZID). Od državnih institucija je Zavod za zapošljavanje prepoznao kao pozitivnu stranu realizacije NPAM-a bolje umrežavanja institucija i sektora.

KOMPETENCIJE MLAĐIH

Pitali smo sagovornike i da procijene koje kompetencije, resurse, kvalitete mlađi posjeduju koje bi društvo moglo bolje iskoristiti. Sagovornici su uglavnom saglasni da mlađi posjeduju energiju i dinamičnost, inicijativu, kreativnost i fleksibilnost, kao i da

Lokalni planovi akcije za mlade, su pretežno dobro urađeni ali kada ih lokalna uprava treba sprovoditi, rezultata nema, jer su važniji drugi prioriteti.

Proactive

Strateški dokumenti su se bavili svim pitanjima od kapitalnog značaja za mlade, ali na previše uopšten način.

Savjet mlađih Pljevlja

Mlađi posjeduju inicijativu i prodornost, ali i nepovjerenje u sistem koji im blokira entuzijazam, pa je neophodno da institucije budu otvorene za mlađe i da realizuju programe obuka koji uvažavaju njihove inicijative i ideje.

Zavod za zapošljavanje

posjeduju vještine vezano za strane jezike i nove komunikacione tehnologije koje ih preporučuju.

Međutim, iz organizacija za mlade smatraju da je inicijativa nešto na čemu mora da se poradi uz razvijene mehanizme kroz obrazovanje i civilni sektor i da sada takvi servisi nedostaju (ADP Zid); kao i da mladima treba stvarati slobodan prostor i dati adekvatnu podršku kako bi razvijali sve aspekte svoje ličnosti (Forum MNE). Iz omladinskih organizacija se posebno naglašava potreba za kontinuiranim radom sa mladima kako bi se njihove vještine razvile (Phiren Amenca), kao i to da su mladi prije svega osobe koje su spremne da uče i da rade (MAPPS), i koje žele da doprinesu razvoju i poboljšanju društva/države (Omladinski klub Nikšić).

Sve što mladi jesu i kompetencije koje posjeduju, mi kao društvo možemo usmjeriti za kreiranje novih praksi i rješenja.

Forum MNE

Iz ministarstva vanjskih poslova i evropskih integracija nam je rečeno da „više od 50% zaposlenih u MVPEI su mladi, pa možemo reći da predstavljaju pokretačku snagu ove institucije, a u cilju njihovog usavršavanja, vodi se računa o njihovom upućivanju na obuke u zemlji i inostranstvu.“

MLADI U SLOBODNO VRIJEME

Mladi su kao u vakumu: generalno nezadovoljni kulturno-zabavnom ponudom grada, nedovoljno osnaženi da iniciraju nove, alternativne programe, ali ni da ih podrže svojim učešćem

OKC HN

U odgovorima na pitanje kako mladi provode slobodno vrijeme vidljiva je izuzetna kritičnost naših sagovornika i uglavnom sagledavanje onog što bi trebalo popraviti, pa gotovo da nema odgovora koji ukazuju na neke pozitivne aspekte. Tako, intervjuisani predstavnici omladinskih organizacija smatraju da mladi ili apsolutno ništa ne rade sa svojim slobodnim vremenom ili apsolutno nemaju slobodnog vremena (OMSA); sve više vremena provode na ulici gdje se susrijeću sa lošim navikama koje je kasnije jako teško iskorijeniti (Aktivna zona Cetinje); višak slobodnog vremena negativno utiče na mlade romske populacije, upadaju u loše društvo, nemaju obavezu prema školi, sportu ili poslu (Phiren Amenca); nema dovoljno raznovrsne ponude sadržaja za mlade, a ti koji postoje su skupi (Volonterski klub Gimnazije); mladi su na društvenim mrežama, ali ne koriste mogućnosti i ne znaju koje sve mogućnosti internet nudi (UMHCG); te da su mladi uglavnom kući kraj kompjutera igrajući igre i posjećujući društvene mreže, a kada su vani onda su uglavnom u kafićima i kladionicama (Omladinski klub Nikšić). Takođe, iz Centra za afirmaciju mladih poručuju da se na ovo pitanje mogu dati različiti odgovori, u zavisnosti od grada o kojem se govori, jer je u Podgorici situacija mnogo bolja po pitanju sadržaja koje grad nudi za mlade nego u gradovima na sjeveru, a opet ni ponuda u Glavnom gradu nije zadovoljavajuća.

Mladi Romi svaki slobodan trenutak nastoje da iskoriste kako bi sebi obezbijedili neki finansijski prihod, kroz bilo kakav fizički rad. Problem je što lako, u ovom nastojanju, upadaju u nelegalne aktivnosti u kojima najčešće oni izvlače deblji kraj.

Phiren Amenca

Organizacije koje rade sa mladima prepoznaju da su mogućnosti mladih ograničene onime što im mi kao društvo nudimo (Forum MNE), te da mogućnosti za mlade izuzetno variraju u različitim opština u smislu kvaliteta i raznovrsnosti aktivnosti kojima bi se mogli baviti u slobodno vrijeme (Proactive). Ipak, prepoznaje se da ima dosta zainteresovanih mladih koji žele da uče, razvijaju se i realizuju inicijative, ali da, sa druge strane, ipak, dosta vremena provode u kladionicama (ADP Zid); te nijesu

naviknuti na društveni aktivizam pa vrijeme provode pred televizorom, uz neku knjigu, odnosno u slobodno vrijeme se druže sa priateljima i putuju (Juventas).

Predstavnici opština i institucija su većinski saglasni da mladi kako kažu, nažalost, svoje slobodno vrijeme troše na društvenim mrežama, demotivisanisu i pasivni i da za takve mlade gotovo da nema programa koji bi im pomogli, a da su nekada postojali omladinski domovi kao mjesta okupljanja i cjeloživotnog učenja. Istovremeno, oni smatraju da se mladi u slobodnom vremenu uglavnom bave obrazovno-rekreativnim sadržajem i sportskim aktivnostima, rade na sopstvenom usavršavanju, putuju i upoznaju nove kulture i pomažu svojim prijateljima i rođacima. Takođe, jasno je naglašena poruka da ima i aktivnih i pasivnih mladih ljudi, te da oni koji bi željeli da rade nešto za čim nema mogućnosti, ipak, uvijek mogu da nadu način da to i ostvare.

Problem je što se vrlo malo vodi računa o podsticanju djece da imaju i vode inicijativu, kako u porodici tako i u školi.

ADP Zid

UČEŠĆE U DONOŠENJU ODLUKA

U intervjuiima je potvrđen stav samih mladih da njihovo učešće u donošenju odluka od porodice, preko škole/fakulteta, do mjesnih zajednica, opština i države, može biti mnogo značajnije. Mogućnosti za učešće postoje, kako to prepoznaju opštine, i to kroz javne rasprave, lokalne đačke parlamente, Savjete mladih, institut Prazna stolica u lokalnom parlamentu, te formiranje Sekretarijata za sport, omladinu i saradnju sa NVO (opština Berane), kao i u procesu kreiranja Lokalnog plana akcije za mlade (opština Kotor). Predstavnici opština još ocjenjuju da postoji tendencija sve većeg učešća mladih u donošenju odluka u školi/fakultetu/porodici, te da su mladi iz političkih partija uključeni u donošenje odluka i na nivou opština.

Organizacije za mlade tvrde da pitanje demokratije i shvatanja demokratije na nivou škola zavrijeđuje posebnu pažnju, jer u najvećem broju škola direktori biraju predstavnike đačkih parlamenta, koji lako gube perspektivu da predstavljaju cijelokupnu školu (Juventas); te da postoji strah kod škola da budu inkluzivnije i suštinski uključe mlade u donošenje odluka na nivou škole, jer od sedam škola koje su učestvovalo u istraživanju samo jedna je imala valjan đački parlament (Forum MNE); kao i da ni škole ni porodice ne podstiču djecu da budu inicijativni, već od njih očekuju disciplinu i poslušnost (ADP Zid).

Posebno su zabrinjavajuća iskustva koja dolaze iz omladinskih organizacija vezana za učešće mladih u donošenju odluka u porodici: mladi se ne trude da budu donosioci odluka, posebno kod romske populacije (Phiren Amenca); u porodici, posebno osobe sa invaliditetom zbog ogromne zaštite prema njima, nemaju mogućnost da učestvuju u donošenju odluka koje ih se tiču, jer mladima sa invaliditetom se ne dozvoljavaju greške (UMHCG); učešće u donošenju odluka zavisi primarno od stepena stambene i finansijske zavisnosti mlade osobe od porodice, tj. porodice od mlade osobe (OMSA, CAM); ali i da pretrpanost obavezama kod roditelja dovodi do nepostojanja slobodnog vremena kada bi djeca/mladi mogli uopšte pričati sa njima, a kamoli imali mogućnost da učestvuju u donošenju odluka (OK Nikšić).

Mladi su u potpunosti prepušteni sami sebi. Paradoks je da penzioneri imaju svoje klubove a mladi nemaju.

Forum MNE

U porodici, sve zavisi od jedne do druge, ali mladi nisu uključeni dovoljno (u donošenje odluka), najčešće nam se spočitava „ti ne znaš“ i „još si mlat“.

Volonterski klub Gimnazije

Iz studentskih organizacija uglavnom stižu poruke da se u zavisnosti od ciljeva studentskih organizacija može učestvovati u donošenju odluka na fakultetu, ali ne oko krucijalnih pitanja (MAPPS).

Nekoliko omladinskih organizacija smatra da ni ne postoje institucionalni mehanizmi preko kojih bi mladi mogli suštinski učestvovati u donošenju odluka u Opštini (OKC Herceg Novi, OK Nikšić), odnosno da su im mogućnosti za manevar u procesu donošenja odluka dosta uske (Savjet mlađih Pljevlja), te da je poražavajuća činjenica da još uvijek sve opštine nemaju savjetodavna tijela (Savjet mlađih) koja bi bila direktna veza između mlađih i gradonačelnika, koji bi onda imao dužnost da za vrijeme svog mandata u Plan rada, kao i u budžet, uključi i plan za mlađe (MAPPS).

NEFORMALNO OBRAZOVANJE MLADIH

Sva resorna ministarstva moraju povesti računa o mlađima. Svi trebaju otvoriti vrata za mlađe.

Uprava za sport i mlađe

Kada su u pitanju mogućnosti za neformalno obrazovanje mlađih prvenstveno se pominju nevladine organizacije kao primarni organizatori i pružaoci neformalnog obrazovanja, ali se pominje i internet kao izvor informacija, online kursevi, besplatne knjige. Pored NVO i interneta, nezaposlenim mlađima su dostupni i programi za neformalno obrazovanje Zavoda za zapošljavanje, kako i naglašavaju u ovoj instituciji gdje smatraju da bi i te obuke trebalo da budu formalno prepoznate, a sada nisu. Takođe, iz opštine Kotor naglašavaju da i sama opština sprovodi vršnjačke radionice na razne teme u svim školama na području opštine, dok u Mojkovcu to radi Centar za kulturu obezbjeđivanjem besplatnih časova crtanja, plesa itd. Naše sagovornice iz MAPPS-a i Juventasa su prepoznale i da iako kompetencije stečene kroz programe neformalnog obrazovanja nisu formalno prepoznate, da se ipak sve više uzimaju u obzir pri intervjuiima za članstvo u organizacijama, za obavljanje prakse, stažiranja, te za zapošljavanje.

Iz Uprave za sport i mlađe ukazuju da sama Uprava nije dovoljna, već da je potrebno da se cijeli sistem uključi kako bi se stvorilo što više prilika za razvoj kompetencija kod mlađih.

Učešće u programima neformalnog obrazovanja dosta govori o stavu mlađih – počevši od same motivacije i želje za učenjem, pa do konkretnih stečenih iskustava i znanja.

MAPPS

Omladinske organizacije i u odgovorima na ovo pitanje kritički ocjenjuju same mlađe i njihovu zainteresovanost i motivaciju da rade na sebi (Aktivna zona Cetinje); ali i tvrde da su prilike i mogućnosti za sticanje novih znanja i vještina rijetke (Volonterski klub Gimnazije). Istovremeno, iz postojećeg omladinskog kluba u Nikšiću poručuju da su upravo oni mjesto gdje mlađi ljudi mogu da se na organizovan i kreativan način, edukuju, informišu i učestvuju u izgradnji kako ličnog tako i društvenog kapitala kroz građanski aktivizam i razvojne programe. Studentske organizacije su identifikovale i program stručnog osposobljavanja kao mogućnost za razvoj kompetencija, međutim način na koji se realizuje ocjenjuju kao loš i nefunkcionalan jer ne povezuje ponudu i potražnju na tržištu rada (OMSA).

Kao glavne **prepreke** za kvalitetno sticanje kompetencija kroz neformalno obrazovanje naši sagovornici su identifikovali da van-nastavnih aktivnosti nema u školama, kao nekada, već se sada sve posebno i dodatno plaća (Vladina kancelarija za saradnju sa NVO); da nevladine organizacije funkcionišu projektno pa su njihove aktivnosti kratkorajnog karaktera i stvara se diskontinuitet (Proactive); odnosno na taj način nemaju

svi mladi jednake šanse da dobiju priliku da razvijaju određene kompetencije, kao i da često kompetencije stečene kroz programe neformalnog obrazovanja nisu priznate (Forum MNE); te da se većina neformalnih edukativnih aktivnosti odvija i organizuje u glavnom gradu (MAPPS) i da je sjever Crne Gore posebno zapostavljen (CAM). Takođe, iz organizacija Forum MNE i Mladi Info ocjenjuju da je potrebno realizovati obuke za akreditore koji bi izdavali licence organizacijama/programima iz domena neformalnog obrazovanja radi osiguranja kvaliteta. Iz Crnogorskog omladinskog foruma dodaju i da je neophodno informisati organizacije o postupku dobijanja licence, i raditi na informisanju biznis sektora o kompetencijama koje se stiču kroz neformalno obrazovanje.

Kada radite edukaciju sa mladima potrebno je da vi budete edukovani.

Proactive

Svi programi neformalnog obrazovanja trebalo bi da budu sertifikovani, a stečene kompetencije priznate.

Forum MNE

INFORMISANJE MLADIH

Na pitanje kako se mladi informišu o dešavanjima/mogućnostima iz oblasti koje ih zanimaju naši sagovornici su uglavnom odgovarali da su informacije dostupne i da je internet glavni izvor informacija za mlade, a tek onda vršnjaci, tradicionalni mediji i škola. Smatraju da je sistem informisanja mladih putem postojeće info-strukture (oglasne table, mediji, vršnjačko "lice u lice" informisanje i djeljenje promotivnog materijala) dodatno unaprijeđen svim mogućnostima koje nudi informisanje putem društvenih mreža i internet komunikacijom (mailing liste, facebook, twitter, skype, viber...), te da je u tom širokom spektru mogućnosti postalo nemoguće biti neinformisan (OKC HN). Takođe, smatraju da mladi žele personalizovane informacije, odnosno isključivo informacije koje su namijenjene njima, kao konzumentima/interesentima (OMSA), ali i da se mladi informišu jedino ako se uključe u neku organizaciju (ADP Zid), te da je odgovornost na mladima da traže informacije (Forum MNE), odnosno da bi mladi najviše voljeli da im se informacije serviraju, nametnu svojom atraktivnošću, a da se i ne pomuče da do njih dođu (Mladi Info). Nadalje, konvencionalni mediji (TV i radio) još uvijek nemaju dovoljno sadržaja za mlade, a pogotovo ne onih koji bi ih zainteresovali da se aktivno uključe u društveno korisni rad ili nešto što bi njima kasnije poslužilo za napredovanje (Aktivna zona), da se više pažnje posvećuje mladima do 15 godina nego mladima od 15 do 30 godina, odnosno da nema specijalnih sadržaja za mlade i da oni nijesu direktni kreatori programa (UMHCG), a da novine u štampanoj verziji niko, ne samo mladi, više i ne čita (Vladina kancelarija za saradnju sa NVO). Iz organizacije ADP Zid smatraju da su i mediji kao komercijalni emiteri relativno nezainteresovani za kreiranje sadržaja namijenjenih mladima jer ne postoji volja i želja države da mediji imaju proaktivniju ulogu u bilo kom smislu, pa ni za mlade.

Ipak naši sagovornici iz opština uglavnom predlažu da se mladi informišu o dešavanjima postavljanjem oglasnih tabli u gradu, kreiranjem info mesta u školama i na fakultetima sa ažuriranim informacijama o omladinskoj politici, te kreiranje web stranica za mlade. Mladi iz Savjeta mladih Pljevalja istovremeno ukazuju na činjenicu

Treba uvažiti potrebe svih mladih. Potrebni su omladinski i obrazovni programi, kao i one teme koje interesuju i manji procenat mladih poput zdravlja, obrazovanja, nauke, ekonomije i životne sredine.

Juventas

Emisija za mlade nema u medijima, ili su rijetke, osim kad su sami mladi uključeni u medije.

Phiren Ameraca

Info centar treba da ima ugovorni odnos sa državom.

ADP Zid

da je u jedinom štampanom mediju u Pljevljima ukinuta je rubrika „Iz ugla mladih“. Iz uprave za mlađe i sport smatraju da je potrebno mlađe informisati sistemski, i to kako predlažu uvezivanjem sajtova i informativnih servisa svih omladinskih centara u Crnoj Gori.

ZAPOŠLJAVANJE MLADIH

Mladi ne dolaze lako do zaposlenja jer je smanjen broj slobodnih radnih mesta.

Zavod za zapošljavanje

Svi sagovornici su saglasni da mlađi izuzetno teško dolaze do zaposlenja, sa izuzetkom onih koji smatraju da se mlađi do zaposlenja mogu doći lako po partijskoj liniji, odnosno ako imaju adekvatne rodbinske i prijateljske „veze“. U opštini Mojkovac međutim smatraju da se u oglasima sve češće pojavljuje potreba za mlađim ljudima, ocjenjujući to i kao diskriminišuće prema starijoj populaciji.

Kao razloge, naši sagovornici navode sistemske odnosno spoljnje probleme poput nepotizma, korupcije, netransparentnog zapošljavanja, diskriminacije, loše ekonomske situacije i smanjene potražnje radnih mesta, te individualne odnosno unutrašnje probleme- nespremnost mlađih da se edukuju i do-edukuju, usavršavaju, rade i budu odgovorni. Tako se kao sistemski razlozi konkretno pominju: nepovezanost i neusklađenost ponude i potražnje na tržištu rada, odnosno hiperprodukciju visokoškolskih kadrova,

bez kreiranja radnih mesta za te kadrove. Takođe, problem se vidi u lošoj ekonomskoj situaciji, uz nedostatak usmjeravanja države ka strateškim pravcima razvoja, te u manjku slobodnih radnih mesta. Izuzetno važna je ocjena koja dolazi iz NVO sektora da se sistemski pravi značajan propust kreiranjem politike zapošljavanja bez uključivanja ključnih aktera poput Zavoda za zapošljavanje i Centra za stručno obrazovanje.

Međutim, naši sagovornici su identifikovali i nekoliko individualnih razloga, pa su se tu našli: neadekvatan izbor budućeg poziva i nedostatak usmjeravanja mlađih za određena zanimanja koja su tražena, neinformisanost mlađih, kao i manjak podsticaja kvalitetnih kadrova kroz određene beneficije tokom i nakon školovanja, te nemotivisanost poslodavaca koji su u privatnom sektoru da zapošljavaju mlađe ljudi. Zabrinjavajuća procjena dolazi iz Crnogorskog omladinskog foruma gdje smatraju da se aktivizam mlađih poistovjećuje sa kritizerstvom i buntovništvom te se čak smatra i preprekom za nalaženje posla. Takođe su stava da se iskustvo stečeno volontiranjem ne uvažava dovoljno, a da se neformalno obrazovanje ne cijeni.

S druge strane, iz Kancelarije za saradnju sa NVO smatraju da mlađi ljudi lako odustaju i da su u početku obeshrabreni zbog priča da su konkursi namješteni. Iz Foruma MNE poručuju i da se u društvu stvorilo ubjeđenje da ako se stekne visokoškolsko zvanje

da i posao mora biti obezbijeđen, što nikako nije u skladu sa realnim stanjem i što utiče na stavove mlađih i njihova očekivanja vezano za proces zapošljavanja. Iz organizacije Phiren Amenca, s druge strane ukazuju i na činjenicu da zbog velike nezaposlenosti mlađi gube motivaciju za školovanjem, a to potvrđuje i iskustvo mlađih iz omladinskog kluba Nikšić koji tvrde da slobodnih radnih mesta ima za one koji su završili ili prošli obuku za zanatske poslove (frizeri, šminkeri, automehaničari...).

Mlađim Romima su potrebne određene kvalifikacije za odgovarajuće poslove, ali nije im pružena šansa čak i kada posjeduju tražene kvalifikacije.

Phiren Amenca

Kao potencijalna rješenja naši sagovornici su ponudili kreiranje procesa koji će mlade ospozobiti za rad tokom ili nakon školovanja kroz praksu, uz napomenu da aktuelni program stručnog ospozobljavanja visokoškolaca nije dugoročan (Proactive); odnosno da se volontiranje propiše kao obavezno tokom školovanja i da se kroz volontiranje mladi prepoznaju kao i potencijalni kandidati za posao (Mladi pronalazači); lično zalaganje za konstatno unaprijeđenje sopstvenih kompetecija i cjeloživotno učenje u cilju usavršavanja i povećanja sopstvene konkurentnosti (Forum MNE); te, kontinuiran rad na razvoju preduzetničkih veština kod mladih (OKC Herceg Novi).

Pored interneta postoje i alternativne ideje koje bi mogle postati dobra praksa, a to je npr. otvaranje lokalnih centara za mlade u saradnji sa lokalnim vlastima.

MAPPS

STRATEGIJA ZA MLADE

Po intervjuisanim sagovornicama Crna Gora trebalo bi da definiše populaciju mladih kao strateški resurs i da se fokusira na pružanje adekvatne podrške njihovom razvoju, odnosno prepoznavanju njihovih potencijala i kvaliteta, i na njihovo aktivno učešće u životu društva. Strateškim dokumentom trebalo bi se posebno fokusirati i na omladinski i društveni aktivizam, udruživanje mladih, redefinisanje vrijednosnog okvira, te na razvoj svijesti o sebi i drugima, u okviru zajednice i konkretnim mjerama podrške da sami mladi doprinesu sopstvenom i razvoju zajednice kroz direktno uključivanje, solidarnost, volonterski rad i preduzetničke incijative. Sagovornici su naglasili da bi buduća strategija trebalo i da predviđi mјere za razvoj neformalnog obrazovanja i mјere podrške razvoju samostalnosti kod mladih i podrške mladima pri osnivanju porodice i osamostaljivanju. Kao posebni mehanizmi su istaknuti programi mobilnosti mladih, programi razvoja preduzetničkog potencijala mladih i programi informisanja.

Nova strategija treba da na realnim osnovama postavi ciljeve i fokusira se na goruća pitanja i oblasti koje se isključivo tiču mladih i nisu pokrivene drugim strategijama i akcionim planovima, kao i da predviđi omladinski fond. Kao takve posebno značajne oblasti za mlade istaknute su zapošljavanje, mobilnost mladih i poboljšanje položaja svih mladih, a posebno onih koji su na marginama društva poput mladih sa invaliditetom, temeljnih iz romske populacije, kao i zdravlje i zdravi stilovi života, kultura, sport, slobodno vrijeme, te ljudska prava mladih. Takođe, istaknuta je neophodna fleksibilnost strategije, te akcionih planova kako bi mogli da zadovolje i individualne potrebe, odnosno pojedinačne kvalitete i prednosti svakog mladog čovjeka i žene.

Iz Savjeta mladih iz Pljevalja su istakli i da mladi od nove strategije očekuju „mnogo“, a posebno u dijelu otvaranja novih radnih mjesta i zapošljavanja mladih, edukacije mladih za zanimanja sa kojima mogu biti konkurentni na tržištu Evropske unije, kao i njihovog osamostaljivanja, odnosno rješavanja stambenog pitanja. Istovremeno, mladi pronalazači poručuju da bi novom strategijom trebalo osmislići proces koji će podrazumjevati da se zaposlenje ne može dobiti ukoliko određeno vrijeme nije provedeno u volontiranju.

Procesno orijentisani stavovi sagovornika ukazuju na potrebu da se omladinska politika kreira i sprovodi u kontinuitetu, uz redovno praćenje i procjene sprovedenog. Takođe,

Zakon koji će jasno postaviti osnove za sprovođenje strategije. Budžet koji će tačno biti opredjeljen za njeno izvršenje. Spustiti implementaciju na lokalni nivo, da opštine urade ono što je potrebno za mlade, i da budu prva instanca obraćanja mladih.

Igor Vušurović, Uprava za mlade i sport

potrebno je novu strategiju usaglasiti i sa evropskom politikom i sa mjerljivim pokazateljima uspjeha. Sagovornici smatraju da je, prije svega, potrebno uključiti mlade u kreiranje i implementaciju strategije u formi koja će im zaista dati značajnu i odlučujuću ulogu, te da je neophodno uspostaviti nove i pokrenuti postojeće mehanizme omladinske politike. Ukazivali su i na potrebne pojačane kapacitete za implementaciju nove strategije i za njen dugoročni razvoj. Upravo zbog svijesti o skromnoj ekonomskoj moći Crne Gore, sagovornici su ipak stava da za omladinsku politiku moraju biti opredjeljena značajnija budžetska izdavanja, jer će se višestruko vratiti, ali i da je neophodna pojačana i efikasnija među-sektorska i među-resorna saradnja, adekvatni ljudski resursi i politički senzibilitet i volja kao preduslovi da omladinska politika da željeni rezultat. Posebno je važno i razviti kapacitete civilnog sektora i samih mladih ljudi da aktivno rade na kreiranju i implementaciji omladinske politike. Finalno, naši sagovornici smatraju da svi procesi moraju biti transparentni, odnosno da građani, a i sami mladi kao direktni korisnici moraju imati uvida u to koliko je plana ostvareno, koliko nije i zbog čega.

ANEKS 1. SPISAK KONSULTOVANE LITERATURE

1. BSC Bar(2010), Omladinsko preduzetništvo u Crnoj Gori - Stanje i mogućnosti za razvoj, Bar
2. Evropska komisija (2013), Izvještaj Crne Gore o skriningu, Poglavlje 26 - Obrazovanje i kultura, PROŠIRENJE + ZEMLJE KOJE PREGOVARAJU O PRISTUPANJU EU, MD 4/13.)
3. Evropska komisija, RADNI DOKUMENT KOMISIJE IZVJEŠTAJ O NAPRETKU CRNE GORE ZA 2013., 16. X 2012. SEC(2013) 411, Brisel
4. Evropska komisija, RADNI DOKUMENT KOMISIJE IZVJEŠTAJ O NAPRETKU CRNE GORE ZA 2012.,
5. 10.X 2012.SEC(2012)331, Brisel
6. Evropska komisija (2010), RADNI DOKUMENT KOMISIJE ANALITIČKI IZVJEŠTAJ,
7. 09.XI 2010. SEC(2010) 1334, Brisel
8. Denstad, F .Y . (2007) "Pogled spolja" Izrada Nacionalnog akcionog plana za mlade u Crnoj Gori 2004-2006, Podgorica
9. Glavni grad Podgorica (2013), IZVJEŠTAJ O REZULTATIMA POSTUPKA PRETHODNOG KONSULTOVANJA GRAĐANA POVODOM IZRADA LOKALNOG PLANA AKCIJE ZA MLADE GLAVNOG GRADA 2012-2014, Podgorica
10. Međunarodna organizacija za migracije (2010), Misija u Crnoj Gori, Pregled stanja omladinske politike i zakonskog okvira u regionu, S. Džigurski
11. Međunarodna organizacija za migracije (2011), Misija u Crnoj Gori, Izazovi učešća mlađih u Crnoj Gori, Revidirani izvještaj, autorka: S . Petković, Podgorica
12. Međunarodna organizacija za migracije (2012), Misija u Crnoj Gori, Evaluacija projekta „Društveno osnaživanje mlađih“, autorka: A. Hadžibegović, Podgorica
13. Ministarstvo održivog razvoja i turizma (2013), PLATFORMA ZA IZRADU NACIONALNE STRATEGIJE ODRŽIVOG RAZVOJA 2014-2020, Podgorica
14. Ministarstvo prosvjete (2014), Nacrt zakona o mladima, Podgorica
15. Republika Crna Gora (2006), Nacionalni akcioni plan akcije za mlade 2006-2011, Podgorica
16. SAVJET ZA MLADE CRNE GORE (2011), INTERNA EVALUACIJA RADA, PODGORICA
17. Savjet za mlade, Izvještaji o radu za 2009, 2010. i 2011. godinu, Podgorica
18. SISTEM UJEDINJENIH NACIJA U CRNOJ GORI (2013), ANALIZA STRATEŠKOG, ZAKONODAVNOG I INSTITUCIONALNOG OKVIRA U VEZI SA ZAPOŠLJAVANJEM I PARTICIPACIJOM MLADIH, autorka: S . Petković, Podgorica
19. SISTEM UJEDINJENIH NACIJA U CRNOJ GORI (2013), ISTRAŽIVANJE O ZNANJU, STAVOVIMA I PONAŠANJU GRAĐANA CRNE GORE U VEZI SA ZAPOŠLJAVANJEM I PARTICIPACIJOM MLADIH, autorka: S. Petković, Podgorica
20. Službeni list Crne Gore broj 50/2012, Uredba o organizaciji i načinu rada državne uprave
21. Službeni list Crne Gore, broj 39/2011, Zakon o nevladinim organizacijama
22. Uprava za mlade i sport (2012), Analiza pravnog okvira i politike za mlade - Iskustva EU, ZAPADNOG BALKANA I CRNE GORE - Materijal za rad za radnu grupu koja radi

na sastavljanju nacrta Zakona o mladima Crne Gore, Savjet za mlade CRNE GORE, autor: S . Petković, Podgorica

23. Uprava za mlade i sport (2012) Nacionalni izvještaj Crne Gore: Prvi ciklus saradnje iz EU Strategije o mladima 2010-2012, Izvještaj je sastavljen u okvirima procjene prvog trogodišnjeg ciklusa primjene EU Strategije za mlade, Podgorica
24. Uprava za mlade i sport (2011), Na putu ka održivom učešću, autorka: B.Bulatović, Podgorica
25. Uprava za mlade i sport, Izvještaji o sprovođenju NPAM-a za 2008, 2009, 2010. i 2011. godinu, Podgorica
26. UNDP (2013), Nacionalni izvještaj o razvoju po mjeri čovjeka: Ljudi su najveće bogatstvo jedne zemlje. Koliko je bogata Crna Gora?, Podgorica
27. Vlada Crne Gore, Kontrola kvaliteta usluga u zdravstvu, Ravnopravnost polova u domenu zdravstvene zaštite – analiza dokumentacije, Podgorica
28. Zavod za školstvo Crne Gore, (2009), Predmetni program Građansko obrazovanje, izborni predmet I, II, III i IV razred gimnazije, Podgorica
29. USAID, Finalni izvještaj (2013), State of the Field Report Holistic, Cross-Sectoral Youth Development, Usaid Youth Research, Evaluation, and Learning Project

Izvori s Interneta:

1. http://ec.europa.eu/youth/index_en.htm
2. <http://www.mvpei.gov.me/rubrike/Pregovori-o-pristupanju-Crne-Gore-Evropskoj-uniji/dokumenti/Brosure-o-33-pregovaracka-poglavlja/>
3. <http://napor.net/>
4. http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/documents/Questionnaires/Country/Country_sheet_2013/Country_sheet_Montenegro_2013.pdf (Izvještaj za program Partnerstva Evropske komisije i Savjeta Evrope u oblasti omladinske politike)
5. http://youth-partnership-eu.coe.int/youth-partnership/ekcyp/By_country/Montenegro.html (Izvještaj za program Partnerstva Evropske komisije i Savjeta Evrope u oblasti omladinske politike)

ANEKS 2. NAJZNAČAJNIJI PROPISI PRAVNE TEKOVINE EU

Bijela knjiga Evropske komisije – Novi pokretač za evropsku omladinu (“White Paper”) iz 2001. godine, prva evropska strategija za mlade unijela je jedan važan mehanizam evropske politike u politiku za mlade - tzv. Otvoreni metod koordinacije (eng. OMC - Open Method of Coordination). OMC je decentralizovani način upravljanja određenom politikom kojim Savjet ministara, uz preporuke Evropske komisije, donosi ciljeve i prioritete u određenom polju i daje smjernice o načinima na koje bi zemlje članice trebalo te ciljeve i prioritete da podrže i sprovedu. Te smjernice nisu obavezujuće, ali su zemlje članice dužne da redovno podnose izvještaje o svojim naporima i postignućima u njihovom ispunjenju.

EU strategija za mlade (2010-2018) – Ulaganje i istraživanje, donešena 2009. godine, donosi smjernice evropske strategije za mlade za narednu deceniju. Jedno od glavnih obilježja nove strategije je dvostruki pristup rješavanju izazova identifikovanih kod mlađih, kroz ulaganje i osnaživanje. Ulaganjem će se staviti na raspolaganje “veća sredstva za razvoj područja politike koja utiču na mlade u njihovom svakodnevnom životu i doprinose njihovom poboljšanju”, dok će se osnaživanjem “promovisati potencijali mlađih za obnovu društva i doprinos vrijednostima i ciljevima Evropske unije”.

Pakt za mlade (Komunikacijska strategija o evropskim politikama koje se tiču mlađih Komisije upućena Savjetu – adresiranje problema mlađih ljudi – sproveđenje Evropskog pakta za mlade i promocija aktivnog građanstva)

Rezolucija Savjeta od 27. novembra 2009. godine o obnovljenom okviru za evropsku saradnju u oblasti mlađih (2010-2018)

Rezolucija Savjeta od 20. novembra 2008. godine o mobilnosti mlađih volontera u EU

Erazmus+ je novi program EU za obrazovanje, trening, mlađe i sport. Predstavnik Uprave za mlađe i sport, sektora za mlađe je član Upravnog odbora Erazmus+ komiteta, što je važna prepostavka za uspješnu međuresorskiju saradnju pri formiranju Agencije.

Evropska unija je 2010. godine pokrenula **inicijativu Mlađi u pokretu (Youth on the Move)**, koja definiše ulogu mlađih u ostvarivanju ciljeva strategije Evropa 2020 sa ciljem da se pokrenu potencijali mlađih u pravcu postizanja pametnog, održivog i inkluzivnog rasta u Evropskoj uniji. Ova inicijativa uspostavlja mehanizam za međusektorski pristup rješavanju izazova identifikovanih u polju mlađih.

MEHANIZMI SARADNJE SA EU I SAVJETOM EVROPE

Partnerstvo za mlađe Evropske Unije i Savjeta Evrope

Od 1998. godine, EU i Savjet Evrope sarađuju kroz Partnerstvo za mlađe, sa ciljem da se obezbijedi trajan okvir za zajednički razvoj koherentne strategije u oblasti obuke omladinskih radnika, omladinske politike i istraživanja o položaju mlađih. Partnerstvo

pruža dodatnu vrijednost programa ove dvije institucije i njihovih institucionalnih partnera, podstiče saradnju, komplementarnost i synergiju.

Crna Gora učestvuje u nekoliko programa Partnerstva za mlade: u grupi istraživača za mlade, nacionalni korespondent za omladinsku politiku (koji periodično izvještava o politici i praksi kada je u pitanju položaj mlađih u Crnoj Gori).

Radna grupa za mlađe (Youth Working Party)

Države članice EU razvijaju svoje nacionalne politike za mlade, a na nivou EU, postavljen je okvir za saradnju zemalja članica. Najistaknutiju ulogu ima **Savjet ministara za mlađe** (Council of Youth Ministers), koji donosi sve odluke. **Radna grupa za mlađe** (Youth Working Party), sastavljena od predstavnika ministarstava nadležnih za omladinsku politiku u državama članicama, priprema sjednice Savjeta.

U cilju poboljšanja kvaliteta projekata, Evropska komisija je uspostavila mrežu **SALTO resursnih centara** zbog tematske i regionalne podrške, usavršavanja i obuke. Ovi centri pružaju resurse, informacije i obuku za podršku Nacionalnim agencijama i organizacijama aplikantima i korisnicama programa za mlade. SALTO SEE, resursni centar za zemlje jugoistočne Evrope, nalazi se u Ljubljani. Uprava za mlađe i sport sarađuje sa ovom institucijom kroz učešće na sastancima i razmjenu informacija.

U cilju pružanja sveobuhvatnih informacija o mobilnosti i obrazovnim mogućnostima i za mlađe ljudi širom Evrope, Evropska komisija finansira **Eurodesk** mrežu.

ANEKS 3. SMJERNICE ZA ISTRAŽIVAČE

PITANJA ZA FOKUS GRUPE

SREDNJOŠKOLCI

1. Kakav je položaj mladih u Crnoj Gori? Je li bolji ili lošiji nego u EU? Kako znate?
2. Jeste li čuli za Nacionalni/lokalni plan akcije za mlade? Čime se bavio? Šta je postigao?
3. Šta radite u slobodno vrijeme? Da li biste željeli nešto drugo da radite, ali mislite da za time nema mogućnosti u vašem mjestu?
4. Da li postoje mogućnosti da mladi učestvuju u donošenju odluka u vašoj školi? A u opštini? U Porodici?
5. Šta je po vama aktivizam? Dajte primjere iz iskustva.
6. Postoje li mogućnosti da naučite neka nova znanja, vještine van škole? Gdje? I koja to znanja/vještine?
7. Kako se informišete o dešavanjima/mogućnostima iz oblasti koje vas zanimaju? Kako biste voljeli da se informišete?
 - a. Da li ima tema koje vas zanimaju u medijima (novine, radio, TV, internet)? Koje su to teme?
8. Postoje li omladinski klubovi u vašem mjestu? Šta se tamo dešava? Šta biste voljeli da se tamo dešava? Ko bi trebalo to da organizuje?
9. Hoćete li se lako zaposliti kad završite školu? Zašto mislite tako? Imate li već neko iskustvo u radu?
10. Da imate dovoljno novca, moći, znanja i sve ljudske i druge resurse koji su vam potrebni da to uradite, šta biste voljeli da uradite u sljedećih deset godina za sebe i druge mlade u vašem mjestu i za vaše mjesto?
11. Koji su najveći problemi mladih koje bi trebalo hitno riješiti, a šta bi im trebalo omogućiti? Čime bi trebalo da se bavi nova strategija za mlade u Crnoj Gori?

STUDENTI

1. Kakav je položaj mladih u Crnoj Gori? Da li je bolji ili lošiji nego u EU? Kako znate?
2. Da li ste čuli za Nacionalni/lokalni plan akcije za mlade? Čime se bavio? Šta je postigao?

3. Šta radite u slobodno vrijeme? Da li biste željeli nešto drugo da radite, ali mislite da za time nema mogućnosti u vašem mjestu/mjestu studiranja?
4. Da li postoje mogućnosti da mladi učestvuju u donošenju odluka na vašem fakultetu? A u opštini? U Porodici?
5. Šta je po vama aktivizam? Dajte primjere iz iskustva.
6. Postoje li mogućnosti da naučite neka nova znanja, vještine van obrazovnog sistema? Gdje u Crnoj Gori i gdje u inostranstvu? I koja to znanja/vještine?
7. Kako se informišete o dešavanjima/mogućnostima iz oblasti koje vas zanimaju? Kako biste voljeli da se informišete?
 - a. Da li ima tema koje vas zanimaju u medijima (novine, radio, TV, internet)? Koje su to teme?
8. Postoje li studentske organizacije na vašem fakultetu? Čime se bave? Čime biste vi voljeli da se bave? Ko bi trebalo to da organizuje?
9. Hoćete li se lako zaposliti kad završite fakultet? Zašto mislite tako? Imate li već neko iskustvo u radu?
10. Da imate dovoljno novca, moći, znanja i sve ljudske i druge resurse koji su vam potrebni da to uradite, šta biste voljeli da uradite u sljedećih deset godina za sebe i druge mlade u vašem mjestu i za vaše mjesto?
11. Koji su najveći problemi mladih koje bi trebalo hitno riješiti, a šta bi im trebalo omogućiti? Čime bi trebalo da se bavi nova strategija za mlade u Crnoj Gori?

NEZAPOSENI MLADI

1. Kakav je položaj mladih u Crnoj Gori? Da li je bolji ili lošiji nego u EU? Kako znate?
2. Da li ste čuli za Nacionalni/lokalni plan akcije za mlade? Čime se bavio? Šta je postigao?
3. Šta radite u slobodno vrijeme? Da li biste željeli nešto drugo da radite, ali mislite da za time nema mogućnosti u vašem mjestu?
4. Da li postoje mogućnosti da mladi učestvuju u donošenju odluka u opštini? U Porodici?
5. Šta je po vama aktivizam? Dajte primjere iz iskustva.
6. Postoje li mogućnosti da naučite neka nova znanja, vještine nakon dobijanja diplome? Gdje? I koja to znanja/vještine?
7. Kako se informišete o dešavanjima/mogućnostima iz oblasti koje vas zanimaju? Kako biste voljeli da se informišete?
 - a. Da li ima tema koje vas zanimaju u medijima (novine, radio, TV, internet)? Koje su to teme?
8. Postoje li omladinski klubovi u vašem mjestu? Šta se tamo dešava? Šta biste voljeli da se tamo dešava? Ko bi trebalo to da organizuje?
9. Hoćete li se zaposliti u naredne dvije godine? Zašto mislite tako? Imate li već neko iskustvo u radu?

- 10.** Da imate dovoljno novca, moći, znanja i sve ljudske i druge resurse koji su vam potrebni da to uradite, šta biste voljeli da uradite u sljedećih deset godina za sebe i druge mlade u vašem mjestu i za vaše mjesto?
- 11.** Čime bi trebalo da se bavi nova strategija za mlade u Crnoj Gori?
- 12.** Koji su najveći problemi mladih koje bi trebalo hitno riješiti, a šta bi im trebalo omogućiti? Kako biste to uradili?

PITANJA ZA INTERVJUE

- 1.** Kakav je položaj mladih u Crnoj Gori? Da li je bolji ili lošiji nego u EU? Na osnovu čega procjenjujete?
- 2.** Kakva je situacija za profesionalce koji se bave mladima (omladinske radnike, aktiviste, lidere...i druge profesije i zanimanja)? Koliko je njihov rad prepoznat?
- 3.** Da li ste upoznati sa Nacionalnim/Lokalnim planovima akcije za mlade? Čime su se bavili? Šta su postigli? Šta bi bile pozitivne, a šta negativne karakteristike NPAM/LPAM-a?
- 4.** Iz vašeg iskustva, koje resurse mladi posjeduju/koje kvalitete, karakteristike, kompetencije koje bi društvo moglo bolje da iskoristi. A vaša organizacija/institucija?
- 5.** Iz vašeg iskustva, šta mladi rade u slobodno vrijeme? Da li bi željeli nešto drugo da rade, ali misle da za tim nema mogućnosti u vašem mjestu?
- 6.** Da li postoje mogućnosti da mladi učestvuju u donošenju odluka u vašoj organizaciji/opštini? Kako biste procijenili da li učestvuju u donošenju odluka u školi/fakultetu/porodici?
- 7.** Postoje li mogućnosti da mladi nauče neka nova znanja, vještine van škole? Gdje? Da li su i kako ta znanja/vještine i formalno prepoznata? Kako?
- 8.** Kako se mladi informišu o dešavanjima/mogućnostima iz oblasti koje vas zanimaju? Kako bi oni voljeli da se informišu?
 - a.** Da li ima tema koje ih zanimaju u medijima (novine, radio, TV, internet)? Koje su to teme?
- 9.** Da li mladi lako dolaze do zaposlenja? Zašto mislite da je tako?
- 10.** Da imate dovoljno novca, moći, znanja i sve ljudske i druge resurse koji su vam potrebni da to uradite, šta biste voljeli da uradite u sljedećih deset godina za mlade u vašem mjestu/u CG i za vaše mjesto/CG?
- 11.** Čime treba da se bavi nova strategija za mlade u Crnoj Gori?
- 12.** Šta je potrebno od mehanizama kako bi nova strategija bila implementirana u potpunosti? (budžetske linije, međusektorska saradnja, politička volja, ekspertiza, itd...)
- 13.** Koji su najveći problemi mladih koje bi trebalo hitno riješiti, a šta im treba omogućiti? Kako biste to uradili?

ANEKS 4. SPISAK INTERVJUISANIH

Zahvalnost za učešće u konsultacijama dugujemo prije svega 937 anketiranih mladih uzrasta od 14-33 godina iz 16 gradova i 105 srednjoškolaca, studenata, nezaposlenih i »aktivnih« mladih iz sjevernog, južnog i centralnog regiona, kao i 27 predstavnika/ca omladinskih organizacija, organizacija za mlade i zaposlenih u državnim i opštinskim strukturama:

ALEKSANDAR JAĆIMOVIĆ (OMSA)	JELENA JOVANČEVIĆ i JELENA BOŽOVIĆ
(Opština Berane)
ALEKSANDRA VAVIĆ (MAPPS)	MADALENA JOVANOVIĆ (Kancelarija za mlade Kotor)
BOŽIDAR DRECUN (Kancelarija za mlade Cetinje)	MARIJA ZEKOVIĆ (Koordinatorka Omladinskog kluba Nikšić)
DANKA LATKOVIĆ (Kancelarija za saradnju sa nevaldanim organizacijama)	MARKO MIHAILOVIĆ (Mladi info MNE)
DEJANA DIZDAR (Aktivna zona Cetinje)	MARINA VUJAČIĆ (UMHCG)
DRAGANA ŠĆEPOVIĆ (Ministarstvo vanjskih poslova i evropskih integracija)	MILICA ŽUGIĆ (Crnogorski omladinski forum -COF)
ELVIRA HADŽIBEGOVIĆ-BUBANJA (Forum MNE)	MILICA RISTIĆ (Opština Mojkovac)
ELVIS BERIŠA (Phiren Amenca)	MIRA RAKOČEVIĆ (Proactive)
IVANA VUJOVIĆ (Juventas)	MIRJANA PAPIĆ/VELJKO KOKIĆ (Mladi pronalazači CG)
IGOR VUŠUROVIĆ (Uprava za mlade i sport)	SAVO RAKOČEVIĆ (Centar za afirmaciju mladih)
IGOR MILOŠEVIĆ (ADP ZID)	SENKA DOMOVIĆ-BULUT (Omladinski kulturni centar -OKC Herceg Novi)
IRINA BANAŠEVIĆ (Volonterski klub PG)	GLAVNI GRAD PODGORICA* (odgovori poslati elektronskom poštom)
JAKŠA VUKOVIĆ (Savjet mladih Pljevlja)	
JASMINA ĐUKIĆ (Zavod za zapošljavanje Crne Gore)	

Zahvalnost za profesionalnost i podršku u realizaciji konsultacija, evaluacije i izvještaja autorka upućuje partnerima, odnosno zaposlenima u Upravi za mlade, UNDP-ju i Ujedinjenim nacijama u Crnoj Gori, kao i timu istraživača: Bošku Kneževiću, Darki Ognjanović, Edinu Koljenoviću, Zoranu Vujičiću, Mariji Stajović, Marini Bauk, Mileni Čarapić, Milanu Radoviću, Milici Đokđurić, Sanji Đondović, Sanji Rašović, Tijani Velimirović.

